

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Bc. Karolína Hejná

**Dr. Jan Herben – novinář a politik
(1857–1936)**

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Bc. Karolína Hejná**

Vedoucí práce: **Mgr. Martin Sekera, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

HEJNÁ, Karolína. *Dr. Jan Herben – novinář a politik (1857–1936)*. Praha, 2013. 131 s.
Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Martin Sekera, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práce *Dr. Jan Herben – novinář a politik (1857–1936)* mapuje život významného novináře a politika konce 19. a počátku 20. století od dob jeho studií až po závěr jeho profesionální kariéry. Je zpracována na základě literatury, která o Janu Herbenovi vyšla nebo popisuje období přelomu 19. a 20. století, dobových periodik a archivních materiálů z Památníku národního písemnictví v Praze nebo Herbenova letního domu v Hostišově. Soustřeďuje se především na období vydávání listu *Čas*, který se pod vedením dr. Jana Herbena stal ústředním deníkem realistické strany Tomáše Garrigua Masaryka, na aféry, se kterými bylo vydávání *Času* spojeno (mezi něž patřily spor o Rukopisy, vlna protestů proti *Času* po uveřejnění prvního úvodníku s názvem „Naše dvě otázky“ od Huberta Gordona Schauera, Hilsneriáda nebo obžaloba Dr. Jana Herbena z defraudace peněz ze sbírky pro mostecké sirotky). Je zde v krátkosti popsána i Herbenova poválečná novinářská praxe v *Lidových novinách*, humoristickém týdeníku *Nebojsa* a v *Národní práci*, jeho spisovatelská kariéra a práce politika. V úvodu práce se nachází charakteristika období, ve kterém dr. Herben žil a pracoval, popis mediální scény a platné legislativy této doby společně s charakteristikou jednotlivých politických stran, ve kterých dr. Herben působil.

Abstract

The thesis *Dr. Jan Herben – Journalist and Politician (1857-1936)* maps the life of this distinguished journalist and politician of the late 19th and early 20th centuries from his studies till the end of his professional career. It is based on literature about Jan Herben or about the period of turn of the century, on periodicals of that time, and archive materials found in the Museum of Czech Literature in Prague and in Herben's summer house in Hostišov. It focuses mainly on the period of publishing the *Čas* periodical which under Dr. Jan Herben became the main daily of the Realist Party of Tomáš Garrigue Masaryk, on affairs linked to the publication of *Čas*, including the disputes over the authenticity of two ostensible early medieval Czech manuscripts, a wave of protests following publication of the first editorial Our Two Questions by Hubert Gordon Shauer, the Hilsner affair, or Dr. Jan Herben's accusation of embezzlement of funds collected for orphans in the town of Most. The thesis also briefly describes Herben's post-war journalistic career in *Lidové noviny* daily, in the humour weekly *Nebojsa* and in *Národní práce* daily, his career as a writer as well as a politician, MP and Senator. The introduction describes the period in which Dr. Herben lived and worked, the media situation and media legislation of that period together with characteristics of political parties in which Dr. Herben was active.

Klíčová slova

Jan Herben, periodikum *Čas*, list *Novina*, Naše dvě otázky, Tomáš Garrigue Masaryk, realismus, Hilsneriáda, defraudace, spor o Rukopisy, vznik Československa

Keywords

Jan Herben, *Čas* periodical, *Novina* newspaper, Our two questions, Tomáš Garrigue Masaryk, realism, Hilsner affair, embezzlement, dispute over the Manuscripts, formation of Czechoslovakia

Rozsah práce: práce má 229 115 znaků, t. j. 127 normostran.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 22. 5. 2013

Karolína Hejná

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Martinu Sekerovi, Ph.D. za cenné rady a materiály k této práci. Dále bych ráda vyjádřila díky paní Anně Herbenové za přijetí v rodinném domě Jana Herbena v Hostišově a milé vyprávění o její rodině, Mgr. Martinu Čermákovi za pomoc se závěrečnými korekturami a hlavně mé dceři Veronice za nesmírnou trpělivost, kterou se mnou při mém studiu měla.

Obsah

ÚVOD.....	1
1. DOBOVÁ CHARAKTERISTIKA.....	3
1.1 NÁRODNÍ OBROZENÍ.....	3
1.2 REVOLUČNÍ ROK 1848.....	4
1.3 BACHŮV ABSOLUTISMUS	6
1.4 RAKOUSKO-UHERSKÉ VYROVNÁNÍ	6
1.5 PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA A VZNIK ČESKOSLOVENSKA.....	8
1.6 TISK V LETECH 1848–1918	9
1.7 MEDIÁLNÍ LEGISLATIVA.....	16
2. JAN HERBEN (1857–1936)	17
2.1 DĚTSTVÍ A STUDIA.....	18
2.2 VYSOKOŠKOLSKÁ STUDIA	22
3. JAN HERBEN – ŽURNALISTA	27
3.1 BOJ O RUKOPISY	28
3.2 DENÍK ČAS.....	31
3.2.1 <i>Naše dvě otázky</i>	33
3.2.2 <i>Obsah Času v prvních letech</i>	43
3.2.3 <i>Čas v letech 1889–1890</i>	46
3.2.4 <i>Čas v letech 1890–1899</i>	50
3.2.5 <i>Herben a Hilsneriáda</i>	53
3.2.6 <i>Besedy a Knihovnička Času</i>	56
3.2.7 <i>Petr Bezruč a Jan Karafiát</i>	59
3.2.8 <i>Čas v letech 1900–1905</i>	61
3.2.9 <i>Herbenova aféra</i>	65
3.2.10 <i>Čas v letech 1906–1915</i>	69
3.2.11 <i>Obnovení Času po válce</i>	75
3.3 TÝDENÍK NOVINA	75
3.4 HERBENOVA POVÁLEČNÁ ŽURNALISTICKÁ ČINNOST	78
3.4.1 <i>Kramářovy Národní listy</i>	78
3.4.2 <i>Nebojsa</i>	79
3.4.3 <i>Národní práce a Lidové noviny</i>	80
4. SPISOVATELSKÁ ČINNOST JANA HERBENA.....	82
5. POLITICKÉ STRANY A USKUPENÍ A DR. JAN HERBEN	87
5.1 PRÁTELSTVÍ S TOMÁŠEM GARRIGUE MASARYKEM.....	87
5.2 ODBOJOVÁ SKUPINA MAFFIE	89
5.3 REALISTÉ.....	92

5.4 ČESKÁ STRANA LIDOVÁ.....	94
5.5 ČESKÁ STRANA POKROKOVÁ.....	96
5.6 ČESKÁ STÁTOPRÁVNÍ DEMOKRACIE.....	97
5.7 ČESKOSLOVENSKÁ NÁRODNÍ DEMOKRACIE.....	100
5.8 NÁRODNÍ STRANA PRÁCEA ČESKOSLOVENSKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIALISTICKÁ.....	103
6. ZÁVĚR.....	105
6.1 OBRAZ NOVINÁŘE NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ.....	105
6.2 PŘÍNOS DR. HERBENA PRO NÁRODOPIS A ŽURNALISTIKU.....	106
6.3 POKRAČOVATELÉ RODU.....	108
SUMMARY.....	109
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	111
PERIODICKÝ TISK.....	111
SEZNAM PRAMENŮ:.....	111
POUŽITÁ LITERATURA.....	112
PŘÍLOHY.....	123
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	123
BIBLIOGRAFIE JANA HERBENA.....	128

Úvod

„Pravda se má psát lidem na záda!“

Jan Herben

Jan Herben patřil k mužům několika epoch. Byl velmi zajímavou veřejně činnou osobností. Byl žurnalistou, který chválil i hanil. Na poli novinářském se stal postavou neoblíbenou a do jisté míry i obávanou pro svůj odpor ke lži. Do veřejného života vstoupil v roce 1886, kdy vrcholil rukopisný boj. Prostřednictvím svého listu *Čas* působil na veřejné mínění téměř třicet let. Díky *Času* začal být i politicky aktivní po boku svého celoživotního vzoru Tomáše Garrigua Masaryka. V období první světové války se aktivně zapojil do činnosti v odbojové skupině Mafie. Zanechal po sobě velmi pozoruhodné dílo nejen novinářské, ale i historické, spisovatelské a politické. Za svou práci byl jedněmi milován a druhými zatracován. Po své smrti v roce 1936 však byl dáván za vzor ideálního novináře.

Osobnost Jana Herbena jsem si vybrala, protože většina pramenů o jeho díle je datována před druhou světovou válku a dlouhá desetiletí o něm nebyla vydána žádná souvislá práce. Po únorovém převratu se některá jeho díla dostala na *Seznam nepřátelské, zastaralé a nežádoucí literatury*, který byl vytvořen pro potřeby hlavní správy tiskového dohledu v roce 1954.¹ Některá jeho díla se po roce 1948 sice dočkala reedice, ale jednalo se pouze o ta, v nichž mohl editor překroutit jeho zájem o moravský folklór ve snahu autora vyjádřit odpor ke kapitalismu na vesnici, který zosobňovali sedláci. Spisy, v nichž Herben vyzdvihoval Masarykovu osobnost a odkazoval na tradici první republiky, byly naopak na základě cenzury z veřejných knihoven vyřazovány. V průběhu psaní této monografie jsem se

¹ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, s. 35. Šťastné zítřky; sv. 2. ISBN 978-80-200-1709-3. Dostupné také z: <http://eknihy.nkp.cz/search/handle/uuid:0abe9c70-e38e-11e0-bf51-001e4ff27ac1>.

setkala s několika kvalifikačními pracemi o Janu Herbenovi. Nejobsáhlejší z nich byla diplomová práce Jany Spálenkové z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy², která se jako rodačka z Votic, k nimž náleží obec Hostišov, kde měl Jan Herben svůj mimopražský dům, věnovala Herbenovu dílu již od svých středoškolských studií. Tato monografie je velmi obsáhlá, mapuje všechny oblasti Herbenova života a byla mi velkou inspirací pro mou práci. Z ní jsem čerpala především poznatky o Herbenově mládí, studentských letech a jeho spisovatelské činnosti. Zvláště inspirativní pro mne byla literatura, kde jsem mohla na její činnost v některých oblastech navázat. Ve své diplomové práci jsem se snažila zmapovat především Herbenovu novinářskou aktivitu a významné aféry, které ji provázely. Jednalo se hlavně o popření *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*, aféru kolem článku *Dvě otázky*, se kterým započal svůj život list *Čas*, Hilsneriádu nebo o Herbenovu defraudační aféru kolem mostecké sbírky pro sirotky. Pročetla jsem jeho příspěvky v listech *Čas*, *Novina* i *Lidových novinách*. Nepodařilo se mi ale získat přístup k týdeníku *Národní práce* z let 1925–1930, který je v Národní knihovně zničen a v knihovně Národního muzea je bohužel v takovém stavu, že mi nemohl být zapůjčen. Podařilo se mi také získat přístup do pozůstalostní složky Jana Herbena v Památníku národního písemnictví. Jednalo se o 39 kartonových krabic, které obsahují jak došlou korespondenci od mnoha Herbenových přátel a spolupracovníků, koncepty některých jeho vlastních dopisů, tak i rodinné fotografie a výstřižky z dobových novin. Dále jsem měla možnost nahlédnout do archivu jeho ženy Bronislavy Herbenové. Velmi hodnotným pramenem byl obzvláště deník paní Bronislavy z let 1898–1899, v němž zaznamenávala nejen rodinné záznamy, ale i situaci kolem časopisu *Čas* v souvislosti s jeho přeměnou na deník a také období Hilsneriády. Vzhledem k tomu, že mi pro zmapování Herbenova života připadal tento zdroj nedostatečný, nahlédla jsem ještě do fondu J. S. Machara, který byl Herbenovým nejlepším přítelem. V korespondenci, kterou od Herbena obdržel, bylo možno pochopit rozsah Herbenových myšlenek i jeho životní osudy.

---

2 SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., 236 s.

Pokusila jsem se Herbenův život ukázat ze všech jeho stránek. V některých případech jsem se nedržela přesně pořadí kapitol, které jsem navrhla v tezích, protože jsem se snažila jeho životní osudy popsat tak, jak na sebe chronologicky navazovaly. Oproti původnímu návrhu jsem přidala kapitolu mapující Herbenovo dětství a vzdělávání, protože někteří jeho profesoři z dob studií ho velmi ovlivnili a zformovali jeho povahu, která jej předurčila pro roli, kterou zastával v české společnosti od konce 80. let 19. století. Dále jsem přidala kapitolu o pokračovatelích jeho rodu, protože jsem považovala za zajímavé zjistit, zda některý z jeho potomků pokračuje v žurnalistické profesi.

Pro mou práci bylo nutné prostudovat velké množství literatury, jejímiž autory byli nejen sám Herben, jeho obdivovatelé a bývalí spolupracovníci, ale i jeho odpůrci. Kompletní seznam literatury je uveden v závěru této práce. Velmi cenný byl pro mou práci také pobyt v hostišovské vile, kde mi Herbenova pravnučka Anna zpřístupnila rodinný archiv, který obsahuje korespondenci mezi manželi Herbenovými a jejich dětmi, rukopis syna Ivana Herbena, psaný za účelem jeho přednášky o Janu Herbenovi z roku 1959, účetní knihu *Času* z let 1900–1903 nebo množství kondolenčních listin adresovaných Bronislavě Herbenové z přelomu let 1936–1937. Velmi zajímavé bylo vyprávění Herbenovy pravnučky Anny Herbenové o dalších pokračovatelích rodu tohoto žurnalisty.

1. Dobová charakteristika³

1.1 Národní obrození

Dějinné události spojené s osudem Jana Herbena sahají několik desetiletí před jeho narozením. Když Josef II. v roce 1781 zrušil nevolnictví a zavedl toleranční patent, jeho poddaní mohli nejen svobodně cestovat po monarchii, ale měli i volnější přístup ke vzdělání a mohli číst dříve zakázané knihy jako např. *Bibli kralickou*

³ Kapitola zpracována podle: BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. 8. vyd. Praha: Paseka, 2002. 328 s. ISBN 80-7185-504-9.

nebo *Kroniku Václava Hájka z Libočan*, která se hrála velký význam v národním uvědomění Čechů. Český jazyk se do druhé poloviny 18. století udržel pouze na vesnici v hovorové a dialektické podobě. Neexistovala spisovná forma jazyka. Tento nedostatek se snažili napravit až čeští obrozenci.

Národní obrození se neslo ve znamení snahy o vytvoření kvalitní literatury. Roku 1818 bylo založeno Národní muzeum, kde probíhala výzkumná činnost českých dějin a kde František Palacký napsal své *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*. V letech 1817–1818 byly postupně objeveny dva rukopisy – *Královédvorský* a *Zelenohorský*, které měly dokázat historickou vyspělost českého národa⁴.

1.2 Revoluční rok 1848

České země sice v tehdejší době byly nejvyspělejší částí rakousko-uherské monarchie, ale vládl zde policejní teror. V čele policejního ministerstva stál hrabě Joseph Graf Sedlnitzky von Choltitz. Dne 11. března 1848 se konala schůzka vlastenců ve Svatováclavských lázních v Praze. Zde se vlastenci domluvili na tom, že císaři pošlou petici se žádostí o jazykovou rovnost a o řešení poddanské otázky, kterou sepsal Adolf Maria Pinkas. Byl zvolen Svatováclavský výbor, coby vrcholný orgán českých vlastenců, mající za úkol jednání s rakouskými vládními úřady.

Čeští vlastenci se dělili na dva proudy – radikální (Sabina, Sladkovský, Frič), který požadoval okamžité řešení problémů české společnosti; a liberální (Palacký, Havlíček Borovský, Rieger), který dával přednost postupnému řešení problémů. V dubnu roku 1848 Čechům přišla odpověď na jejich dopis císaři Ferdinandovi s příslibem, že jazyková otázka a ostatní požadavky budou řešeny, jakmile na ně císař bude mít čas a náladu. Vlastenci napsali císaři další petici. František Palacký

---

4 O Rukopisném sporu více v kapitole 3.1 Boj o Rukopisy.

zde navrhoval jako řešení české otázky austroslavismus, kdy by se Rakousko přeměnilo na jazykově a politicky rovnoprávnou federací národních krajů s výraznou samosprávou a kde by měli mít Slované stejná práva jako Němci. Odpověď císaře se nesla v podobném duchu jako ta předchozí.

Dne 25. dubna 1848 vydal císař Ferdinand V. Pilersdorfovu oktrojovanou ústavu, v níž byla Maďarům přiznána rozsáhlá autonomie. V květnu a červnu téhož roku se v Čechách konaly volby do Frankfurtského sněmu, kde se řešila otázka sjednocení Německa. Existovaly dvě varianty – Malé Německo, skládající se jen z německého území, a Velké Německo, zahrnující Německo, Rakousko a České země. Palacký však ústy celého národa účast na takovémto jednání odmítl a voleb se zúčastnila jen německá část obyvatelstva.

V červnu se v Praze konal všeslovanský sjezd, kterému předsedal František Palacký a kde se sešli Palackým pozvaní zástupci Slovanů ze všech částí monarchie. Řešeny zde byly státoprávní a jazykové problémy v duchu austroslavismu. Na závěr všeslovanského sjezdu se konala sbratřovací mše a po ní slavnostní průvod Prahou. Během něho ale došlo ke srážkám s policií, které přerostly v revoluci. Povstání vešlo ve známost jako Svatodušní bouře a po pěti dnech byla vojáky potlačena.

V prosinci 1848 odstoupil císař Ferdinand V., poslední korunovaný český král, a na trůn nastoupil František Josef I. Roku 1848 byl jmenován nový kancléř Felix Schwarzenberg. František Josef I. se již nadále necítil vázán sliby svého předchůdce, psal se opět „z Boží vůle císař“ a již 4. března vydal druhou oktrojovanou ústavu – Stadionovu, která rušila uherskou autonomii; ta ale nikdy nenabyla účinnosti. Dne 31. prosince 1851 vydal František Josef I. Silvestrovské patenty, které tuto ústavu rušily a daly císaři opět absolutistickou moc. Kancléřem byl již zmíněný Felix Schwarzenberg, ministrem vnitra Alexander Bach.

1.3 *Bachův absolutismus*

Doba mezi lety 1849–1859 se nazývá Bachovým absolutismem. Byly zakázány neněmecky psané knihy a potlačováno vlastenectví. Roku 1859 po válce s italským královstvím Piemont vypukla v Rakousku hospodářská krize. František Josef byl nucen odvolat ministra Bacha a novým šéfem vlády se stal kancléř Gołuchowski. K řešení vnitrostátních problémů byla svolána Rozmnožená říšská rada, která chtěla skoncovat s absolutismem. Císař musel ustoupit a roku 1860 vydal Říjnový diplom, který ukončil jeho absolutistickou vládu.

Roku 1861 byla vydána Únorová – Schmerlingova ústava. Zákonodárnou moc získala Širší říšská rada, ve které zasedaly všechny rakouské země a Uhry. Užší říšská rada se skládala ze zástupců všech rakouských a českých zemí. Maďaři toto zřízení odmítali a kvůli jejich pasivní opozici se rada nikdy nesešla. Roku 1866 Rakousko vstoupilo do války s Pruskem a čerstvě sjednocenou Itálií. V bitvě u Sadové bylo poraženo. Následkem této porážky se národy monarchie znovu ozvaly se svými požadavky.

1.4 *Rakousko-uherské vyrovnání*

Nejradikálnějšími byli Maďaři, kteří požadovali okamžitou autonomii. František Josef I. byl nucen ustoupit a roku 1867 vydal Rakousko-uherské vyrovnání. Prosincovou ústavou bylo Rakousko rozděleno na Předlitavsko (Rakousko a České země) a Zalitavsko (Uhersko a Transylvánie). Každý celek měl vlastní ústavu a parlament – Předlitavsko prosincovou z roku 1867 a Zalitavsko obnovenou Uherskou z roku 1848. V každé části země platily jiné zákony. Společná byla jen tři ministerstva (financí, zahraničí, obrany) a císař. Češi žádná autonomní práva nedostali.

Roku 1871 napsali čeští politici Fundamentální články – požadavek, aby české země měly svou vládu a sněm, a aby byla vyrovnána práva Čechů a Němců,

obzvláště jazyková. František Josef I. slíbil vypsat volby do zemských sněmů. Proti se ale postavili Němci i Maďaři a císař je musel nakonec zamítnout. Roku 1872 proběhly volby do zemských sněmů. Česká i německá šlechta obchodovala se statky kvůli počtu hlasů, které na majetku závisely. František Palacký tyto volby označil jako chabrusové (chabrus = špinavý obchod). Roku 1873 proběhly přímé volby do říšské rady, kdy se volili přímo poslanci a nikoli volitelé. Na české politické scéně se pohybovaly dvě největší politické strany, a to Staročeši a Mladočeši.

Od roku 1871 razila česká politická reprezentace novou politickou doktrínu – panslavismus, kdy všichni Slované tvoří jeden národ. Cílem takto smýšlející části vlastenců bylo odtržení od Rakouska-Uherska a spojení se s ostatními slovanskými státy v jeden celek pod vedením Ruska.

V roce 1882 byla Karlova univerzita rozdělena na českou a německou část. Dostala nový název, a to Karlo-Ferdinandova univerzita. Roku 1890 Staročeši napsali tzv. punktace, což byl návrh, aby české země byly rozděleny na české, německé a smíšené okresy. V českých zemích by byla úředním jazykem čeština, v německých němčina a ve smíšených by pak byly úřední jazyky dva. Tyto punktace však v Čechách vzbudily všeobecný odpor, což vedlo k jejich zamítnutí a vedlo k rozpadu tábora Staročešů.

V letech 1893–1894 se konal soud se 76 mladými českými básníky, spisovateli, studenty a umělci, kteří kritizovali Rakousko-Uhersko. Vyneseny byly různě dlouhé tresty odnětí svobody. Celý proces provázely protesty obyvatelstva a rakouskými úřady bylo dokonce vyhlášeno stanné právo. V následujícím roce 1895 byli všichni odsouzení amnestováni. Na konci 19. století se také na české politické scéně začaly etablovat nové politické strany, například sociální demokraté, realisté, národní socialisté, lidovci a agrárníci.

Počátkem 20. století se začaly ozývat hlasy volající po všeobecném volebním právu. Tyto požadavky však byly odmítány a boj o ně provázely stávky a demon-

strace. V roce 1907 vláda kancléře Gautsche musela ustoupit a přiznala všeobecné, rovné a přímé volební právo všem dospělým obyvatelům monarchie kromě žen, vojáků a policistů. Zletilosti tehdy člověk nabýval dovršením dvaceti čtyř let věku.

1.5 První světová válka a vznik Československa

Dne 28. června 1914 byl v Sarajevu zastřelen rakouský následník trůnu František Ferdinand d'Este a jeho manželka Žofie Chotková. František Josef I. následně 28. července 1914 vydal manifest *Mým národům* a vyhlásil Srbsku válku. Tímto aktem začal první celosvětový válečný konflikt.

V prosinci 1914 se T. G. Masaryk odebral do emigrace. V Čechách se spoléhal na své příznivce z tajného spolku Mafie, mezi něž patřil i Jan Herben. Jejich úkolem bylo udržovat spojení, shromažďovat špionážní informace a působit na domácí politiky, aby nepodporovali Rakousko-Uhersko. Na konci roku 1915 se k jeho zahraniční misi přidali i Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. V průběhu roku 1916 sestavili tito tři muži Českou a později Československou národní radu, jako hlavní orgán protirakouského odboje.

Současně mladočeský politik Karel Kramář načrtl první domácí koncepci českého státu, který by nebyl součástí rakouské monarchie, ale součástí slovan-ské říše ovládané ruským carem. Idea ruské pomoci však padla po porážce carských armád u Gorlice v květnu 1915. Po Kramářově zatčení a obvinění z velezrady se mezi mladými Mladočechy začala rýsovat myšlenka aktivní podpory rakouského státu, který měl za odměnu více přihlížet k přáním českého národa. Tuto iniciativu podpořily i další politické strany a v listopadu 1916 se dohodly na vytvoření dvou společných organizací – Českého svazu (sdružující poslance ve vídeňském parlamentu) a Národního výboru (nejvyšší národní instance v českých zemích). V květnu 1917 koncipoval básník, dramaturg Národního divadla a člen Mafie Jaroslav Kvapil *Manifest českých spisovatelů*, ve kterém byli čeští poslanci

napomenuti, aby se za všech okolností zastávali práv českého národa a kde bylo žádáno bezodkladné obnovení občanských svobod. Český svaz vydal 30. května prohlášení, kde žádal, aby byla habsburská monarchie upravena ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národů.

Národní představitelé získávali postupně větší autoritu než rakouské úřady. Moc převzal zreorganizovaný Národní výbor, který byl 13. července 1918 sestaven podle výsledků z posledních voleb v roce 1911. Československá sociálně demokratická strana dělnická měla 10 delegátů, Česká strana agrární 9, Česká strana státoprávně demokratická také 9, Česká strana národně sociální 4, katolické strany také 4, Staročeši a Česká strana pokroková měli po jednom mandátu. Předsedou byl zvolen státoprávní demokrat Karel Kramář a místopředsedy agrárník Antonín Švehla a národní socialista Václav Klobáček. Podle stejných zásad byly tvořeny národní výbory v okresech a místech. Tak postupně vznikla celá síť, která v posledních měsících Rakouska-Uherska vytvářela kořeny nové československé státní správy. Poté, co v říjnu 1918 Národní výbor československý sehrál rozhodující roli při přebírání moci a vyhlásil samostatný československý stát, skončila jeho existence 14. listopadu 1918, kdy se na jeho základech ustanovilo Národní shromáždění, jehož členem se stal i Jan Herben.⁵

1.6 Tisk v letech 1848–1918

Tisk hrál ve vývoji českého jazyka podstatnou úlohu již před revolučním rokem 1848. Spisovná čeština byla kodifikována v první polovině 19. století a pro její rozvoj byl tisk v tomto období velmi důležitý. První české noviny se objevily již v roce 1719, ale skutečným průkopníkem česky psaného tisku se stal až Václav Matěj Kramerius, který v roce 1789 založil vlastní *Krameriusovy císařské-královské pražské poštovské noviny*, které se vyznačovaly vysokou novinářskou úrovní

⁵ Bělina, Pavel et al. *Kronika Českých zemí*. 3. vyd. Praha: Fortuna Libri, ©2008. 8 sv. Edice deníku Lidové noviny. ISBN 978-80-7321-399-2, s. 623.

a vlasteneckým, osvětově populárním obsahem. V roce 1824 získalo vydavatelství Synové Gottlieba Haaseho privilegium tisknout v Praze české a německé noviny. S redakcí jejich *Pražských novin* pak spolupracovali například F. L. Čelakovský, J. Linda nebo K. H. Borovský.⁶

Období tisku po revolučním roce 1848 do počátku 1. světové války dělí Martin Sekera ve své práci *Tisk jako faktor politické mobilizace*⁷ do tří hlavních etap – první stupeň politizace (v letech 1848–1860), Grégrovu éru žurnalistiky (1860–1892) a období multiplikace komunikace (od 90. let 19. století do 1. světové války). V prvním období byla císařským patentem z 15. března 1848 zrušena cenzura. Tisk přestal být regulován, bylo zakládáno velké množství periodických i nepravidelně vycházejících časopisů a v novinách se začala ve velké míře objevovat politická témata. Vzhledem k jeho politické orientaci lze pražský tisk té doby rozdělit na liberální, který byl reprezentován *Národními novinami* (v čele s F. Palackým, F. A. Braunerem a F. L. Riegrem), *Slovanem* K. H. Borovského a *Pražským poslem* J. K. Tyla. Dále následoval radikálně-demokratický směr prezentovaný listy *Pražský večerní list*, *Noviny Lípy Slovanské* a *Občanské noviny* (K. Sabinu a K. Sladkovského) a konzervativní směr, jehož hlavním listem byly *Pražské noviny*, které v červenci roku 1848 převzal po K. H. Borovskému a K. Sabinovi nejdříve J. Jireček a poté K. J. Erben.

Boj o veřejné mínění probíhal hlavně ve městech, ale i na venkově hrál tisk velmi důležitou roli. Noviny a časopisy změnily informovanost venkova a začaly přímo konkurovat farářům a tradiční vrchnosti. Dne 13. března 1849 byl ale vydán nový tiskový zákon a celkově nepříznivá politická situace a vysoká kauce pro politické noviny nadlouho podvázala vydávání politických listů. V roce 1851 v Praze existovaly už jen dvojice česky psané politické noviny a to oficiální

6 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 1977-1978. In: WANDRUSZKA, Adam a Peter URBANITSCH. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973-2010. ISBN 978370016721192.

7 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 1977-2036. In: WANDRUSZKA, Adam a Peter URBANITSCH. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973-2010. ISBN 978370016721192.

Pražské noviny a *Pražský prostonárodní list*. Mnoho novinářů bylo zatčeno a povinně odvedeno. V této době bylo možné rozvíjet spíše literární a vědecké listy nebo zábavné časopisy, například *Lumír*, *Obzor* nebo *Živa*.⁸

Přes občasné přísné represálie v politicky napjatých obdobích nedošlo od začátku 60. let 19. století k přerušení kontinuálního vývoje česky psaného tisku. Od 60. do 90. let 19. století formovaly veřejné mínění české společnosti především *Národní listy* J. Grégra. Tento list začal vycházet od 1. ledna 1861 pod vedením F. Palackého a F. L. Riegera jako list Národní strany. Po počátečních ztrátách převzal tento list od družstva zakladatelů Julius Grégr, který v rámci Národní strany založil demokratické křídlo, tzv. Mladočechy. Do svého listu se mu podařilo angažovat nejlepší spisovatele a novináře té doby, např. K. Sladkovského, J. Baráka, K. Tůmu, V. Háalka, J. Nerudu, S. Čecha a mnoho dalších. *Národní listy* měly i velkou síť korespondentů na vysoké úrovni. Od konce 80. let se kolem nich formovala mladočeská strana a Grégrova autorita jako šéfredaktora se spojila s jeho autoritou stranického vůdce. Kromě *Národních listů* a jejich rozvíjející se sítě mladočeských lokálních novin v těchto letech vznikly nejdůležitější staročeské listy *Národ* a německy vycházející *Politik*, který se pod vedením mediálního podnikatele a politika J. S. Skrejšovského snažil propagovat českou politiku v němčině.

V moderní politické kultuře se do začátku 90. let 19. století prosazoval princip vůdcovství. Osobnosti sloužily jako symboly národní jednoty a noviny si zde připravovaly půdu pro pozdější politickou diferenciaci. Toto období, v němž dominovali Staročeši a Mladočeši, lze označit jako období bipolárního žurnalismu. Základní rozdíl mezi žurnalistikou těchto dvou politických proudů se projevuje ve vztahu stranického vedení k tisku. Staročeská elita vnímala novináře jako podřízené nástroje sloužící výhradně k propagandě, zatímco mladočeská žurnalistika

⁸ SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 1977–1993. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

byla mnohem flexibilnější, což bylo znát na širším informačním spektru a živějším jazykovém stylu. Nabubřelou rétoriku úvodníků vyvažoval moderní jazyk jejich článků a například Nerudovy fejetony. V zásadě se ale obě politická uskupení shodovala na směřování svých politických programů, především co se týče národně-politického osvobození a realizace federalistických požadavků vůči vídeňskému centralismu. Mladočeská politika byla v tomto ohledu radikálnější. V jejich novinách a časopisech se objevovala agresivní protiněmecká a protižidovská agitace, která se dá nalézt i v humoristických a satirických časopisech, mezi něž patřily například *Humoristické listy*, *Brejle*, *Bič* nebo *Šípy*.

Z mnoha dalších listů, které v této době vycházely bych uvedla například staročeský *Hlas Národa*, katolický list *Čech* či sociálně politický list pro pracující lid *Budoucnost*. Toto období však bylo formováno jen několika málo klíčovými osobnostmi. Působení médií na politickou veřejnost bylo omezené vzhledem k tomu, že proces modernizace ještě nepokročil tak daleko, aby mohly být překonány tradiční překážky, jako byla například nízká sociální a prostorová mobilita obyvatelstva a z toho plynoucí omezený zájem o veřejné dění.⁹

Hlavním znakem období multiplikace komunikace, které lze datovat od 90. let 19. století až do počátku 1. světové války, je tendence k násobnému růstu tisku, počtu novinářů i koncových odběratelů. Objevily se nové politické strany, jejichž úspěch byl dán také díky novinám, které vydávaly. Náklady na vydávání novin vzrostly, a proto už nebylo možné, aby je financovali jednotlivci. Dochází tedy k zakládání vydavatelských spolků a tiskáren. V 90. letech byly odstraněny ekonomické nástroje, prostřednictvím kterých stát omezoval vydávání novin, a moderní tiskové technologie zlepšily technické předpoklady pro navýšení nákladu. V tomto období lze také hovořit o „intelektualizaci českého žurnalis- mu“, vyjadřující sílící vliv části národní elity na budování české politické kultury.

9 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 1993–2011. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

Tento jev započal již v průběhu 80. let 19. století, kdy skupina intelektuálů, tzv. realistů reprezentovaných T. G. Masarykem, K. Kramářem, J. Kaizlem a J. Herbenem, vzbudila velké pozdvižení články v novinách *Čas* a *Athenaeum*, v nichž zpochybnili velkou část národní mytologie, ale i dosavadní politickou strategii. Jejich snahy o věcný postup při řešení veřejných otázek a o systematickou politiku měly úspěch především u mládeže, studentů a vzdělaných dělníků. Realisté také později, v roce 1912, přišli s myšlenkou založení české politické a žurnalistické vysoké školy.

Česká politická kultura byla v této době formována nejen politickým tiskem, ale i kulturními a zájmovými časopisy. Typickým příkladem byl měsíčník *Rozhledy*, v němž se v říjnu roku 1895 objevil *Manifest české moderny*, kde byly formulovány představy a požadavky nové generace umělců a který podepsal i Jan Herben. V Čechách a na Moravě se v této době utvořilo pět velkých politických táborů: národně-liberální, sociálnědemokratický, katolický, agrární a národně sociální tábor.¹⁰

Periodika národně-liberálního tábora měla z podnikatelského hlediska oproti jiným určitou výhodu, protože mohla stavět na staré české žurnalistické tradici. Do této skupiny patřily Národní (staročeské) strany, které měly k dispozici deníky *Hlas národa* a od roku 1892 *Ilustrovaný kurýr*. Se Staročechy byl propojen i německy psaný list *Politik*, jehož příloha *Česká politika* se v roce 1885 proměnila v samostatný list *Národní politika*. Vůdčím tiskovým orgánem Mladočechů byly *Národní listy* společně s *Českým deníkem*, který začal vycházet v roce 1912. Pro moravské mladočechy psaly v Brně od roku 1893 *Lidové noviny*. Kulturně-politickými tématy a všeobecnou analýzou politických událostí se zabýval měsíčník *Česká revue*, který byl od roku 1904/5 vydáván pod názvem *Nová Česká revue*. Mladočeská strana měla také poměrně rozsáhlou síť lokálních časopisů. V roce 1913 jejich počet vzrostl na 24.

---

¹⁰ SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 2011–2014. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

Významnou kapitolou tohoto směru byla tzv. pokroková žurnalistika, která je spojována se Stranou pokrokových socialistů a jejich listy *Pokrok* nebo *Akademie*. Další stranou, která vzešla z pokrokového hnutí, byla Česká strana národně pokroková, která se utvořila kolem A. Hajna a jeho týdeníku *Samostatnost*. Její levá frakce se sdružovala kolem listů *Ruch* a *Lid*, které po jejich zániku nahradila *Osvěta lidu*. Druhou, ideologicky vyhraněnou frakci strany tvořili antisemité okolo časopisu *Nový Havlíček*. Tyto dvě radikální strany se pak v roce 1908 sloučily v Českou stranu státoprávně pokrokovou. V roce 1899 byla založena Česká strana státoprávní, jejímž stranickým tiskovým orgánem se staly *Radikální listy*. Kvůli odmítání antisemitismu ji ale v roce opustily významné osobnosti v čele s A. Rašínem, který si roku 1901 založil týdeník *Slovo*. Po roce 1907 se ovšem vrátil zpět k Mladočechům. Česká strana státoprávní se mezitím dostala do krize, kterou vyřešila v roce 1908 sloučením s Radikální pokrokovou stranou v Českou stranu státoprávně pokrokovou, v níž roli stranického orgánu převzala *Samostatnost* A. Hajna.

Dalším uskupením na české politické scéně byla aktivita akademické inteligence, která se profilovala pod názvem „realistické hnutí“. Na veřejnost působili prostřednictvím listů *Čas* a *Naše doba*. Především *Čas* se za vedení Jana Herbena pustil do ostrého boje s ostatním politickým tiskem. V 90. letech 19. století opustili realisty J. Kaizl a K. Kramář a ostatní realisté ve vypjaté atmosféře kolem Hilsneriády přiměli T. G. Masaryka k založení nové politické strany – České strany lidové. Ta se později rozdělila na dva proudy – jednak proud okolo Masaryka, Herbena a Machara s listem *Čas* a za druhé mladorealisté kolem novin *Přehled*. V roce 1905 byl Jan Herben obviněn ze zpronevěry sbírky peněz určených pro sirotky, která byla organizována deníkem *Čas*. V důsledku toho měla problémy i Česká strana lidová. Tato krize se nakonec vyřešila jejím sloučením s někdejšími východočeskými radikály okolo novin *Osvěta lidu* A. Hajna.¹¹

11 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 2014–2023. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

Liberální politika starých stran honorace (staročechů a mladočechů) nemohla v 90. letech 19. století uspokojit všechny frakce, které se do té doby cítily být jejich součástí, neboť se ukázalo, že tyto strany nejsou schopny přijatelným způsobem reagovat na sociální problémy ve společnosti. Byla zrušena dvě tisková nařízení, a to kauce (1894) a novinové razítko (1900). Proto v této době došlo k velkému nárůstu titulů satirického žánru, jakými byly např. *Rašple*, *Bič* nebo *Kopřivy*. Byla založena sociálnědemokratická strana, jejímž tiskovým orgánem se od roku 1891 stal *Sociální demokrat*. V Brně pak působil list *Rovnost* a ve Vídni měla sociální demokracie zastoupení v *Dělnických listech*. V roce 1897 začal vycházet nový ústřední list *Právo lidu*, který v roce 1912 doplnil *Večerník práva lidu*.

Od 90. let se úspěšně rozvíjel lokální a regionální sociálnědemokratický tisk a tento politický tábor se také věnoval odbornému tisku, který vznikl ze spolkových časopisů, jako byly např. *Obuvník*, *Pekař* nebo *Řeznické rozhledy*. V letech 1900–1907 bylo takových listů založeno více než třicet a do začátku války dalších patnáct.

Dalším politickým proudem, který fungoval ke konci 19. století v českých zemích, byl tábor katolický. Problémem této politické skupiny bylo především nedostatečné financování, nevyhovující organizace a zastaralá argumentační linka. Jejich tiskovým aktivitám chybělo koordinující ústředí, které by se snažilo o vydavatelskou činnost. Tento handicap měla překonat Pražská družina pro katolickou organizaci, která byla založena roku 1895. Její činnost ale neprobíhala příliš úspěšně. Nástupcem se stal roku 1907 Piův spolek, za nímž stála Národní strana katolická. Jejím tiskovým orgánem se staly od roku 1897 *Katolické listy*, které se dlouhá léta potýkaly s finančními problémy. Naopak křesťansko-sociální tisk byl majetný a vlivný. V Brně vycházel již od roku 1885 časopis *Dělník*, jehož pokračováním byla od roku 1893 *Obrana práce* a později *Obrana práce a děl-*

nictva. Tento list byl od roku 1904 pod názvem *Budoucnost* tiskovým orgánem Křesťansko-sociální strany pro Čechy a Moravu.¹²

Čtvrtým politickým směrem byli agrárníci. Počátky tohoto hnutí v českých zemích sahají do 70. let 19. století. Venkovské obyvatelstvo vyvíjelo intenzivní politickou aktivitu v hospodářských spolcích a svazech. Z nich se později etablovala politická strana, která se od roku 1900 označovala jako Česká agrární strana. Jejich ústředním tiskovým orgánem se stal list *Venkov*. Poslední politickou frakcí tohoto období je národně-sociální tábor. Mezi jeho příznivce patřili národně smýšlející dělníci, kteří nesouhlasili s tzv. protistátoprávním prohlášením českých sociálních demokratů. Kromě nich v roce 1900 nově založená Česká strana národně-sociální oslovovala i malovýrobce, živnostníky a část inteligence. Jejich ústředním tiskovým orgánem byl od roku 1907 deník *České slovo*. Strana také věnovala velkou podporu svému regionálnímu tisku. Mezi její další časopisy patřily např. *Československé dělnické rozhledy*, *Pokrok* nebo *Snahy lidu*.¹³

1.7 Mediální legislativa

Na počátku 60. let 19. století přicházelo po útlacích z doby Bachovského absolutismu postupné uvolňování pro tisk. Tiskový zákon z roku 1862 byl klíčovým nástrojem, který odebral policejním úřadům jejich přímou kontrolu nad tiskem, stále jim ale umožňoval dodatečně kontrolovat jejich obsah. V této době už nebyla obvyklou praxí předběžná cenzura. Úřady však mohly list, který považovaly za nevhodný, zkonfiskovat a posléze i zakázat. Svobodný rozvoj tisku navíc stále komplikovaly inzertní daň nebo povinnost platit novinářský kolek, který byl zrušen až v roce 1899. Díky tomu, že docházelo k postupnému uvolňování podmínek

12 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 2023–2028. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

13 SEKERA, Martin. Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, s. 2028–2034. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192.

pro vydávání novin i k celkovému oživení společnosti v době pokrokového hnutí, je v tomto období patrná chuť vydávat nová politická periodika. Zatímco v roce 1863 jich vycházelo pouze šest, v roce 1895 jich můžeme napočítat sto dvacet.¹⁴

V období první republiky byla v roce 1920 vydána nová ústava, která zaručovala svobodu slova, přesto ale stále platil tiskový zákon ze 17. prosince 1862 (č. 3/1863) – stát měl tedy v rukou nadále nástroj, který mu umožňoval regulovat obsah tisku. K tomu přispěl také zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních, který v případě války umožnil zrušit svobody garantované ústavou, stejně tak bylo možné zastavit periodický tisk, případně žádat předkládání povinného výtisku krátce před vydáním tisku. V roce 1923 pak Národní shromáždění schválilo zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, který definoval tresty za podněcování trestné činnosti, ohrožení zájmů státu, kodifikoval nedovolené zpravodajství a v případě šíření nepravdivých zpráv nebo schvalování trestných činů umožňoval i zastavení tisku. Následně vydaný zákon č. 124/1924 Sb. v případě odpovědnosti za takové přečiny zdůraznil roli odpovědných redaktorů. Zákonem č. 108/1933 Sb. byly navíc stanoveny trestné činy pomluvy, urážky a utrhaní na cti.¹⁵

2. Jan Herben (1857–1936)

„*Naším válečným heslem bylo: Řezat, řezat a řezat! Řezat všechno, co jsme nenáviděli, řezat všechno, co bylo podle našeho přesvědčení nepočestné, nepravdivé a shnilé.*“¹⁶ Tak vzpomínal později Jan Herben na éru *Času*. Byl novinářem, osvětářem, politikem a celoživotním souputníkem Masarykovým. Byl nesmiřitelným bojovníkem, jehož mottem byla věta, že „*pravda se má psát lidem na záda*“.

14 KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 18–22, xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8.

15 KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 32–34, xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8.

16 HERBEN, Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 271.

„Byl člověkem pracovitým a věrným svým spolupracovníkům. Byl to člověk zlatého srdce, veselý, rád vypravoval anekdoty a vypravoval je dobře, vůbec bylo milo jej poslouchat, ať vypravoval cokoliv, rád si zazpíval, byl upřímný, sdílný, lidsky prostý.“¹⁷

2.1 Dětství a studia

Kořeny rodu Jana Herbena bychom mohli hledat na Slovácku, i když předkové ze strany jeho otce přišli ze Slovenska, jak může naznačovat rodové jméno Hrebeňovi, jehož pravděpodobným zkomolením v nové domovině vzniklo příjmení Herben. Prarodiče Jana Herbena, Matěj Slampa se svou ženou Kateřinou, sloužili nejprve na faře ve Velkých Pavlovicích, poté si koupili domek v Brumovicích. Jejich jediné dítě, dcera Alžběta Slampová, sloužila v panském domě v Čejči a za manžela si vzala muzikanta a zpěváka z Mokřůvek, Vavřince Herbena, řečeného Vávra.¹⁸

Jan Herben se narodil 7. května 1857 na jižní Moravě v obci Broumovice devět měsíců po smrti Karla Havlíčka Borovského. Jeho rodina patřila mezi nejchudší, ale zároveň nejvzdělanější v kraji. Matka Alžbeta i otec Vavřinec pracovali jako námezdní síly u sedláků. Vavřinec se později stal správcem na panském velkostatku v Čejči a hajným. Aby uživil rodinu, přivydělával si hraním na svatbách. Dědeček Matěj byl členem Cyrilometodějského dědictví, což bylo v 50. a 60. letech 19. století jediné, výhradně české nakladatelství fungující na Moravě, a otcem růžencového bratrstva. Toto členství s sebou přinášelo povinnost pravidelně odebírat české knihy. To znamenalo, že v domácnosti Herbenů se nacházelo mnoho knih a o nedělích se u nich scházeli poutníci a růžencoví lidé a z knih se často čítávalo. Herbenovi měli ještě další

¹⁷ KUNTE, Ladislav. *Osobnost Jana Herbena: (studie o povaze a charakteru velkého novináře)*. Praha: Volná myšlenka, 1937. 37 [1], s. 7.

¹⁸ HERBEN Jiří, Z dějin rodu Herbenů, In *Malovaný kraj* 33, 1997, č. 3, s. 13.

tří děti, ale pouze bratři Jan a Václav se dožili dospělosti. Marie a František zemřeli v dětském věku.¹⁹

Ve 12 letech ukončil školu v Broumovicích a o prázdninách chodil do Mokrůvek k panu učiteli Bílému, kde se učil německy a hře na housle. Od září 1869 byl přijat do čtvrté třídy německé školy v Hustopečích, kterou předtím navštěvoval i Tomáš Masaryk. Nyní je v této budově střední odborné učiliště. Přestože neuměl příliš dobře německy, svou pílí a vytrvalostí docílil velmi dobrých studijních výsledků. Dva roky studia stačily k tomu, aby mohl být přijat do nově otevřeného Slovanského gymnázia v Brně. Již při přijímacích zkouškách v něm učitel tohoto gymnázia František Bartoš objevil výjimečně chytrého chlapce. Jeho vliv na pozdější život Jana Herbena jako novináře a spisovatele byl zásadní. Sám Herben o svém studiu v Brně řekl: „*Studovat pokládal jsem za nesmírné štěstí. Mohu říci, že jsem byl studentem dobrým v letech 1870 až 1878. Dva učitelé nikdy nevytizeli z mé vděčné paměti, František Bartoš a Václav Royt.*“²⁰

Zejména již zmíněný profesor Bartoš, češtinář, který čerpal z lidové tvorby na Moravě, sběratel lidových písní a autor řady knih (například *Lidová slovesnost*) ho v jeho životě výrazně ovlivnil, když v Janu Herbenovi objevil spisovatelské vlohy. Herben po letech ve své Knize vzpomínek napsal: „*Jakmile profesor Bartoš vstoupil, jako by byl do třídy přinesl elektřinu. Oživli jsme a říkali – tvary a slovíčka. Oči naše visely na něm, protože on těm tvarům a slovíčkám vdechoval život...*“²¹ Royt na něj zapůsobil pro svůj přísně vědecký přístup a bohatou znalost historie. Zdánlivě se držel předepsaných učebnic, ve skutečnosti však učil podle svého. Právě on naučil Herbena chápat dějiny realisticky, podrobovat je neustálému kritickému pohledu a vyvozovat z nich přesné závěry.²² Oba tito učitelé byli jeho vzory po celý život.

19 HUVAR, Michal, ed. *Jan Herben – kronikář rodného kraje: pokus o monografickou koláž*. Vyd. 1. Brumovice: Obecní úřad, 2007. 189 s., [12] s. obr. příl. Edice knih doplněná o DVD; sv. 3. ISBN 978-80-86362-82-3.

20 HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 12.

21 Tamtéž, str. 57.

22 VYKOUPILO, Libor. *Václav Royt a Brno*. Forum Brunense 1992, s. 88–99.

Podmínky ke studiu neměl právě příznivé: „*Studoval jsem na gymnasiu za okolností, které bych nikomu nemohl doporučit a které bych nechtěl znova prožít. Že jsem se na studia dostal, o to stála nejvíce babička. Byli jsme dva chlapci, já jako starší jsem byl vyhlídnut na panáčka. Stařeček s babičkou a otec s matkou nastřádali asi dvě stě zlatých na tu mou kariéru. Proto mi v Brně vyhledali byt co nejlacinější, asi za osm zlatých měsíčně i se stravou a za dva pecny chleba, které babička nebo matka přinášely.*“²³ Nejprve bydlel v dnešní ulici Koliště ve vykríčeném domě a poté v ulici Na Křenové. Jeho nová bytná se již živila počestně, ale starala se o sebe a svého nemocného muže tím, že pronajímala jeden pokoj až deseti nájemníkům. Podmínky pro studium zde byly velmi obtížné, a proto Herben vycházel často do ulic a četl školní učebnice pod světlem lucerny. Projevil se sice jako velmi zvědavý student, ale jeho školní výsledky byly průměrné. Od pololetí v roce 1872 se dostal do chlapeckého semináře v ulici na Veverí, kde se platilo pouze šest zlatých měsíčně. Tam už byly podmínky pro studium lepší a od tercie měl Herben vysvědčení s vyznamenáním.

Na gymnáziu se u Herbena projevil jeho umělecký talent. Po vzoru starších spolužáků napsal v sextě několik básní pod pseudonymy Vojmír, Vávra nebo Svoboda. Pod pseudonymem Svatopluk Vojmír mu vyšla epická skladba „*Král Ječmínek*“ v almanachu *Zora*, kde publikovali své prvotiny Bartošovi žáci z českých gymnázií v Brně a Olomouci. Pod pseudonymem Jan Vávra otiskl v *Besedě* povídku *O Václavovi*, dále publikoval básně v periodických *Lípa* a *Koleda*. Z domova také psával dopisy do *Hlasu* a do *Moravské Orlice*. V semináři se předpokládalo, že chlapci zde studující půjdou po maturitě studovat bohosloví. V roce 1877, ovlivněn rusko-tureckou válkou na Balkáně, napsal sbírku balkánských básní. Některé z nich otiskl list *Koleda*.

Na dráhu kněze se ale po absolutoriu na gymnáziu nakonec nevydal. Původně si sám zpočátku přál být knězem, ale s přibývajícím věkem a zkušenostmi od

²³ HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 13.

tohoto úmyslu ustoupil. Sám uvedl: „*Měl jsem rozpaky. Něčemu jsem začal nevěřit, a poznal jsem život kněžský na farářích ve svém rodišti a v okolí, který se mi přičil. Doma o prázdninách 1878 poplakávali a já jsem prožil těžké dni.*“²⁴ Po tomto svém rozhodnutí Herben velmi trpěl, cítil, že rodinu těžce zklamal. Trápil se tím, že se jeho rodiče stanou v rodných Broumovicích terčem pomluv a posměchu.

Své přesvědčení ale nezměnil, převážně kvůli svým velkým pochybnostem ohledně kněžského stavu: „*Když to je pravda, říkával si mladý muž, nemůže být pravda, co vidím kolem sebe. Nemůže být pravda, aby nástupce Kristův sedal na trůně jako král, aby obklíčen byl knížecím dvorem kardinálů, biskupů a sluhů, aby zářil zlatem, drahokamy. Nemůže být pravda, aby biskup žil jako menší papež a aby na biskupství byli povyšováni knížata, hrabata, baronové, kteří zvykli životu blahobytnému a pohodlnému.*“²⁵ Nabyl tedy přesvědčení, že tento řád světa je lidský podvod proti bohu a že celá církev i stát a všechny lidské organizace jsou protibožské a protikřesťanské. Nechtěl být na nějaké vesnické faře a brát tituly a pocty, chtěl působit aktivněji, chtěl psát.

Odhodlal se tedy své kroky cílit jiným směrem, než mu bylo původně vytyčeno, a toto své rozhodnutí považoval za otázku cti, pravdy a svědomí. Rodina mu nakonec požehnání na jiná studia odepřela a Herben odjel do Prahy s pouhými pěti zlatými, které dostal jako honorář od bývalého katechety Vladimíra Šťastného ze Slovanského gymnázia za svou reportáž ze Slovenska, kterou připravil pro časopis *Obzor*. Když 30. září 1878 vystoupil na pražském nádraží, měl u sebe pouhých 38 krejcarů. Večer mu potom pomohl jeho starší kolega, též rodák z Moravy, odnést kufr do bytu v Opatovické ulici.

24 HERBEN, Jan. *Knih vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 14.

25 HERBEN, Jan. *Knih vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 83.

2.2 Vysokoškolská studia

Většina moravských studentů odjížděla studovat do Vídně, ale Herben se rozhodl pro studia v Praze. Při volbě oboru ho inspirovali jeho oblíbení pedagogové Bartoš a Royt a zvolil si filozofickou fakultu, obor český jazyk a dějepis. Věřil, že jako učitel bude moci formovat své studenty, aby z nich byli čestní a upřímní lidé, kteří hájí pravdu, svou čest a svůj národ. V učitelském povolání shledával paralelu s jemu původně určeným kněžstvím. Ke studiu na filozofické fakultě v Praze ho doporučil profesor Bartoš. Na jeho doporučení si také Herben opatřil kondice u bohatého vědce a lékaře profesora Hamerníka, jehož syna doučoval, což mu pomohlo přežít v Praze bez podpory rodiny. Dalším zdrojem financí pro Herbenova pražská studia byl spolek *Radhošť*, který byl založen v roce 1869 za účelem „*jednak ponenáhlu odvracet proud studentstva moravského z Vídně do Prahy, jednak odvraceje ho přispívat v Praze ku zdárnému odchování snaživého dorostu národní inteligence pro Moravu*“. *Radhošť* soustřeďoval prostředky na pomoc nemajetným studentům z Moravy, později i Slezska a Slovenska. K zakládajícím členům patřil T. G. Masaryk a prvním protektorem byl ve své době nejváženější z Moravanů v Praze, František Palacký.²⁶

Společně s Janem Herbenem nastoupilo ke studiu na Filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v říjnu roku 1878 téměř čtyři sta studentů. Podle hlavního katalogu si Jan Herben v zimním semestru 1878/1879 zapsal tyto přednášky a semináře:²⁷

- *Dějepis rakouský a Dalimilovu kroniku* (Václav Vladivoj Tomek);
- *Skloňování slova a Rukopisnou literaturu slovanskou* (Martin Hattala);
- *České tvarosloví a Českou literaturu básnickou* (Jan Gebauer).

²⁶ Folklorní sdužení České republiky: 140. výročí Spolku Radhošť. MACHÁČEK, Dušan. *Folklorní sdužení České republiky* [online]. 2009, 19. 10. 2009 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <http://www.folklor-nisdruzeni.cz/140-vyroci-spolku-radhost>

²⁷ Archiv UK Praha, *Katalog der Studieren. Hauptkatalog der Hörer der Philosophie*, inv. č. 476, 477, 478, 479. Více o Karlo-Ferdinandově univerzitě: HAVRÁNEK, Jan et al. *Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802–1918*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1997, 390 s. ISBN 80-7184-320-2.

V letním semestru navštěvoval přednášky a semináře Václava Vladivoje Tomka, Antonína Gindelyho, u Martina Hattaly skládal zkoušku z *Kritického rozboru Libušina soudu a Starobulharské mluvnice*, u Jana Gebauera z *České literatury*, u Josefa Emlera ze *Cvičení paleografických* a u profesora Kelleho z přednášky *Klopstock in Wielam*.

V zimním semestru druhého ročníku Jan Herben skládal zkoušky z *Dalimilovy kroniky* u Václava Vladivoje Tomka, z *Dějín středního věku* u Jaroslava Golla, z *Chronologie římské a křesťanské* a z *Oben die Regesten* u Josefa Emlera. U Martina Hattaly absolvoval zkoušku z *Kritického rozboru Královédvorského rukopisu* a *Srovnávací nauky o hláskách hlavních nářečí slovanských*, dále si zapsal *Studien zur Geschichte der Kartographie* u profesora Gruna, *Handelgeographii* u Jana Palackého, *Cvičení ve studiu historickém* u Jaroslava Golla a *Českou literaturu naukovou* u Jana Gebauera.

V letním semestru druhého ročníku měl Jan Herben podle *Hlavního katalogu* studentů zapsány tyto semináře a přednášky:

- *Dějiny mocnářství rakouského od úmrtí Jiřího Poděbradského* (Václav Vladivoj Tomek);
- *Dějiny středního věku* (Jaroslav Goll);
- *Arie zeměpisného obrazu* (Jan Palacký);
- *O původu řeči a O časování sloves* (Martin Hattala);
- *Mluvnici staročeskou a Českou literaturu naukovou* (Jan Gebauer);
- *Dějepis filosofie novověké* (Josef Durdík);
- *Srovnání historické literatury řecké a římské* (Jan Kvíčala).

V zimním semestru třetího ročníku si Jan Herben znovu zapsal *Dějiny středního věku* u Jaroslava Golla a dále pak:

- *Dějiny rakouského mocnářství ve dvanáctém a třináctém století* (Antonín Rezek);
- *Oben Diplomantik* (Josef Emler);
- *Geschichten den alten Staaten Europa* (Antonín Gindely);
- *Vybrané části české skladby* (Jan Gebauer);
- *Fyzikální zeměpis* (Jan Palacký);
- *Osnovu metafyziky* (Josef Durdík);
- *Historické cvičení* (Jaroslav Goll);
- *O magistrátech římských* (Leopold Heyrovský);
- *O jednoduchých větách slovanských* (Martin Hattala);
- *Praktickou filosofii* (Josef Durdík).

V letním semestru třetího ročníku si Herben zapsal:

- *Dějiny zřízení zemského v Čechách* – Václav Vladivoj Tomek;
- *Anglické dějiny a Cvičení ve studiu historickém* – Jaroslav Goll;
- *Dějiny rakouského mocnářství ve čtrnáctém věku* – Antonín Rezek;
- *Dějiny české za Přemyslovců* – Josef Kalousek;
- *Diplomatische Obungen a Oben Heraldik* – Josef Emler;
- *Kritický přehled resultativ nejnovější filologie* – Martin Hattala;
- *Nauku o flexi starobulharské* – Jan Gebauer.²⁸

Na vysokoškolská studia vzpomínal s rozpaky. Sám se vyjádřil, že studium na univerzitě bylo v těchto letech nicotné: „*Poslouchal jsem u Tom-*

²⁸ Podle: SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., 236 s.

ka dějepis – a bylo to odříkání málo lepší nežli „*Was hatte Maria Theresia kaum*“²⁹. *Poslouchal jsem s počátku češtinu u Hattaly – a byly to nechutné vtipy a kněžské mstivé polemiky. Jestliže jsem rozmnožil své vědomosti a prošel školou správného myšlení, za to jsem vděčen profesorovi Gebauerovi a v posledním roce školním Gollovi, jenž jako docent všeobecných dějin vybral si nás pět posluchačů k soukromému cvičení ve svém bytě. To byla náhražka za historický seminář.*“³⁰ Fakultu ukončil v roce 1883, kdy při státní profesorské zkoušce dostal pouze kvalifikaci pro nižší střední školy. Do vyšších tříd ho nechtěl pustit jeho neoblíbený profesor Václav Vladivoj Tomek, prý z důvodu, že neumí vypravovat.

Po absolutoriu vysoké školy se Jan Herben zhruba půl roku pokoušel získat místo učitele na českých nebo moravských gymnáziích a reálkách. Bohužel bez úspěchu. Absolventů byl poměrně vysoký počet a učitelských míst se nedostávalo. Začátkem roku 1884 Jan Herben začal psát svou disertační práci. Podle rigorózního řádu z roku 1872 vypracovával kandidát profesury vědecké pojednání, disertaci ze zvoleného oboru, zastoupeného na fakultě katedrou. Děkan určoval dva posuzovatele z řad profesorského sboru, po jejich vyjádření mohl doktorand složit dvě rigorózní zkoušky místo dřívějších tří:

- jednohodinovou z filozofie;
- dvouhodinovou z oboru, na který se ve studiu specializoval, spolu s příbuzným oborem, jehož přednášky navštěvoval.³¹

Kombinace těchto oborů byly pevně stanoveny. Pro Herbena platila kombinace studijního oboru dějiny s latinou nebo řečtinou. Jan Herben si zvolil latinský jazyk. Rigorózní řád respektoval jazykové požadavky, disertace měly být psány

29 „Co udělala Marie Terezie.“

30 HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 15.

31 HAVRÁNEK, Jan et al. *Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802–1918*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1997, 390 s. ISBN 80-7184-320-2.

jazykem, kterým se přednášelo na fakultě – česky nebo německy. Jan Herben psal tedy svou práci česky.³²

Na začátku června roku 1884 Jan Herben odevzdal dějezpytnou práci kandidáta profesury na téma *Morava mezi léty 1618 až 1619 a politika Karla staršího ze Žerotína*. V úvodu své dějezpytné práce Herben uvádí: „*Přítomné pojednání jest první částí dějezpytné práce o dějinách českého povstání na Moravě. Vylíčují se v ní poměry moravské od května 1618 do května 1619 a pokusy direktorů českých o to, aby přiměli stavy moravské k odboji a ku společné konfederaci. V části druhé vypravuje se o účastenství Moravy v povstání českém od května 1618 do listopadu 1620, pobyt krále Bedřicha Falckého na Moravě a vpády kozácké na Moravu. V části třetí následuje vylíčení trestů a pokut, které stihly odbojné stavy markrabství moravského a spolu i nové pokusy vzbouřiti Moravu znova pomocí Bethlena Gáboru, celkem události od 1620–1623.*“ Oba posuzovatelé, Josef Kalousek ani Václav Vladivoj Tomek, práci nehodnotili kladně: „*Disertace p. Jana Herbena o Moravě 1618–1619 a o politice p. Karla staršího ze Žerotína zakládá se na jiných obšírných spisích historických a dílem na tištěných pramelech. Tyto pomůcky poskytují tolik materiálů hojných, že k sepsání této disertace netřeba než výběru a vhodného zpracování. Výběr látky uspokojuje, ale ten výběr nebyl tak nesnadný, ani zpracování není tak zdařilé, aby spis zasluhoval názvu dějezpytné práce, jež si přikládá. Spisovatel nad potřebu mnoho a doslovně vypisuje a překládá z knih dějepisných, čímž práce jako se rozvlekuje. Nejméně uspokojuje úvod, jenž jest kompilací nezažitých cizích úvah, dílem mylných; některé z nich (jako o Žerotínově zásadě solidárnosti opozice a že na tom muži záleželo rozhodnutí v Moravě) vyvracejí se právě fakty zde vykládanými. Ježto však disertace*

32 Císařským rozhodnutím ze dne 11. dubna 1881 a následným příslušným zákonem (z 3. března 1882) bylo provedeno rozdělení dvou rovnoprávných částí univerzity, aniž by byla porušena její jednota. Zákonně nařízení rušilo jazykovou volnost při vypisování přednášek a nařizovalo přednáškový jazyk. To s sebou přinášelo i mnohé obtíže, rektor české univerzity Jaroslav Goll si v roce 1907 stěžoval: „*Princip jednoho jazyka vyučovacího neodpovídal potřebám země ... Stará svoboda z r. 1848, zvláště pak prohlášena pro každý jazyk, nejen pro oba jazyky zemské, byla, lze říci vědecktější.*“ In: GOLL, Jaroslav. *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*. Praha: Klub historický, 1908. 1 l., 151, s. 38.

*celkem přece vyhovuje předepsanému požadavku, jsouc způsobilá k uveřejnění tiskem (vyjma úvodu, jehož větší část zasluhuje býti potlačena), navrhuji, aby byla uznána za dostatečnou.*³³

Na základě této uznané práce Jan Herben složil 17. července 1884 doktorát ve formě dvouhodinového rigoróza z historie a latiny u Josefa Emlera, Jana Kvíčaly a Václava Vladivoje Tomka. O rok později se pokoušel složit jednohodinové rigorózum z filozofie. Zde byl ale profesory Gustavem Adolfem Lindnerem a Jaromírem Čelakovským hodnocen nedostatečně, a proto musel zkoušku o další rok později opakovat. Dne 24. července 1886 byl Jan Herben promován a definitivně tak ukončil svá studia.³⁴

3. Jan Herben – žurnalista

Již při vysokoškolských studiích přecházel od veršů k próze. Napsal také historické studie o *Gustavovi Pflegrovi Moravském*, *Upomínku na slavnost Mistra Jana Rokycany*, *Mistra Jeronýma Pražského*, *Pravdivé vylíčení života Mistra Jana z Husince*, *Cyryla a Methoděje*, *život a význam jejich*. Všechny v roce 1883. Tehdy se obrátil ke světu české reformace a náboženské revoluce středověké a začal, zřejmě pod vlivem Palackého, přemýšlet o dějinách národa a o tom, co z nich plyne pro dobu přítomnou.

V roce 1885 se rozhodl, že nepůjde učit na nižší střední školu, na kterou měl kvalifikaci, ale že se stane novinářem. Sám o svém rozhodnutí řekl: „*Ale i kdybych se nakrásně i profesorem stal, jsem přesvědčen, že bych při tom byl novinářil. Nasál jsem do sebe několik kapek novinářského jedu záhy v mládí... a ten*

33 Archiv FF UK, Praha, *Rigorózní protokol Jana Herbena*, poř. č. 25, 1884. Podle: SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., 236 s.

34 Podle: SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., 236 s.

*jed se v těle rozkládá a zachvacuje celou bytost. Když jsem se rozhodl nebýt profesorem, cítil jsem ohromnou rozkoš, jako z osvobození, konečně mně přestanou poroučet, čemu se mám učit, a budu dělat, co mě se samému zráčí.*³⁵ Nastoupil k Juliu Grégrovi do redakce *Národních listů*, ovládaných mladočechy. Zde měl na starosti rubriku *Zprávy z Moravy*. Herben byl z duše realistou ještě před tím, než se setkal s T. G. Masarykem, a práci v mladočeských *Národních listech* přijal, aby si opatřil prostředky k dokončení svých studií. Ještě před tím, než byl promován na doktora filozofie, ovšem dostal 30. dubna 1886 od Julia Grégra výpověď. Důvodem pro jeho propuštění nebyla špatná práce pro listy, ale Herbenův názor na boj probíhající okolo *Rukopisů*.

3.1 Boj o Rukopisy

Rukopisy patří mezi naše nejvýznamnější literární podvrhy 19. století a za jejich původce jsou považováni Václav Hanka, Josef Linda a Václav Alois Svoboda. Nálezy *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* byly učiněny v době, kdy v českém národě sílila touha po osamostatnění a snaha vzkřísit náš národní jazyk – češtinu. Propagátoři českého jazyka potřebovali důkaz, že čeština je rovnoprávný jazyk k jazyku německému, se svou rovnoprávnou historií. Hlavním problémem byla neexistence hrdinské epiky, vnímané v té době jako velmi výrazný prvek literatury. Tato potřeba vedla k tomu, že především mladá generace velmi ochotně přijala rukopisy jako pravé a že velmi nerada akceptovala argumenty svých odpůrců.³⁶

Podobné podvrhy údajně starobylých rukopisných památek se v té době objevovaly i v jiných národních literaturách, kdy se středoevropské národy po

35 DOMORÁZEK, Karel. *O Janu Herbenovi*. Praha: Svaz národního osvobození, 1938. 106, [v] s. Knihovna Svazu národního osvobození; sv. 138, s. 27.

36 FIALA, Zdeněk, OTRUBA, Mojmír (eds.). *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: Dnešní stav poznání: [Sborník studií. 1. a 2. kniha]*. 1. vyd. Praha: Academia, 1969. 421, [1] s. Sborníky Nár. muzea v Praze. Řada C, Literární historie; sv. 13–14 (r. 1968–1969).

napoleonských válkách obrozovaly a bylo velkou pýchou každého z nich, že patří mezi kulturní syny evropské rodiny, že jeho předkové měli literaturu a že něco dokázali.³⁷

Prvním z rukopisů, kolem kterých se v 80. letech 19. století rozhořel nesmiřitelný boj mezi českou inteligencí, byl *Rukopis královédvorský*. Objevil ho 16. září 1817 v děkanském kostele sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové Václav Hanka – český spisovatel, jazykovědec, vysokoškolský pedagog a knihovník. Byly to údajně rukopisné zlomky pocházející ze 13. století a obsahovaly šest epických básní – *O Pobití Polanův i vyhnání jich* (1004); *O pobití Sasíkův* (1203); *O velikých bojích křesťan s Tatary* (1241); *O vícestvie nad Vlaslavem*; *O slavném sedání čili Ludiše a Lubor*; *O velikém pobití, zvaná též Záboj a Slavoj*. Dále rukopis obsahoval lyrickoepickou skladbu *Zbyhoň a Jelen*, šest písní lyrických – *Kytice*, *Jahody*, *Róže*, *Zežhulice*, *Opuščená* a *Skřivánek*. Měl vzbuzovat dojem, že se jedná o část rozsáhlého sborníku, jehož celek měl obsahovat asi 200 básní.³⁸

Přibližně o rok později (v listopadu 1818) obdržel hrabě František Antonín Kolowrat-Libštejnský tajemnou zásilku, která pocházela údajně ze zámku Zelená hora u Nepomuka. Obsahovala dva epické zlomky domněle staročeského velkého rukopisu z 9. či 10. století. Popisovaly spor Chrudoše a Šťáhlava o dědictví a následný Libušin soud, kterému se Chrudoš nechtěl podřídit. Oba rukopisy byly pokládány za nejcennější památky naší národní historie. Spor o pravost se nejprve rozpoutal pouze v případě *Rukopisu zelenohorského*. Zatímco Josef Dobrovský tento rukopis označil za padělek, generace Josefa Jungmanna věřila v jeho pravost. Po smrti Dobrovského v roce 1829 byl *Libušin soud* znovu vydán a pro jeho pravost se vyjádřil i František Palacký.³⁹

Ve 40. letech 19. století se polemika o pravosti *Rukopisů* přestěhovala díky jejich popularizaci Josefem Dobrovským do ciziny. V letech 1847–1874 se oběma

37 CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vyd. I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [Sv.] 87.

38 BĚLINA, Pavel et al. *Kronika Českých zemí*. 1. vyd. Praha: Fortuna Print, 1999, 904 s. Edice Kronik. ISBN 80-86144-33-X, str. 426.

39 Tamtéž, str. 427.

rukopisy zaobírala věda o dějinách a vývoji jazyků germánských, tj. germanistika. Její hlavní představitelé Moritz Haupt, Julius Fejfalik a Maxmilian Büdinger uveřejnili kritické dílo o rukopisech. Domácí věda je ale horlivě bránila. Byla to pro ni otázka národní cti, aby nám Němci nedokázali, že to, co se jevilo české vědě jako nejstarší a nejhodnotnější, bylo vyrobeno v 19. století.⁴⁰ Do českých zemí se diskuse o *RKZ* vrátila znovu až v 50. letech 19. století. Přes pochybnosti mnoha významných vědců o jejich pravosti byly součástí výuky na školách a měly velké množství zastánců.⁴¹

Hlavní boj o ně ale vypukl až v 80. letech 19. století. Tehdy českou společností otřásl nový spor o jejich pravost. Na národní symbol a pilíř dosavadní národní hrdosti zaútočili univerzitní vědci, zvláště pak jazykovědec Jan Gebauer, historik Jaroslav Goll a sociolog Tomáš Garrigue Masaryk. Dokázali, že rukopisy jsou padělky. Za padělatele označili Václava Hanku a Josefa Lindu. Většina společnosti se s tím ale odmítala smířit. V únoru 1886 vyšel v časopise *Athenaeu* z podnětu Tomáše Garrigua Masaryka článek Jana Gebauera *Potřeba dalších zkoušek rukopisu Královédvorského a Zelenohorského*. V březnu téhož roku vystoupil Masaryk proti *RKZ* ze sociologického hlediska. V červnu pak popsali nemožnost pravosti rukopisů z literárněhistorického hlediska Jindřich Vančura a Jaroslav Vlček a v červenci sepsal Jaroslav Goll své námitky z historického hlediska. Jana Gebauera za jeho článek napadl Martin Hattala 16. ledna 1886 v *Národních listech*. V březnu pak Julius Grégr začal vydávat seriál článků na obranu Rukopisů, které poté vydal knižně koncem roku 1886 nákladem J. Otty, pod názvem *Na obranu rukopisů K. a Z.*⁴² Nebyl to už ale jen boj o *Rukopisy*, o historické a kulturní názory na naši minulost, byl to boj o politickou a sociální organizaci.

„Rukopisný boj je velikým mezníkem v kulturním rozvoji našeho národa, snad i v politickém. Že je mezníkem v kulturním rozvoji, to se dávno a všeobecně uznává:

40 CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vyd. I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [Sv.] 87, s. 12.

41 IVANOV, Miroslav. *Tajemství Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského*. 1., upr., definitivní vyd. Třebíč: Blok, 2000. 509 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-7268-069-2.

42 HERBEN, Jan, HOŘEC, Jaromír (ed.). *Proti proudu*. Praha: Česká expedice, 1997, 238 s., [16] s. obr. příl. Hlas; sv. 6. ISBN 80-85611-79-1, s. 58–73.

česká univerzita položila nové základy veškeré práci naší vědecké i literární, neboť vybojovala vědě svobodu slova proti žurnalistice a tím i vědcům proti tribunům lidu. Tato svoboda otevřela dokořán vrata všem novým směrům a národ si od té doby zvykal slyšet zdůvodněná mínění, byť sobě nejnepříjemnější... Po 70 letech byli jsme dost silní, abychom odstranili poblouznění několika národních křisitelů, kteří z romantické ješitnosti chtěli národu dodat lesku podvodem.“⁴³ Tak shrnul Jan Herben svůj postoj k boji o tuto falšovanou národní památku, za který byl propuštěn ze svého prvního zaměstnání v Grégrových *Národních listech*.

3.2 Deník Čas

Rukopisným bojem se v českém národě zrodila další strana, která sice ne vytvořila novou politickou organizaci, ale položila základy nových směrů. Jednalo se o Českou stranu pokrokovou, kterou založil Tomáš Garrigue Masaryk se svými soukmenovci. V okruhu přátel kolem Jana Herbena se začaly vést polemiky o potřebě nového periodika, kde by mladí intelektuálové mohli vyjádřit své názory i postoje. Jan Herben pojal záměr založit nový literární časopis již roku 1885, kdy byl ještě v *Národních listech* zaměstnán. Měl to být časopis krutě kritický, „neboť dosavadní kamarádká kritika česká nás neuspokojovala“, jak Herben říkal. K jeho přípravě se spojil s literárním historikem Jaroslavem Vlčkem, jenž byl právě přeložen jako středoškolský profesor do Prahy, a nový list se měl jmenovat *Čas*. Do těchto jejich záměrů ale v příštím roce zasáhly rukopisné boje. Herben se však plánu na založení nového časopisu nevzdal.⁴⁴ O kruhu těchto mladých buřičů se dozvěděl i Julius Grégr, který je pojmenoval v jednom ze svých článků *Maffíi*, a oni s hrdostí toto pojmenování přijali.

43 HERBEN, Jan (ed.). *Boj o podvržené rukopisy: Vzpomínky po 25ti letech*. Praha: Čas, 1911, s. 12–13.

44 RŮŽIČKA, Jindřich. *Hubert Gordon Schauer (1862–1892): žurnalista, kritik a inspirátor*. 1. vyd. Litomyšl: Město Litomyšl, 2002, 507 s. ISBN 80-239-1319-0, s. 108.

V Čechách spolu tehdy zápasily dvě politické strany – stará strana kdysi Františka Palackého a Ladislava Riegra (Staročeši) s mladší stranou (Mladočechy), která byla vedena bratry Grégrovými. Obě strany byly živeny svými nesváry a nechtěly konfrontovat své myšlení s myšlením světovým. Mladí lidé, kteří se začali kupit kolem *Času*, s tím nechtěli mít nic společného. Chtěli jasné vědecké myšlení a hlavně poctivost.⁴⁵

Od jara do podzimu roku 1886 šetřili ze svých platů 70 zlatých, aby mohli vydávat svůj vlastní list *Čas – List věnovaný veřejným otázkám*. Jan Herben byl vybrán jako budoucí redaktor, protože už měl novinářské zkušenosti z *Národních listů*. *Čas* vycházel 5. a 20. dne každého měsíce. Předplatné pro Prahu a venkov byly 4 zlatky ročně nebo 1 zlatka čtvrtletně. List vycházel tiskem Bedřicha Grunda a Viléma Svatoně na Královských Vinohradech.

Jaký měl nový list program? Herben se stručností sobě vlastní později řekl, že chtěli: „*Řezat, řezat, řezat! Řezat všechno, co jsme nenáviděli, řezat všechno, co bylo podle našeho přesvědčení nepočestné, nepravdivé a shnilé. Tenkrát nebylo kdy mnoho filosofovat, a proto sotva kdo z nás myslil dál, nežli na to: rozbít a ničit starý svět, aby na troskách jeho vykvetl svět lepší.*“⁴⁶ „Časisté“ ani nedoufali, že se jejich list dlouho udrží. „*Aspoň několik čísel nějakého plátku, který by řekl lidem pravdu do očí a pak třebaš zašel*“ – to byl jejich skromný vydavatelský ideál.⁴⁷

List *Čas* býval obvykle konkurencí považován za periodikum, které ovládá i financuje Tomáš Garrigue Masaryk. Herben uznával, že tomu tak do jisté míry je, ale jinak, než mínili jeho konkurenti. Již od roku 1882, kdy Masaryk přišel do Prahy a Herben se s ním setkal na jeho přednášce na filozofické fakultě, v něm poznal výraznou osobnost, velmi si ho oblíbil a věřil v jeho poslání. *Čas* tedy nepatřil Masarykovi ve smyslu, jak předpokládali jeho odpůrci. List nevydával

45 CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vyd. I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [Sv.] 87, s. 12.

46 HERBEN, Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 271.

47 CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vydání I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [sv.] 87, s. 12.

a žádným způsobem nedotoval. Spíše se lidé, kteří byli kolem tohoto periodika seskupeni, snažili kráčet jeho duchovním a ideovým směrem, protože mu věřili a pokládali jeho myšlenky za smysluplné. Profesor Masaryk o vydání prvního čísla *Času* věděl, ale do jeho obsahu nezasahoval. Když mu Herben s Vlčkem přinesli první číslo listu o vánočních svátcích roku 1886 ukázat, list strhal a považoval první číslo za povrchní, ale ukázalo se, že lidí, kteří *Čas* chtěli číst i platit, neustále přibývá. Zpočátku jich však mnoho nebylo, a tak měl Jan Herben dluhy a často nevěděl, čím zaplatí tiskaři.⁴⁸

3.2.1 Naše dvě otázky

První číslo *Času* s podtitulem *List věnovaný veřejným otázkám* vyšlo 20. prosince 1886. List se uvedl skandálem, neboť hned tímto prvním vydáním vydavatelé vstoupili do nejzávažnější otázky tehdejší střední Evropy, a to do problematiky, jaké má malý národ vyhlídky vedle národa velkého a zda má jeho inteligence vlastní národ probouzet, nebo mu pomáhat, aby zanikl v sousedním velkém národě.

Do prvního čísla neměl Jan Herben dobrý úvodník. „*Přiblížil se totiž najednou patnáctý prosinec, za pět dní mělo vyjít první číslo Času – a nebylo úvodního článku. Ze slíbených článků rázu povšechného, poněkud slavnostnějšího, nepřišel žádný.. Všeho ostatního jsme měli hojnost, literárních úvah, drobností, vtipů; místo šestnácti stran měli jsme vysázeno v tiskárně čtyřiadvacet: ale milion za úvodník!*“⁴⁹ Herben se tedy obrátil na Huberta Gordona Schauera – mladého politického myslitele a kritika, kterého mu doporučil T. G. Masaryk, jako vhodného dopisovatele ze zahraničí do nového listu. Jan Herben se tedy spojil se Schauerem, požádal ho o spolupráci a přivedl jej do kruhu přátel kolem nového listu. Ten

48 CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vydání I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [sv.] 87, s. 13.

49 HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 280.

nabídku přijal, a to hned ze dvou důvodů. Jednak již delší dobu čekal na příležitost publicisticky se prosadit a pak také proto, že mu Herben po projednání v Maffii slíbil za články honoráře, které byly obvyklé v jiných časopisech, ač její členové byli ochotní psát bez nároku na honorář.

Herbenovi však Schauer nebyl příliš sympatický, říkal o něm, že „*český život mu byl malicherný, o vědě a krásném českém písemnictví měl pojem posměšně krutý*“, ale nakonec s ním spolupráci navázal. Macharovi po letech v dopise, kde na počátky *Času* vzpomínal, napsal o Schauerovi, že „... *byl naprostý bohém, který se ožíral, šlapal si ‚hmotnou basis‘, když ho na př. přijali do Politik a on tam 14 dní nepřišel pro opilství...*“⁵⁰Problémy se Schauerovou osobností postoupily dokonce do té míry, že ho musel požádat, aby již dále nenavštěvoval kruh přátel kolem listu: „*Velectěný! Náš kruh sobotní jest kruh asi 12 přátel. Kruh ten je nám všem tak milý, že bychom časopisu raději nevydávali, kdyby měl býti příčinou zloby... Posledně v sobotu ukázalo se, že Vy byste těžko přilnul k našemu kruhu. Proto, ač toho velmi litujeme, vzdáváme se Vašeho účastenství v našich přátelských schůzích... přesto, že se vzdáváme hmotné Vaší podpory na vydávání listu, přece na spolupracovníctví Vašem nám upřímně záleží a prosíme Vás o ně.*“⁵¹

Do prvního čísla požádal Herben Schauera o napsání stati o podceňování německé literatury. Schauer pracoval velmi rychle a již druhý nebo třetí den od něj Herben obdržel text *Nynější německá beletrie*.⁵² Tento text ale u Herbena ani u jeho spolupracovníků neuspěl. Sám Herben to pak komentoval ve své *Knize vzpomínek* takto: „*Poněvadž mnohé z nás jednotlivosti v této studii zarážely, například Schauer v ní velebil veselé pitky německých studentů, nehodil se článek do prvního čísla a byl odložen na pozdější dobu.*“⁵³ Rukopis nakonec nebyl v *Čase* nikdy zveřejněn. Schauer ovšem za tento článek hned poskytl náhradu, a to v podobě

50 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 2. dubna 1895.

51 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 2. dubna 1895.

52 LA PNP, fond J. Herben, koncept dopisu H. G. Schaerovi, nedatováno.

53 RŮŽIČKA, Jindřich. *Hubert Gordon Schauer (1862–1892): žurnalista, kritik a inspirátor*. 1. vyd. Litomyšl: Město Litomyšl, 2002, 507 s. ISBN 80-239-1319-0, s. 110.

stati s názvem *Naše dvě otázky*, ač s ním v redakci nikdo plně nesouhlasil. Herben s Joklem ho upravili a přidali poznámku, že se s ním *Čas* neztotožňuje. V této poznámce se píše: „*V otázkách tak důležitých může být a jest zajisté stanovisko různé... myšlenky právě projevené už pro svou přímou a svéráznou zaslouhují povšimnutí, a proto podávají se veřejnosti. ... projev ten není výrazem myšlenek jediného člověka, nýbrž značného počtu hlav z mladého pokolení... je diktován jen bází o naši budoucnost... na jednom místě líčí se snad nebezpečí i černěji jen proto, abychom se neoddávali sladkým snům a luzným citovým přeludům.*“⁵⁴

Úvodník pojednával o těchto dvou otázkách: *Co je úkolem našeho národa a Jaká je naše národní existence*. Článek především řešil, zda česká společnost dozrála, cítí se být subjektem, má vědomí sdíleného „my“ a ústy svých představitelů formuluje svá přání, jakými jsou jazyková rovnoprávnost, autonomie či státoprávní uznání. Jak pojímá svou budoucnost a její souvislost s přítomností a minulostí? Cítí v sobě nějaké mravní poslání? Je česká inteligence a česká literatura nějakou zárukou budoucí svébytné existence národa nebo snad má postačit, že pět milionů obyvatel mluví česky? Schauer položil čtenářům ne dvě, ale mnoho otázek. Všechny žily v českém povědomí na zapřenou už od obrození, buditele znepokojovaly, ale nesměly být vyslovovány nahlas, byly veřejným tajemstvím. Schauer se odvážil vyslovit to, co bylo zamlčováno, jako veřejný hřích. Článek vyšel bez podpisu, tak jak tehdy vycházely všechny příspěvky v *Čase* a velmi rozbouřil tehdejší politické vody. Rozhořčené čtenářstvo rozhodlo, že autorem může být jen Masaryk – *ten, který je chce připravit o slastnou iluzi heroické minulosti*.⁵⁵

Jaké byly okolnosti vzniku *Našich dvou otázek*? Není pochyb, že Schauer byl schopen v rychlosti zkoncipovat úvahu, do níž by mohl vložit své již dlouho promyšlené a procíťované osobní problémy člověka mladého, talentovaného, ctižádostivého a evropsky vzdělaného, který mohl za současného stavu českého

54 HERBEN, Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 279.

55 Podiven. *Češi v dějinách nové doby: (1848–1939)*. Vyd. 2., opr., v Academii 1. Praha: Academia, 2003. 691 s. ISBN 80-200-1143-9, str. 188–189.

prostředí těžko hledat své uplanění.⁵⁶ K tomu se vyjádřil i F. X. Šalda ve své pozdější polemice s Janem Herbenem z konce roku 1892, kde uvedl, že „*je fakt, že Schauer názory a ideje kritické formované v prvních číslech Času myslil a žil více než dvě léta před založením Času, dokazuje to zřejmě list datovaný r. 1884*“, ve kterém podle F. X. Šaldy „*jsou již otázky tyto v jádru a zárodku*“.⁵⁷ Jednalo se o Schauerův dopis příteli Hubáčkovi.

Již v průběhu vánočních svátků roku 1886 začaly do administrace listu docházet anonymní dopisy tohoto znění: „*Ctěná redakce! Ušetřete si další zaslání Vašeho listu. My Váš nihilismus neschvalujeme a považujeme Vás i Vaše patrony za největší škůdce národnosti české. Ve jménu celých Klatov.*“⁵⁸ Tím patronem byl jistě míněn Tomáš Garrigue Masaryk, jak poznamenaly *Kolínské listy* 5. ledna 1887: „*Masaryk zplodil Herbena. Herben zplodil Čas.*“⁵⁹

Snad jediným periodikem, které první číslo *Času* vstřícně přivítalo, byl tábor-
ský deník *Český jih*, v němž pražský dopisovatel na sklonku roku 1886 zveřejnil tyto věty: „*Mezi novými podniky časopiseckými zvláštní zmínku zasluhuje drem J. Herbenem vydaný Čas, list věnovaný veřejným otázkám. Máme sice hojný počet časopisů všeho druhu, avšak doznáváme s nemalým potěšením, že nový tento list není zbytečným. Podle ukázky v prvním čísle právě vydaném obírá se skutečně otázkami, které týkají se nejdůležitějších stránek společenských a národního života našeho. Vítáme v Času nového, statečného a důkladného, s poměry panujícími dobře obeznámeného bojovníka proti vší polovičatosti, hlouposti, lehkomyšlnosti, starému coparství a jiným šlendriánům různého pojmenování, které drží národ, lid náš v tenatech svých, aby se povznést nemohl.*“⁶⁰

56 RŮŽIČKA, Jindřich. *Hubert Gordon Schauer (1862–1892): žurnalista, kritik a inspirátor*. 1. vyd. Litomyšl: Město Litomyšl, 2002, 507 s. ISBN 80-239-1319-0, s. 119.

57 ŠALDA, F. X., PISTORIUS, Jiří (ed.). *Kritické projevy*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1949-1963. 13 sv. Soubor díla F.X. Šaldy; 10–22, s. 427.

58 HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, s. 274.

59 Tamtéž.

60 Tamtéž.

Do Času se obuly i *Humoristické listy*, které bezprostředně po útoku *Národních listů* zveřejnili zprávu: „*Pánům redaktorům Času, kteří by nám Čechům rádi dokázali, že bylo by nejvýhodnější, abychom se ubili sami, když nepřátelům našim dosud se nepodařilo, poslati nás na onen svět, odpovídáme: ‚Čas‘ přišel v nečas.*“⁶¹ S kritikou pokračovaly i v dalších vydáních, kdy byli lidé kolem Času nazýváni *našimi učenečky, filosůfátky, kteří nám pod firmou T. G. Masaryk & kumpanie chtějí uslintat naši heroickou dobu a ukoptit naši českou duši berlínskou modří.*“⁶²

Do nového listu se obuly především *Národní listy*. Lidé kolem Času byli nazváni „*nihilisty*“, „*Maffii*“ a jejich názory „*filosofií sebevraždy*“. Autor článku s názvem *Filosofové samovraždy* Ferdinand Schulz, který pracoval pro Grégrovy *Národní listy*, píše: „*Obsah a směr tohoto listu jest takového druhu, že pokládáme za svou vlasteneckou a časopiseckou povinnost vystoupiti proti němu se vši rozhodností a zatratiti jej jako nejtěžší zločin, jenž v těchto dobách na naši národní věci se páše. Kdož řečený list peníze založili a svými pracemi naplňují, jsou si také velmi dobře vědomi, co dělají a jaké jméno ve veřejnosti české jim přísluší. Vědí, že podnikli něco, z čeho národu českému má pojití veliká škoda; netají se tím, že se odštěpili od národního tělesa, od českého celku; přiznávají se sami, že posavadní český program a česká práce nejsou jim ničím, nemají pro ně ceny... Pokud jest národ český tak mocen svých zdravých smyslův, že pokusy tohoto druhu, s jakými vystoupil časopis ‚Čas‘, netoliko pozná v pravé jejich podstatě jakožto svrchovanou hanebnost, nýbrž že je s opovržením také potře a rozšlápne jakožto šeredu a hnus! Neboť co ‚Čas‘ v prvním čísle svém pod nápisem ‚Naše dvě otázky‘ vykládá není nic jiného, než návrh na národní samovraždu... A tato otázka je tím zločinnější, poněvadž se prohlašuje v ‚Času‘ jakožto výraz myšlenek netoliko jediného člověka, nýbrž značného počtu hlav z mladého pokolení...*“⁶³ Ferdinand Schulz šifru H. G., již byly signovány *Naše dvě otázky*, jednoduše ignoroval: „*Ihned jsme uhodli, kdo novému časopisu dodává svatého ducha. Jsou to*

61 *Humoristické listy* 29. *Pánům redaktorům Času*. 1887, 4. 3., č. 10, s. 79.

62 *Humoristické listy* 29. *Politika u džbánku*. 1887, 11. 3., č. 11, s. 86.

63 *Národní listy* 27. *Filosofové samovraždy*. 1887, 19. 2., č. 49, s. 1.

tiže proroci, kteří přišli do Čech, do Prahy, dělat novou vědu.“ Na Masarykovu adresu pak napsal: *„Jdi k čertu, ohavný zrádče! ... Přimkni se k nepříteli, jemuž sloužíš, zapomeň, že jsi se narodil z české matky ... Jdi, utec z této svaté země, než se pod tebou otevře, aby tě pohltila.*“⁶⁴ Sám Masaryk k těmto nenávistným útokům později v Čapkových *Hovorech* řekl: *„I tou nenávistí se člověk stává známým a autoritou. Ta nenávist přejde, ale jméno zůstane lidem v hlavě.*“⁶⁵

Národní listy vystoupily s kritikou prosincového čísla *Času* poměrně pozdě, až 19. února 1887. Herben si jejich váhavost vysvětloval tak, že „*napřed zkoumaly terén*“ a teprve když poznaly, že proti novému listu útočí také jiná periodika, zahájil Ferdinand Schulz svou ostrou kritiku. Poté osočil „časisty“ z národní zra-
dy ostatní staročeský i mladočeský tisk. Ostré vystoupení *Národních listů* proti *Času* vysvětlil historik Jaroslav Křížek následujícími důvody:

1. Obavou, že by z *Času* mohl vzejít silný konkurenční podnik, který by mohl získat čtenáře na úkor jiných listů.
2. Kritika se mohla jevit jako vhodná příležitost nepřímého napadení staročeské politiky a obvinění Tomáše Garrigua Masaryka ze zrádčovství.⁶⁶

K *Národním listům* se přidružily další staročeské deníky a klerikální deník *Čech*. Na jejich články začaly navazovat krajské deníky, které žily z novin velkých měst. Velkou senzaci vzbudila také báseň Adolfa Heyduka uveřejněná ve *Zlaté Praze* 25. března 1887 – *Zákopníkům přenárodnění*, s mottem „*Gore ptencem, k nimž zmija vnoří*“. Obsahovala i tyto verše:

64 OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 165.

65 ČAPEK, Karel, POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Hovory s T. G. Masarykem*. 1., souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 588 s., [16] s. obr. příl. Spisy / Karel Čapek; sv. 20. ISBN 80-202-0170-X, s. 356.

66 KŘÍŽEK, Jurij. *T. G. Masaryk a česká politika: Politické vystoupení českých „realistů“ v letech 1887–1893*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1959, 326, [3] s. 46.

*Vás věru nezrodila matka česká;
spíš netvorná, zlo sálající saň,
jež nad hlavou nám perutěmi tleská
a stále žádá české krve daň.⁶⁷*

Zajímavostí mezi mnoha dalšími regionálními listy je i reakce brněnského deníku *Moravská Orlice*, který vyjádřil 27. února 1887 politování nad tím, že právě „redakcí moravského rodáka vychází *Čas*, jenž nevlasteneckým, až frivolním způsobem vede si v národních otázkách našich, že list tento jest ne k obohacení publicistiky naší a ku prospěchu českého národa, nýbrž k pokálení jména českého, historie vlasti naší a k posmívání se zájmům našim nejsvětějším“.⁶⁸

Vlastenecká žurnalistika vyloučila „časisty“ z národa. Byli skandalizováni a šikanováni. České tiskárny odmítaly poskytovat *Času* své služby a ten na oplátku tiskl na pokračování články jako například *Z mravní pathologie společnosti české* nebo článek *Vlastenecká policie* s podtitulem *Věnováno Národním listům*, z 5. března 1887, jehož autorem byl sám T. G. Masaryk a kde se píše: „Česká inteligence nemá již žádné úcty k vůdcům t. zv. veřejného mínění; česká inteligence nevidí zejména v ‚Národních listech‘ představitele svých tužeb a snah. Česká inteligence nemůže míti k naší žurnalistice vůbec úcty, protože žurnalistika sama se nectí. Kdo jen trochu sleduje vnitřní boje našich dvou redakčních táborů, s politováním se odvrátiti musí od těch, jenž se mu krok za krokem vnucují za duševní vůdce... Co *Čas* řekl, povědělo se v Čechách i na Moravě a poví se i budoucně ještě mnohokrát. Jenže my chceme viděti pravdu plnými očima, a kde jsme o pravdě přesvědčeni, mluvíti ji plnými ústy.“⁶⁹

67 HERBEN, Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 303.

68 OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 165.

69 *Čas* 2, 1887, 20. 2., č. 5, s. 1.

Dne 20. března 1887 šel Herben ještě dále a na titulní straně svého listu vydal tučným písmem toto prohlášení: „*Vypisujeme tímto odměnu 100 zl. r. č. tomu, kdo nám ukáže, kde jsme v ‚Čase‘ hlásali ‚přenárodnění‘, ‚národní samovraždu‘ a ‚přimknutí k národu německému‘. Zasláné důkazy budou předloženy soudu, o jehož sestavení redakce ‚Času‘ dohodne se s pány zasilateli. Jména přihlášených uveřejníme v příštím čísle ‚Času‘. Pokud se nám tyto věci neukážou, každého prohlašujeme za lháře, kdo tak tvrdí, nebo po jiných opakuje.*“⁷⁰

Tato kampaň proti Masarykovi a *Času* trvala plně tři roky. Její oběti ale obstály, společnost si na ně pomalu zvykla, přestala je pokládat za „nihilisty“ a začala je nazývat „realisty“.⁷¹ Jan Herben si bohužel včas neuvědomil, jaké bude mít otištění úvodníku *Naše dvě otázky* důsledky. V redakční poznámce, která Schauerův článek doprovázela, sice vyslovil jakousi předtuchu, že se tato polemická stať zřejmě u některých čtenářů setká s nevolí, ale do tisku ji poslal. „*V otázkách tak důležitých může být a jest zajisté stanovisko různé. Avšak domníváme se, že myšlenky právě projevené už pro svou přímou a svéráznou zasluhují povšimnutí, a proto dávají se veřejnosti.*“⁷²

Bez zajímavosti není ani vývoj pozdějších postojů Jana Herbena k tomuto článku. Zpočátku, po kritice v *Národních listech*, vyčítal Schauerovi, že se k autorství článku náležitě nepřihlásil, ačkoli jej ani nepopřel. Později však prohlásil, že redakce rozhodla o zveřejnění *Našich dvou otázek* bez vědomí Schauera a že je ještě před zveřejněním „protříbili“. Herben také odmítl Schauerovi zveřejnit stručnou odpověď, v níž se chtěl bránit proti útokům *Národních listů*. Co ho k tomu vedlo, Herben nikdy nekomentoval. Přesto však od druhého únorového čísla *Času* vycházela na pokračování až do posledního březnového vydání Schauerova studie *O povaze myšlenkové krize naší doby*. Zde byl již podepsán svým plným jménem.⁷³

70 Čas 2, 1887, 20. 3., č. 7, s. 1.

71 Podiven. *Češi v dějinách nové doby: (1848–1939)*. Vyd. 2., opr., v Academii 1. Praha: Academia, 2003. 691 s. ISBN 80-200-1143-9, str. 189–190.

72 Čas 1, 1886, 20. 12., č. 1, s. 4.

73 OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 167.

S úvodníkem nebyl spokojen ani Masaryk. To, jak na první číslo *Času* vzpomínal, zaznamenal Karel Čapek ve svých *Hovorech s T. G. M.*: „*Myslím, že to tam dali, protože neměli dost příspěvků. Byla to věc nemožná: anonymní autor se tam ptal, bylo-li by pro nás Čechy lépe přiklonit se k Němcům a žít životem velikého kulturního národa. Hned ráno jsem se sebral a šel jsem za to Herbenovi vycinkat, dodnes si pamatuju, že jsem ho našel v posteli pod takovou vysokou selskou duchnou, a řekl jsem mu to.*“⁷⁴

Redakce si postupem času uvědomila, že povyk, který jejich první úvodník způsobil, novému listu neublížil, spíše naopak, o *Času* se začalo mluvit jak na veřejnosti, tak i ve vědeckých kruzích. Ač byl list očerňován, byl hlavně čten a bylo jedno, zda si jej kupují jeho příznivci, či odpůrci. Na základě této aféry měl tedy nový list hned na počátku širokou čtenářskou základnu. Herben si tehdy uvědomil, že život národa po stránce kulturní byl zabezpečen a jemu nastala povinnost, aby vstoupil do řady evropských národů. To si však žádalo naprosté poctivosti a střízlivosti, která přikazovala národu odhodit vše laciné i falešné. Herben se tedy ujal funkce bořítele legend a mýtů a nepřítel demagogických lží a frází. Šlo mu především o ryzí pravdu, kterou považoval v nastalé situaci za nejlepší, i když poněkud hořký lék. Tato činnost mu na jednu stranu vynesla mnoho záště a nepřátelství, ale na druhé straně hodně obdivu a oddané lásky a úcty od těch, kteří jeho záměru porozuměli. Jeho politickým i novinářským heslem bylo „*staročeštví je pryč, obnovené staročeštví převlečené v mladočechy také musí pryč. Zklamalo důvěru docela. Jde však o lid. Ten ubohý lid musil by samotnými převraty ztratit k nám důvěru. A potom: odstraňte už teď mladočeštví... až vyrostete nová generace, vyschne Grégrovina na úbytě sama. Násilně se teď nedá dělat vůbec nic...*“⁷⁵ napsal Herben ve svém dopise J. S. Macharovi. Těmito postoji se Herben ve svém

74 ČAPEK, Karel, POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Hovory s T. G. Masarykem*. 1., souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, 588 s., [16] s. obr. příl. Spisy / Karel Čapek; sv. 20. ISBN 80-202-0170-X, s. 109.

75 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 2. dubna 1895.

listu stal nejodvážnějším útočníkem českého realismu a předním strážcem tradic českého národa.⁷⁶

K Schauerovým *Dvěma otázkám* se v roce 1967 vrátil spisovatel Milan Kundera jako člen předsednictva Ústředního výboru Svazu československých spisovatelů (ÚV SČSS) na IV. sjezdu této organizace v úvodním slovu ke sjezdovým materiálům: *„I když žádný národ tu není na zeměkouli od věků a sám pojem národa je poměrně moderní, přesto pocituje většina národů svou existenci jako samozřejmý úděl daný mu od Boha, od přírody, od nepaměti... Svou kulturu, politické zřízení, často své hranice jsou s to národy pociťovat jako vlastní lidské dílo, tedy jako otázku a problém, ale sama národní existence je pro ně daností povýšenou nad jakákoli tázání. Nepříliš šťastná, přetrhávaná historie českého národa, jenž dokonce prošel i předsíní mrtvých, umožnila nám nepodlehout této klamavé sugesci. Existence českého národa nebyla totiž nikdy samozřejmostí a právě nesamozřejmost patří k jejím nejvýraznějším určením. Nejzřetelněji je to patrné na začátku 19. století, kdy se hrstka intelektuálů pokusila vzkřísit polozapomenutou češtinu a v další generaci i polozahynulý národ. Toto vzkříšení byl záměrný čin a každý čin je volba mezi pro a proti. Intelektuálové českého obrození, i když se rozhodli pro, znali i váhu protidůvodů. Věděli – mluví o tom např. Matouš Klácel –, že germanizace by ulehčila život obyvatelů Čech, dala praktičtější příležitosti jejich dětem. Věděli též, že příslušnost k většímu národu poskytuje mnohem větší prostor i působnost duchovní práci, kdežto češtinou věda – cituji Klácela – ‚ouží známost důkladné práce své‘. Znali nevýhody malých národů, které, jak říkal Kollár, ‚myslí a cítí takorůžka jen napolo‘, jejichž vzdělanost – cituji opět Kollára – ‚bývá malicherná a neduživá; ona nežije, jen živoří, neroste ani nekvete, jen vegetuje, ne vyvodí stromy, ale jen chrastiny‘. Plné vědomí důvodů i protidůvodů klade do základů novodobého českého bytí otázku být, či nebýt a proč být. Jestliže obrozenci zvolili bytí, byla to velká výzva budoucnosti. Postavili národ před úkol ospravedlnit*

⁷⁶ KUNTE, Ladislav. *Osobnost Jana Herbena: (studie o povaze a charakteru velkého novináře)*. Praha: Volná myšlenka, 1937. 37, [1] s. 37.

v průběhu historie správnost obrozenecké volby. Bylo zcela v logice této podstatné nesamozřejmosti českého bytí, jestliže Hubert Gordon Schauer hodil roku 1886 do tváře mladé, leč do své malosti pohodlně se již zabydlující české veřejnosti skandální otázky: Nebyli bychom přinesli lidstva víc, kdybychom svou duchovní energii byli spojili s kulturou velkého národa, která je na mnohem vyšší úrovni než klíčící kultura česká? Stála námaha vynaložená na znovuzřízení národa vůbec za to? Je kulturní hodnota národa tak velká, aby ho ospravedlnila? A druhá otázka: Je s to ho ta hodnota zabezpečit v budoucnosti před eventuálním odnárodněním?⁷⁷

3.2.2 Obsah Času v prvních letech

S představením koncepce periodika čekal Herben až do pátého čísla, které bylo vydáno 20. února 1887, tedy v době, kdy na něj útočily *Národní listy*. Do něj napsal článek s názvem *Nové pokolení*. V tomto příspěvku shrnul program svého nového listu: „*Dorůstá ve vlastech českých nové pokolení, které se hlásí k práci národní. Hledajíc, kde by mělo ruce přiložiti k dílu, s úzkostí pozoruje, že ti, jimiž bylo odchováno, neumějí mu říci, kde a jak pracovati na národa roli dědičné, poznává, že nebylo vedeno, ale sváděno, a cítí, že jeho upřímným a opravdovým tužbám právě ti nejvíce vzdorují, kteří lákavými hesly je šálili. Chceme pevně, aby se konečně tak jednalo, jak jsme si posud předelhávali, že jednáme... Podkladem zdárného života bývá jmění. A náš národ kvetoucího průmyslu nemá, zámožných obchodníků málo, boháčů nic. Proč tedy neučíme se pracovati, proč neučíme národ míti interes praktický, proč svádíme ho k samému politickému titěrnictví? Proč se nestaráme o to, abychom se stali zámožnějšími a přestali konečně žebroniti v cizině i doma? ... Duše mladého národa – dí J. Neruda – rozkvétá dvojím hlavně směrem: politickým a literárním... Založili jsme Čas. Časopisů máme snad víc nežli třeba... Je mnoho palčivých otázek, které žádají pilného rozboru a zevrub-*

⁷⁷ KUNDERA, Milan. *Nesamozřejmost národa*. Úvodní slovo k VI. sjezdu Československých spisovatelů. Praha 27. června 1967.

ného přetřásání, ale v současném časopisectvu nemohly brány býti na přetřes, poněvadž náš tisk buď zatajuje pravdu... a naprosto neodvažuje se mluvit o věcech, které odporují rozumu několika lidí... Či nenadešel ještě čas, aby se v celém národě již splnilo přání Havlíčkovo, pronesené roku 1844? ,Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národu.‘ Nás nezaráží denunciace, že nejsme dosti vlastenečtí. Budeme se rozhlížeti po všech národech a čerpati odevšad, a přece budeme listem českým i slovanským.“⁷⁸

Redakce i administrace sídlila v té době na Královských Vinohradech na Tylově náměstí číslo 15. Časopis vycházel dvakrát měsíčně v rozsahu šestnácti stran. Na titulní straně se nacházel úvodník, který vycházel bez nadpisu, pouze s datem. Zde se jeho autor vyjadřoval k současnému politickému problému nebo i kulturní události, rozebíral české, slovenské, česko-německé nebo rakousko-uherské vztahy. Dále následovala rubrika *Umění, věda, školství*, kde bylo velké množství článků, kritických statí a lokálek. Čtenářům byl dán prostor pro seznámení se se zahraniční literaturou a uměním, především z Ruska, Slovenska, ale i z Anglie, Německa či Dánska. Například hned v prvním čísle *Času* začala vycházet kritika nového vydání Kollárovy *Slávy dcery*, dále vycházela analýza *Zlatého máje* od Josefa Václava Sládka nebo například několikadílná kritika díla Julia Grégra *Na obranu rukopisů Královédvorského a Zelenohorského*, ale i pohled na práci Tomáše Garrigua Masaryka *Der Selbstmord*. Všechny tyto články jsou velmi zevrubné a pohlízejí na dílo jak z jeho obsahové a mluvnické stránky, tak i z pohledu historické správnosti jednotlivých děl. Následovala rubrika *Politický přehled*, kde časisté sledovali vývoj v celé Evropě, dále *Věda a noviny* a *Z literárního trhu*. Rubriku *Směs* tvořila opravdová směs kritických poznámek z akademických, literárních i soudních kruhů. Po ní následovaly rubriky *Listárna* a *Knihy redakci zasláné*. Redaktoři *Času* psali hlavně o politických

⁷⁸ Čas 2, 1887, 5. 2., č. 4, s. 1–4.

schůzích, politických stranách a poslancích, sociálních problémech, ale i o literárních a kulturních novinkách.

V prvním ročníku *Času* převládaly články kulturní povahy nad těmi politickými.⁷⁹ Herben ve svých pamětech k tomuto tématu napsal: „*List byl v první dva roky politický co nejméně a já jsem o politiku zavadil jen v nejnútnejších případech. Vždy jsem byl nejistý a z každé politické úvahy měl jsem strach. Politické události mě sice nebyly a nesměly být lhostejné, ještě méně spory stran, v nichž jsme žili; ale mají pravdu staročeši nebo mladočeši.*“⁸⁰

Herben ve svém přesvědčení inklinoval spíše k mladočeské straně, ale nakonec se přiklonil ke svému vzoru – konzervativnějšímu T. G. Masarykovi, jemuž byla bližší strana Staročeků. Pro Jana Herbena to znamenalo velký osobní rozpor a z toho důvodu také v prvních číslech *Času* českou politickou scénu nekomentoval. Rubriku, která se věnovala tomuto tématu, svěřil do rukou Ferdinandu Joklovi. Několik politicky zaměřených článků z pera Jana Herbena přesto na konci 80. a v 90. letech 19. století přece jen vyšly. Nejednou se v nich však nechal unést svými osobními antipatiemi vůči jednotlivým osobám veřejného života a nechal se v rámci svého hesla „*řezat, řezat, řezat*“ vyprovokovat k osobním útokům, což neprospívalo k pozdějšímu hodnocení Jana Herbena jako novináře a politika. Například 6. dubna 1889 vyšlo v *Času* v rubrice *Směs* pojednání, kde ostře odsoudil činnost profesora Jana Kvíčaly jakožto zkušebního komisaře pro střední školy a jako profesora na univerzitě. V tomto článku mu důrazně vytkl opomenutí Mistra Jana Husa mezi jmény slavných Čechů, která měla být umístěna na budově Národního muzea. Herben zde napsal, že „*Kvíčala jako staročeský předák žebroňil o přízeň mladočeských Národních listů..., že na ohromné sebevědomí, které sám o sobě jiným vnucuje, nemá práva..., že apeluje na nevděčnost svých bývalých žáků*“, což byla podle Herbena „*odrhovačka*“.⁸¹

79 Podle *Čas* 1 a 2, 1886–1887, č. 1 a 2 (1886) a č. 1–24 (1887).

80 HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 124.

81 Podle: *Čas* 4, 1889, 15. 4., č. 15, s. 8–14.

Již od prvních ročníků vydával Jan Herben *Čas* ze svých peněz. V polovině roku 1888 mu vypověděla smlouvu tiskárna Osvěta, neboť kvůli ostrým článkům měla mnoho problémů. Žádná jiná česká tiskárna nebyla ochotná list tisknout. Herben se tedy musel dohodnout s německou tiskárnou Antonína Renna. Problémem však byly vyšší náklady na tisk.

3.2.3 Čas v letech 1889–1890

Na přelomu listopadu a prosince roku 1888 sdělil Masaryk Herbenovi svůj úmysl vydávat politický týdeník. Herben se měl rozhodnout, zda chce vydávat *Čas* vedle tohoto nového politického týdeníku, nebo zda by uvažoval o jeho přeměně v týdeník. Herben se rozhodl postoupit *Čas* s dosavadními odběrateli družstvu a to mu na oplátku ponechalo redaktorství listu s měsíčním služným. Koncem roku se tedy ve vedení listu objevili vedle Jana Herbena i T. G. Masaryk a Josef Kaizl. Tento podnět vyšel hlavně ze strany Kaizla, který složil mandát za staročeskou stranu a byl „žurnalisticky osamocen“.⁸² O potřebě založit „nějaký politický deník“ hovořil s Kramářem již v roce 1886. Po složení jeho mandátu se k této tématice s Karlem Kramářem vrátili. Kaizl uvažoval o právních a finančních stránkách nového deníku. Kramář mu 2. listopadu 1887 napsal: „*Hlavním spolupracovníkem bych byl vedle Vás já, na Vás reflektujeme pro mnohé věci a prosím, abyste aspoň prvý rok věc tu pojal mezi svá hlavní zaměstnání; mimotných spolupracovníků najdeme dosti, Masaryk bude nanejvýše tichý společník*“.⁸³ Nakonec to byl právě T. G. Masaryk, kdo později přesvědčil Kaizla i Kramáře, aby převzali kulturně-politický čtrnáctideník *Čas* a přeměnili ho na tribunu realistů a politický časopis.⁸⁴

82 ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky: počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998, 298 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-204-0696-4, s. 90–91.

83 KAIZL, Josef. *Z mého života. [Díl] 2, Od habilitace Dr. Jos. Kaizla r. 1879 až k jeho vstupu do Národní strany svobodomyslné r. 1890*. Praha: Jos. R. Vilímek, [1914]. 9, 684 s.

84 Podle: BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Kramář a jeho zájem, o hospodářskou a finanční vědu*. In: BÍLEK, Jan, ed. a VELEK, Luboš, ed. *Karel Kramář (1860-1937): život a dílo*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR v nakl. Historický ústav, 2009. 783 s. Moderní dějiny; suppl. 2(2008). ISBN 978-80-86495-58-3, s. 69.

K vedení *Času* se později přidal i Karel Kramář, který do tohoto společného podniku vložil celkem 700 zlatých a byl nadále uváděn jako spolumajitel listu.⁸⁵

Společenskou smlouvu dále podepsali Jaroslav Goll, Leopold Heyrovský, Milan Nevole, Antonín Rezek, advokát Lev Roubal a Jan Herben. Ten také s Kaizlem uzavřel další smlouvu, kde se spolu dohodli, že bude placeným redaktorem, nebude muset jako ostatní členové nově ustanoveného družstva platit deficity, pokud nějaké budou, a postará se též o administraci a expedici listu, aby ušetřili na nájemném. Jeho honorář činil celkem 100 zlatých měsíčně. Pro starou Maffii tato skutečnost znamenala jiný styl práce. Převážná zodpovědnost se přesunula především na Kramáře, Kaizla, Masaryka, Rezka a další, zatímco Herben v tomto období do *Času* přispíval poměrně málo. Jeho pravomoci byly výrazně omezeny. Obsah jednotlivých čísel byl pestřejší a změnilo se i zaměření periodika. Kaizl si přál list více politický, Masaryk zase trval na širším záběru témat, kde by našly své místo i články o beletrii a o umění. Výsledný týdeník pak byl kompromisem mezi přáními Josefa Kaizla a T. G. Masaryka. V prvních dvou letech nového týdeníku byl skutečným řídicím redaktorem Josef Kaizl. Určoval témata, opravoval došlé rukopisy, získával nové spolupracovníky a sám psal drobné zprávy. Zdá se tedy, že v letech 1889–1890 měl místo Herbena, jakožto šéfredaktora listu, hlavní slovo právě Kaizl.⁸⁶

Josef Kaizl si bral také při poradách *Času* hlavní slovo. Před jeho odchodem do tisku ho celý zkontroloval, jak dokládá dopis, který napsal v únoru 1889 Karlu Kramářovi do Vídně: „*Proto neodjíždím ještě dnes, abych Chronos od A-Ž viděl... List musí vyhlížeti velmi klidně – jako by se nechumelilo.*“⁸⁷ Na tyto porady přicházel Herben s materiály pro příští číslo a vodil s sebou studenty, které považoval

85 ŠETŘILOVÁ, Jana. *Masaryk a Kramář*. Odkaz 1997, č. 6, s. 17–20.

86 ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky: počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998. 298 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-204-0696-4, s. 95.

87 KAIZL, Josef. *Z mého života. [Díl] 2, Od habilitace Dr. Jos. Kaizla r. 1879 až k jeho vstupu do Národní strany svobodomyšlné r. 1890*. Praha: Jos. R. Vilímek, [1914]. 9, 684 s.

za dobré informátory o dění na univerzitě a kteří do listu přispívali. Jejich přítomnost však bývala trnem v oku ostatním členům redakce.⁸⁸

Ve svém třetím ročníku se tedy *Čas* přeměnil především politický týdeník. Jan Herben později ve svých pamětech o tehdejší zaměření listu napsal: „*Proč hlavně politickým? Protože všechno vychování starší generace bylo politické. Tenkrát bylo alfa a omega českého života dělat politiku a všechny národní naděje sázely se na úspěch ve Vídni.*“⁸⁹ Na začátku opět vycházely úvodní články věnující se otázkám, kterými žila tehdejší doba. Tyto úvodníky se věnovaly například Akademickému čtenářskému spolku, bankám, politickým stranám, daním, volbám, nemocenským pokladnám a řadě dalších témat. Následovaly rubriky *Politický přehled*, stručně popisující události u nás a ve světě, domácí a zahraniční dopisy redakci, články o umění, vědě a školství, rubrika věnující se událostem v Národním divadle v Praze, rubrika *Nepokradeš* a dále list pokračoval *Směsí*. V prvním čísle roku 1889 začala vycházet také inzertní příloha, protože redakce pochopila, že bez inzertních příjmů bude její hospodaření velmi těžké. Hleděli na ně ale jako na nutné zlo a zavázali se k tomu, že v jejich listu budou vycházet pouze inzeráty, které by si v redakční části listu mohli zodpovědět, a budou doporučovat pouze firmy, o jejichž solidnosti budou mít věrohodné zprávy. Rozsah listu se zvýšil na dvacet stránek a vycházel tiskem Antonína Renna v Praze. V tomto roce se také redakce a administrace listu přestěhovala na Tylovo náměstí číslo 24.

Jako čtrnáctideník měl v roce 1888 tehdy ještě Herbenův *Čas* pouhých 188 stálých předplatitelů. K prvnímu únoru pak měl nový týdeník již o sto nových abonentů více, na počátku dubna se jejich počet zvýšil až na pět set. Tento nárůst opravňoval Kaizla, Kramáře i Masaryka k optimismu. Kaizl dokonce očekával navýšení abonentské základny až na tisíc odběratelů. Tento počet byl sice tisknut

⁸⁸ Podle: LA PNP, Praha, fond Bronislava Herbenová, 224/50, rukopis, *Deník z let 1898–1899*, s. 28.

⁸⁹ HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 181.

a rozesílán, ale počet předplatitelů začal po dosažení pěti set stagnovat. Redakce se na konci roku 1890 rozhodla zvýšit jejich počet nabídkou listu do zahraničí.⁹⁰

Později došlo také k dalšímu přestěhování redakce. Do roku 1892 sídlila na Tylově náměstí na Královských Vinohradech, kde Herben žil. Po svatbě s Bronislavou Foustkovou se společně s redakcí přestěhoval do Jungmannovy ulice, do domu, kde *Čas* v Beaufortově tiskárně vycházel. Nakladatel listu obýval první patro, Herben druhé a v přízemí se list tiskl. Před tím, než se redakce společně s Herbenem přestěhovala, scházeli se v bytě Josefa Kaizla v Karlínské záložně v Praze.⁹¹

I přes personální změny, pestřejší obsah listu a zvýšení abonentské základny skončil první rok vydávání *Času* jako týdeníku opět ve ztrátě. Herbenův plat byl snížen ze 100 na 70 zlatých měsíčně a on si musel přivydělávat na živobytí i jinde, což mu ostatní spolupracovníci často vyčítali. Na konci roku 1889 sílila snaha „triumvirátu“ – Kaizl, Kramář a Masaryk – odstranit Jana Herbena z vedení redakce. Hlavním problémem byla smlouva, která byla s Herbenem uzavřena při předávání listu v roce 1888, podle níž nebyl Jan Herben zavázán hradit případný deficit. Josef Kaizl v této souvislosti Herbena obvinil z úmyslné liknavosti při vymáhání nedoplatků, vinil ho i z toho, že se příliš zajímá o administrativu a sám nic nerediguje. Kramář s Masarykem se rozhodli dát Herbenovi jako šéfredaktorovi *Času* výpověď a dále ho ponechat v redakci jako redaktora. Až na počátku září sdělil Masaryk Kramářovi, že mu dal výpověď a že za něj našel náhradu – Emila Čermáka, dosavadního redaktora *Moravských listů* v Brně. „*Tuším, že Čermák by byl vhodným redaktorem, jen jestli to přijme. Byl by ještě jiný, znamenitý člověk, profesor na Obchodní akademii v Chrudimi, Koloušek, člověk, jenž po žurnalistice nejen hoří, ale jest zaopatřiti mu Chronosem výměnou za státní službu doživotní příjem? V tom realism je ještě slab, ale Staří ani Mladí nejsou v tom moc silnější.*“⁹²

90 OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990. 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 247–248.

91 KUNTE, Ladislav. *Otec Herben, Panorama* 3, 1936, č. 13, s. 42.

92 BÍLEK, Jan (ed.) et al. *Korespondence T.G. Masaryk – Karel Kramář*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav, 2005, 517 s. ISBN 80-86495-33-7, s. 288.

Jednání s Emilem Čermákem však skončila na konci roku 1890 neúspěšně a Jan Herben svou pozici šéfredaktora *Času* uhájil. Kritika a pochybnosti o jeho pracovním nasazení však neustávaly. V listu mu byla přidělena rubrika *Směs*, v níž ale neměl příliš mnoho prostoru pro uplatnění svých názorů. V této době, kdy byla jeho činnost v listu upozaděna, napsal Herben několik knih, například díla *Na dědině*, *Slovácké děti*, životopisnou studii *Rákoš Rákoczy* a první část románové kroniky *Do třetího a čtvrtého pokolení*.

3.2.4 Čas v letech 1890–1899

Koncem 80. let 19. století nabyl realismus v české společnosti velkého vlivu. Po ustanovení *Času* jako oficiální tribuny realistů začali vyjednávat o vstupu do staročeské strany. Prostředníkem ve vyjednávání mezi T. G. Masarykem a Františkem Ladislavem Riegreem byl redaktor časopisu *Slavische Warte* František Pazdýrek. Ten ve druhém čísle svého časopisu přinesl zprávu o Masarykově schůzce s Riegreem a označil skupinu lidí kolem listu *Čas* jako „realisty“. *Čas* na počátku února 1899 tento název přivítal a podotkl, že k politickému realismu se pojí i realismus literární a filozofický.⁹³

V lednu 1890 proběhla jednání Staročechů s německými liberály o tzv. punktače. Jejich plné znění bylo veřejnosti sděleno až v polovině ledna. Veřejnost se proti nim ostře postavila.⁹⁴ Přesto v únoru Masaryk předal staročechům své požadavky ohledně vzájemné spolupráce. Podle těchto požadavků měl *Čas* působit na čtenáře spíše jako časopis kulturního zaměření, o politické situaci by list pouze informoval a nerozebíral by ji. Na jaře roku 1890 tato jednání skončila kvůli punktačím a neschopnosti Staročechů akceptovat Masarykovy podmínky, a Masaryk

93 ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky: počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998, 298 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-204-0696-4, s. 96.

94 URBAN, Otto, SEKERA, Martin (ed.). *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Vyd. 2., v nakl. Lidové noviny 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 323 s. ISBN 80-7106-500-5, s. 391–400.

se proto obrátil na Mladočechy.⁹⁵ Redaktoři *Času* a vlastně i celá strana realistická byli obviňováni z prospěchářství. Přestože redakce tato obvinění popírala, čtenářskou obec se jim dostatečně přesvědčit nepodařilo. „*Stála proti nim skutečnost přece jen poněkud prudkého odvratu od Staročechů a vzápětí zjevné, byť zpočátku zdrženlivé přibližování k Mladočechům.*“⁹⁶

Dne 1. listopadu 1890 zveřejnili realisté ve svém listu první, souhrnně pojatý program českého politického realismu, a to ve článku s názvem *Návrh programu lidového*. V něm se pak přihlásili k Palackého státnímu právu a Havlíčkovu demokratismu a pokusili se aplikovat jejich myšlenky do současných potřeb české společnosti. Ve svém programu se zaměřili především na zlepšení školství, všeobecné mravnosti, na boj proti alkoholismu a sociální péči o chudé. Podle jejich programu mělo být povzneseno české národní hospodářství, rozvoj komunikačních a dopravních prostředků. Proti rakouské vládě se nijak ostře nevymezovali, ale navrhovali federativní zřízení v rakouské části monarchie. V závěru tohoto prohlášení jeho autoři uvedli: „*Chceme podporovati vládu vídeňskou tehdy, když zřejmě a poctivě postaví se na půdu rovnoprávnosti všech národů, na princip autonomie, a když účinně bude podporovati naše decentralizační snahy.*“⁹⁷

Masarykovo setrvání v mladočeské straně nemělo dlouhého trvání. V průběhu roku 1893 se několikrát potýkal na stránkách *Času* s Juliem Grégrem, který mu odpovídal v *Národních listech*. Po vleklých osobních i politických sporech se T. G. Masaryk rozhodl dne 25. září 1893 složit poslanecký mandát a vystoupil z mladočeské strany.⁹⁸ Během této polemiky se Josef Kaizl společně s Karlem Kramářem rozhodli zastavit vydávání *Času*.⁹⁹ Jako hlavní příčina byl uváděn nedostatek financí. List totiž

95 DOUBEK, Vratislav. *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 191 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-200-0726-1, s. 66.

96 OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 306.

97 *Čas* 5, 1890, 1. 11., č. 44, s. 5.

98 DOUBEK, Vratislav. *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 191 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-200-0726-1, s. 83-84.

99 HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 444.

již v prvním ročníku skončil výrazným deficitem. Ačkoli se dařilo navýšit abonentskou základnu, byl stále vydáván na dluh. V nouzi Kramář použil své vlastní úspory. Masaryk byl k finančním problémům listu netečný. Svůj postoj vyjádřil slovy „*peníze budou, poněvadž musejí být*“. Tento postoj nazval Karel Kramář „pastýřinou“ a odmítal jej jako nezodpovědný.¹⁰⁰

Jan Herben toto jejich rozhodnutí odmítal a rozhodl se, že bude vydávat list sám. Je ale zajímavé, že od 1. listopadu 1890 do 23. ledna 1892 je jako nakladatel uváděn Karel Kramář a od 30. ledna 1892 je v tiráži jako majitel listu uveden opět Jan Herben, takže zřejmě převzal list od družstva již o rok dříve.¹⁰¹ Vlastnictví listu je však v tomto období velmi nepřehledné. Dalším datem převodu listu do Herbenova vlastnictví je 1. říjen 1894, který uvádí sám Herben ve svém listě dlužníkům *Času*.¹⁰² Velkým problémem ale bylo, že Herben list získal společně s dluhem 2000 zlatých, které Kaizl společně s Kramářem poté, co Herben *Čas* převzal, odmítali zaplatit.¹⁰³

Po jejich rozchodu začal Herben v listu opět klást větší důraz na kulturu a literaturu. Hodnotil nově vydané knihy, divadelní představení i výstavy. T. G. Masaryk se stáhl do pozadí a po Herbenově boku zbylo prázdné místo. To bylo zaplněno roku 1885, kdy Jan Herben vystoupil z mladočeské strany, podepsal „prohlášení Moderny“ a seznámil se s jedním z autorů *Manifestu České moderny* – Josefem Svatoplukem Macharem. Jejich přátelství, které posvětila tzv. polemika o Háلكa¹⁰⁴, trvalo až do 20. let 20. století, kdy se Machar postavil proti Hradu. V roce 1894 se redakce společně s Janem Herbenem přestěhovala do ulice Na Smetance a poté do Divišovy ulice číslo 16. Obsah listu zůstává prakticky totožný s předchozími lety. Přibyly rubriky, například *Beseda*, grafická úprava listu se změnila na dvousloupcovou sazbu a jeho rozsah se zmenšil na 16 stran.

¹⁰⁰ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990. 469 s. ISBN 80-7023-044-4, s. 248.

¹⁰¹ Čas 7, 1892, 30. 1., č. 5, s. 16.

¹⁰² LA PNP, fond J. Herben, korespondence, duben 1898.

¹⁰³ HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 287.

¹⁰⁴ Tuto polemiku vyvolal Machar v roce 1894, kdy při dvacátém výročí úmrtí básníka Vítězslava Háلكa napsal příkrou kritiku jeho činnosti. Pro tuto kritiku si zvolil revui pro vědu, umění a sociální život – *Naši dobu*, která vycházela v letech 1893–1944 a 1945–1949. Útoky, které se snesly na Macharovu hlavu, pak Herben začal odrážet na stránkách svého listu.

3.2.5 Herben a Hilsneriáda

K většímu sblížení Jana Herbena a T. G. Masaryka došlo ve druhé polovině roku 1899, kdy Herben Masaryka na stránkách svého listu podporoval v boji proti antisemitské pověře o rituální vraždě Anežky Hružové.¹⁰⁵ Z činu byl obviněn a později za něj i odsouzen židovský mladík Leopold Hilsner. Jednalo se o největší antisemitskou kampaň v českých zemích až do protektorátu Čechy a Morava, která trvala od dubna 1899 do listopadu 1900.

Přelom 19. a 20. století byl obdobím všeobecné krize společnosti. Jednalo se o velmi dynamické období, které provázely změny kulturních i morálních hodnot. Mezinárodní situace v Evropě byla velmi napjatá a v této době, kdy docházelo ke sjednocování zemí do mocenských bloků a velmi výraznému zbrojení, se zde znovu dostal ke slovu antisemitismus. Ten se v Evropě vyskytoval již mnohem dříve a vychází z několika příčin, jejichž kořeny jsou povětšinou křesťanské. Mezi prostým lidem kolovaly pověry, z nichž nejznámější – právě o rituální vraždě – vznikla již v 11. století. V 19. století antisemitismus neměl ani tak náboženský charakter jako spíše ekonomický. Za časů Hilsneriády se zcela zřetelně projeví tři roviny antisemitismu – náboženský, národní a ekonomický. Pověra o rituální vraždě však byla stále využívána jako prostředek k rozpoutání antisemitských nálad. To se ukázalo zejména v aféře zvané Dreyfusiáda¹⁰⁶ a poté v Hilsnerově procesu, který bývá také někdy nazýván „malou českou dreyfusiádou“.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Před Velikonocemi roku 1899 nalezeno tělo zavražděné devatenáctileté Anežky a z tohoto činu byl obviněn mladík židovského původu Leopold Hilsner. Čin byl označován jako židovská rituální vražda. T. G. Masaryk se seznámil se všemi podrobnostmi procesu a shledal, že vyšetřování bylo provedeno nedostatečně. Přesto byl Hilsner odsouzen k trestu smrti oběšením.

¹⁰⁶ Jednalo se o soudní řízení s Alfredem Dreyfusem, který byl jako jediný žid ve francouzském generálním štábu obviněn, že předal tajné vojenské materiály Němcům. Na základě vykonstruovaných důkazů byl roku 1894 uznán vinným a odsouzen k degradaci a deportaci na Dábelské ostrovy. Později se ukázalo, že byl nevinen, ale to bohužel neznamenalo jeho rehabilitaci.

¹⁰⁷ ŠOLLE, Zdeněk. *Malá česká dreyfusiáda. Dějiny a současnost*, 1968, roč. 10, č. 5.

Tato aféra by nikdy nenabyla takového rozměru, kdyby se v ní nezačal angažovat T. G. Masaryk. Židé zajímali Masaryka spíše ze sociologického hlediska než z pohledu náboženství. Vzal si za úkol definitivně odhalit nesmyslnost rituální vraždy. Napsal několik článků z nichž nejdůležitější byl text vydaný v *Naší době* a jeho stručný výtah v deníku *Die Zeit*. Zde vysvětlil mylné vývody z kabaly a jiných hebrejských textů a uvedl, že doklady pro rituální vraždu neexistují. Jako potvrzení uváděl kongres orientalistů, který se konal v Římě a jenž existenci rituálních vražd zcela zamítl.¹⁰⁸ Antisemitismus byl Masarykovi krajně cizí a byl pro něj naprosto nepřijatelný. Podle něj se v něm rušila křesťanská víra, došlo k popření samotných základů křesťanství – lásky k bližnímu, pomoci bližnímu a toleranci. Masarykova angažovanost v procesu nevycházela z potřeby bránit žida nebo židovství, ale bojovat proti tmářství, zkresenému úsudku a bezpráví.¹⁰⁹

V průběhu této aféry začal český tisk řešit otázku, zda je T. G. Masaryk žid nebo s židy spolupracuje. Brzy se přidala i fáma o vzniku židovského deníku. Vše začaly židovské noviny *Gemeindzeitung*, které v polovině října 1899 zveřejnily informaci, že židé sbírají peníze na český filosemitský deník. *Národní listy* pak okamžitě vytiskly zprávu, že tímto deníkem bude Herbenův *Čas*. Tuto zprávu nepřímo potvrdily i *Katolické listy*, které v polovině listopadu prohlásily, že se Masaryk postavil do čela židovské žurnalistiky. Příčinou byla stať s názvem *Nutnost revidovati proces polenský*, jejíž hlavní myšlenkou bylo, že „rozumný člověk konce devatenáctého století přece nemůže věřit v rituální židovskou pověru“.¹¹⁰ Brožura byla odevzdána do tisku 6. listopadu 1899 a financoval ji právě Jan Herben. Masaryk se snažil, aby byla dobře dostupná a co nejrychleji se šířila. Druhý den vydal *Prager Tagblatt* německý výtah textu, ale státní zastupitelství celý náklad zkonfiskovalo společně s touto brožurou. Byla tedy vydána jako příloha vídeňského časopisu *Die Zeit* a v českých zemích se jí snažil zpřístupnit Herben na stránkách *Času*.

108 ČERNÝ, Bohumil et al. *Hilsneriáda: (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná: Linda, 1999, 194 s. ISBN 80-238-6060-7.

109 TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. Vyd. 1. Polná: Linda, 2007, 76 s. ISBN 978-80-254-9218-5.

110 *Čas* 14, 1899, 11. 11., č. 45, s. 1–8.

Po otištění této stati začal na T. G. Masaryka ostře útočit tisk v čele s *Národními Listy*, *Radikálními listy* i *Katolickými listy*, na stranu *Času* se v menší míře přidalo *Právo lidu*. *Radikální listy*, které patřily v české žurnalistice mezi největší šířitele antisemitismu, reagovaly na Masarykovu brožuru s náležitou razancí. Začaly mu vyčítat židovské podplácení, snahu získat si popularitu nebo poškozování české národní věci. Pozornost si zaslouží také seriál článků, který v *Radikálních listech* vycházel po částech v číslech ze 14., 16. a 23. prosince 1899 pod názvem *Ebrejská slavnost pesah*, kde se jednalo o pokus „vědecky“ dokázat existenci rituální pověry. Také *Katolické listy* tomuto případu věnovaly velkou pozornost. Hilsneriáda prodělala na jejich stránkách svůj vývoj. V první fázi články v *Katolických listech* oplývají protižidovskou antipatií, druhá etapa je ve znamení propagace rituální pověry a silného antisemitismu a třetí etapa, která přišla v době studenstkých demonstrací, je charakteristická útoky proti Masarykovi, listům *Čas* a *Právo lidu*.¹¹¹

Čas se snažil fámou financování listu židy vyvrátit logickou úvahou: „*Již jsme odmítli domněnku, že by se toto aviso židovského listu hodilo na nás. Náš směr, naše minulost a naše realistická společnost vůbec odporují myšlence této. My jsme s židovskými penězy ani s židovskými talenty nepracovali.*“¹¹² Herben zde jasně vyjádřil, že jeho deník nikomu nestránil a ani stranit nehodlá. Bude i nadále vystupovat kriticky a nestranně: „*My nejsme pouličními antisemity, ale také nejsme filosemity; my jen dovedeme být neohroženi v hájení svého přesvědčení...*“¹¹³ dodal Herben na stránkách *Času*.¹¹⁴

Masaryk měl proti sobě nejen český tisk, ale i část veřejnosti. Nejvíce ho zaskočila záporná a až fyzicky agresivní reakce studentů. Jejich bouře byly velmi dobře organizované a avízo deníku *Deutsches Volksblatt*, kde 11. listopadu vyšlo

111 HOZÁK, Jan. *Hilsneriáda v českém tisku*. In: ČERNÝ, Bohumil et al. *Hilsneriáda: (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná: Linda, 1999. 194 s. ISBN 80-238-6060-7, s. 157–180.

112 *Čas* 14. *Naše deníky ohroženy*, 1899, 18. 11., č. 47, s. 5.

113 *Čas* 14. *Naše deníky ohroženy*, 1899, 18. 11., č. 47, s. 6.

114 TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. Vyd. 1. Polná: Linda, 2007, 76 s. ISBN 978-80-254-9218-5, s. 33.

následující prohlášení, napovídá, že za studenty stál někdo další, kdo si celou tuto akci zřejmě naplánoval. „*Profesor Masaryk zažije při své příští přednášce nepřijemné překvapení. České akademické studenstvo ho vypíská podle všech pravidel akademického umění.*“¹¹⁵ Výrazný podíl na studentských protestech měl i český tisk, který je přímo podněcoval. V popředí tohoto honu stály především *Katolické listy* a *Národní listy*, které poskytovaly konkrétní informace o datu a času Masarykových přednášek i adresy jeho bydliště.

Herben se na obranu Masaryka postavil na stránkách *Času* mnohokrát. Za to si vysloužil nařčení, že je společně s Masarykem placen židy. Vyvrcholením celé této aféry byla soudní obsílka, kterou Masaryk s Herbenem obdrželi 4. února 1900. Obžalování byli v případě Masaryka za napsání a v případě Herbena za vydání brožury o procesu proti Hilsnerovi. Důvodem bylo, že přestože ještě nebyl proces s obžalovaným ukončen, brožura se o něm zmiňovala příznivě, a naopak nepříznivě referovala o soudcích a svědcích obžaloby. Nakonec byl Masaryk odsouzen k pokutě ve výši 60 a Herben 40 korun.¹¹⁶ Herben byl označen za vlastizrádce a židovského pomocníka. Zprvu se zdálo, že mu tato aféra uškodila, později se však ukázalo, že počet prodaných výtisků v období této aféry vzrostl, i kvůli tomu, že *Čas* začali z vděčnosti Janu Herbenovi kupovat i židé. Bohužel o rok později, kdy se v novinách přestala objevovat jména Anežky Hružové a Leopolda Hilsnera, poklesl i odběr výtisků natolik, že si Herben opět musel půjčovat peníze od známých a příznivců, aby mohl svůj list dále vydávat.

3.2.6 Besedy a Knihovnička Času

Záliba ve společenských událostech, literatuře a kultuře přivedla Jana Herbena na myšlenku, vydávat kulturní přílohu svého časopisu. Zde našel vhodný prostor

¹¹⁵ RYCHNOVSKÝ, Ernst a kol. *Masaryk a Židé*. 1. vyd. Praha 1931, s. 253. Podle: TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. Polná 2007, s. 48.

¹¹⁶ POLÁK, Stanislav. *T.G. Masaryk: za ideálem a pravdou*. 2., opravené a rozšířené vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000-2012, v. <1-6>. ISBN 97880861424186, s. 23.

pro vydávání nejen například Macharových veršů a propagaci své vlastní literární tvorby, ale i překladů své vzdělané ženy – Bronislavy Herbenové. O svém úmyslu vydávat beletristickou přílohu Času informoval svého přítele J. S. Machara již na počátku listopadu roku 1885: „*Už to ve mně uzrálo: praskni oko nebo zub, pustím se do ní. Udělám někde dluh. Představuji si ji tak: ke každému číslu přidám extra 2 listy, 8 sloupců. Zvýším za to předplatné o 1 zl... Obsah: verše i prosu, původní i něco překladů. Seriousní umění ovšem, což by vyplnilo 3 strany. Na poslední stranu musí přijít občas křen a zvláště v čas patálií. V takových dobách celá příloha může se proměnit v ježka.*“¹¹⁷ První beletristická příloha vyšla v roce 1886 pod stejným názvem jako časopis – *Čas*. V roce 1889 se pak její název změnil na *Besedy Času*. Již o rok dříve, v roce 1885, začal Jan Herben vydávat knihy v edici *Knihovnička Času*. Beletristická příloha vypadala asi takto:

- V rubrice *Básně* pravidelně vycházely básně Herbenova blízkého přítele J. S. Machara;
- do rubriky *Krásná próza* přispívala Amálie Vrbová – spisovatelka románů především z hanáckého venkova, která publikovala pod pseudonymem Jiří Sumín;
- rubriku *Překlady* vyplňovala převážně Herbenova manželka Bronislava;
- rubrika *Různé* obsahovala poznatky o evropských literaturách, zprávy z umělecké společnosti či vzpomínky velkých literátů;
- *Beseda* seznamovala čtenáře s aktuálními problémy v oblasti literatury a umění, a to s výkladem;
- závěrečnou rubriku *Drobnosti* pak tvořily krátké zprávy z kulturního života české společnosti.¹¹⁸

¹¹⁷ LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. S. Macharovi od J. Herbena, 9. listopadu 1885.

¹¹⁸ Podle: *Besedy Času. Beletristická příloha časopisu Čas*, Praha, ročníky 1886–1901.

V roce 1904 vyšlo mimořádné číslo *Besed Času*, s podtitulem *Číslo sepsané ženami pro ženy*.¹¹⁹ Jan Herben si žen velmi vážil, o čemž vypovídá nejen fakt, že jeho manželka mu byla oporou v jeho novinářské i administrační činnosti v listu, ale například i kapitoly v životopisech T. G. Masaryka, které v pozdějších letech vydával a kde líčí Masarykovu manželku Charlottu jako vzdělanou ženu, která měla neobyčejný rozhled a byla svému manželovi rovnocennou životní partnerkou. Své vlastní ženě Bronislavě pak vzdal hold ve své *Knize vzpomínek*, kde napsal: „*Mohl jsem se v životě odhodlat plout proti proudu, že jsem měl po boku duši, která mi byla oporou. Lekal jsem se toho okamžiku, kdy jako děvče odmítne svázat svůj život s člověkem, jenž neměl žádného vlastního postavení*“.¹²⁰ Jak vypovídá název této přílohy, obsahovala pouze články pro ženy, které byly sepsány ženami. Články se zabývaly uměním, literaturou, školstvím, tělovýchovou i spolkovou činností, tj. tématy, které v té době ženy nejvíce zajímaly.

V roce 1901 začala v *Besedách Času* vycházet rubrika *Dětský koutek*, vůbec první počín tohoto typu v českých novinách. O tuto rubriku se od jejího počátku starala Bronislava Herbenová, která zde dávala přednost původní české tvorbě a děti pak mohly na posledním listu této přílohy najít české pohádky, povídky, básničky, říkanky i bajky. Paní Herbenová, jako vystudovaná učitelka, prostřednictvím této rubriky seznamovala děti s tradicí ústní lidové slovesnosti. Pokud do této rubriky zařazovala nějaké překlady, jednalo se nejvíce o ruské klasiky, jakými byli například Dostojevský nebo Tolstoj.¹²¹

V roce 1904 začal význam *Dětského koutku* upadat a dětským tématům je v *Besedách Času* věnována maximálně jedna strana. Paní Herbenová pak kromě překladů z ruštiny, polštiny, němčiny a angličtiny psala také recenze či drobné příspěvky o české nebo ruské literatuře. V *Besedách Času* přestala pracovat v létě roku 1914, kdy se redakční rada listu rozhodla pro malý zájem čtenářů ukončit vydávání této přílohy.

119 *Besedy Času* 9, 1904, 2. 1., č. 1, *Číslo sepsané ženami pro ženy*, 8 s.

120 HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 6.

121 Tamtéž.

3.2.7 Petr Bezruč a Jan Karafiát

Do redakce Herbenova *Času* přicházelo mnoho dopisů s prosbami autorů o otištění jejich děl. Jan Herben byl člověkem, který se velmi rád obklopoval studenty a mladými lidmi. Jako novinář, spisovatel i literární kritik dovedl odhalit talent u mladých autorů.

V lednu roku 1899 našel Jan Herben na svém stole dopis s několika básněmi s podpisem Petr Bezruč. Herben byl těmito básněmi nadšen a označil Bezručovy básně za práce mohutné a vášnivé. Písmo mu bylo povědomé, jméno však nikoli. Dopis byl odeslán z Brna, a tak Herben pátral mezi svými přáteli po autorově identitě. Velmi brzy zjistil, že se jedná o pseudonym. Básně se mu líbily, a proto vydal v následujícím čísle časopisu ve své rubrice *Listárna* žádost o souhlas s otištěním těchto veršů, které plánoval vydat v lednové beletristické příloze k *Času* č. 4; bohužel ale zasáhla cenzura a dvě z básní byly zkonfiskovány. Básníková identita byla pro Herbena i čtenáře stále tajemstvím. Herben ho vyřešil až v roce 1904, kdy se v Brně zúčastnil premiéry Janáčkovy *Její pastorkyně* a byl posazen do lóže vedle slečny, která mu sdělila, že je Bezručova sestra. Jednalo se o dceru Herbenova gymnaziálního profesora Antonína Vaška a odtud mu byl znám rukopis jeho syna, Petra Bezruče.

Bezruč se na nějakou dobu odmlčel a roku 1900 poslal do *Času* k otištění dalších dvacet básní. V říjnu roku 1902 pak dostal Herben od Bezruče povolení vydat speciální Slezské číslo v *Knihovničce Času*, po jehož vydání se z Petra Bezruče stal uznávaný básník. Podle Herbena byl zcela nenapodobitelnou individualitou v českém básnickém světě – přiznával, že na jeho básnickou tvorbu neměl kromě několika korektorských zásahů žádný vliv.

Později citoval Macharovi úryvky ze své korespondence s Bezručem: „*Pane doktore, nemyslete si, že bych... psal lehce. Já nevím, to vždy jakoby chamsin šel mojí duší... myšlenky se hrnou jako bystřiny z hor a já nestačím chytat slova*

*a myšlenky, i pak jsem půl hodiny jako spálený. Myslím, kdybych napsal 5 takových básní jako „Škaredý zjev“ a „Maryčka Magdónova“ po sobě, že by mě mohli vézt zrovna do Černovic (blázinec u Brna). Jednou jste mě řekl, v tom konfiskovaném čísle, že jsou to práce mohutné a vášnivé! Prvé je pochvala, druhé jest pravda, jen že mne to spaluje, jako vašeň pijáka neb karbaníka. Či je tak u všech autorů, co píšou verše? Není to sladkým řemeslem?“¹²² Ve své vzpomínkové knize *Proti proudu* napsal, že budou-li mu někdy přiznávány nějaké zásluhy k objevení tohoto básníka „tak snad ty, když jsem vymaňoval na něm verše tak dotíravě, stejně jako kdysi na Svatopluku Čechovi Neruda, když byl redaktorem Lumíra“.¹²³*

Dalším z velkých českých děl, na jejichž objevení má Jan Herben zásluhy, jsou *Broučci* od evangelického kněze Jana Karafiáta. V polovině 80. let 19. století si Herben prohlížel knihy v knihkupectví Františka Bašteckého a dostal se mu do rukou útlý svazek, na kterém ani nebylo uvedeno jméno autora a u něhož po zběžném prolistování neodolal a zakoupil si jej. Ve své *Knize vzpomínek* se pak k tomuto zážitku vrací: „Když jsem knížku doma četl, zatočila se mi hlava. Jaká to krásná povídka a jaký básnický sloh! Chodil jsem s ní, jako bych byl našel tajný poklad. Brzo jsem se přesvědčil, že neví o Broučcích žádný z mých známých spisovatelů v Umělecké besedě, že ji nezná ani žádný z učitelů, jichž jsem se doptával. Znala ji jen má snoubenka, tehdy učila na Královských Vinohradech. Rozumí se, běžel jsem se svým nadšením k panu Bašteckému a vylákal na něm jméno autorovo.“¹²⁴

Na tuto knížku napsal do *Času* recenzi, ale zdála se mu příliš zidealizovaná, a tak o její přepsání požádal redakčního kolegu Gustava Gamu Jaroše. Jak Herben, tak Jaroš na *Broučcích* ocenili jejich dětsky básnický sloh a výrazovou jednoduchost. Kladně hodnotili též časté opakování a paralelismy, díky nimž měl dětský

¹²² LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. S. Macharovi od J. Herbena, 8. května 1899.

¹²³ HERBEN, Jan, HOŘEC, Jaromír (ed.). *Proti proudu*. Praha: Česká expedice, 1997, 238 s., [16] s. obr. příl. Hlas; sv. 6. ISBN 80-85611-79-1, s. 21.

¹²⁴ HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 143–144.

čtenář pocit ukotvenosti a stability pohádkového světa. Vyzdvihli také, že Karafiát ve svém díle počítal s psychologií dítěte a nevynechal ani smrt a zrození, které tehdy v dětské literatuře patřily mezi tabuizovaná témata. Díky jeho pochvalné recenzi byla kniha rychle vyprodána a následovala její reedice. Jan Karafiát svá autorská práva na *Broučky* odkázal Českobratrské církvi, která díky tomu mohla sponzorovat vydávání bible a dalších církevních tiskovin.¹²⁵

3.2.8 Čas v letech 1900–1905

Boje kolem Hilsneriády opět sblížily Herbena a Masaryka natolik, že v polovině roku 1899 Masaryk Herbenovi nabídl, aby se *Čas* stal oficiálním deníkem nově založené realistické strany – České strany lidové. Na konci léta začal advokát František Veselý¹²⁶ společně se svými kolegy Václavem Boučkem, Eduardem Körnerem a historikem Zdeňkem Tobolkou připravovat stanovy družstva, které mělo nový deník vydávat.

Hned v září ale T. G. Masaryk připravil Janu Herbenovi nepříjemné překvapení, neboť mu oznámil, že si ho nepřeje ve funkci šéfredaktora nového deníku. Herben byl tímto jeho rozhodnutím nepříjemně zaskočen. Jeho žena, Bronislava Herbenová si tehdy do svého deníku poznamenala: „*Tu se stala neočekávaná věc, že prof. Masaryk, se kterým sešel se Jan poprvé po prázdninách, prohlásil se za první proti deníku a za druhé proti tomu, aby Jan byl šéfredaktorem. Odůvodňoval to druhé, že Jan není dost politikem. Jan viděl, že je mu deník nepohodlný a v druhé námitce cítil starý předsudek proti sobě.*“¹²⁷ Masaryk toto své rozhodnutí odůvodňoval tím, že prý před ním Herben jednou prohlásil, že

125 BROŽOVÁ, Věra. *Karafiátovi Broučci v české kultuře*. Vyd. 1. Praha: ARSCI, 2011, 143 s. ISBN 978-80-7420-018-2.

126 JUDr. František Veselý byl český a československý advokát, politik, ministr spravedlnosti, poslanec Revolučního národního shromáždění Republiky československé za Československou stranu pokrokovou a později senátor Národního shromáždění ČSR za Československou stranu socialistickou (dříve národní sociálové, pozdější národní socialisté).

127 LA PNP, fond Bronislava Herbenová, 224/50, rukopis, Deník z let 1898–1899, s. 82–83.

ho politika nezajímá, a z toho důvodu nemůže být šéfredaktorem politického deníku.

Přesto se nakonec Herben šéfredaktorem nového deníku stal. Masaryk si původně představoval, že nový deník bude majetkem České strany lidové. Sám aktivně sháněl finanční prostředky a snažil se získat vůdčí pozici v užším výboru a posléze i v samotném deníku, jak ukazuje dopis, který napsal 12. listopadu 1899 Bedřichu Hlaváčovi: *„Budou-li peníze mé, tož upravím také svůj poměr k Času. Vyplatím Herbenovi nějaký obnos, koupím ho (ale právnicky je Herbenův podíl můj), a deník bude ne-li můj, tož hlavně mým a nebude moci rozhodovat nějaké mnohohlavé družstvo. Podíly mimo to budou, ale já budu podílníkem hlavním.“*¹²⁸

Tyto odlišné názory hlavních představitelů na konečnou podobu deníku a poměr Herbenův k němu způsobilo výrazné ochladnutí aktivity většiny představitelů tohoto výboru. Toto období nebylo pro Jana Herbena jednoduché. Se svými pocity se svěřil J. S. Macharovi: *„... za dva měsíce jsem zestárnul na duchu i na těle. Jen později snad jednou ukáži Vám podle zápisek svých i své ženy, co jsem přetrpěl. Pochopil jsem v životě, jak snadné je zemřít hrdinskou smrtí proti smrti – sežrán býti od blech a štěnic. Byly dni, kdy každou hodinu něco škaredého jsem o sobě zvěděl, např. že nepotřeboval jsem mít žádných dluhů, kdybych skromně žil; že prodávám cizí duševní majetek, neboť prý realisté 13 let zadarmo mě psali, že nejsem žádným odborníkem a přece chci mít vynikající místo v redakci... že jsem špatným tlumočníkem apoštola Masaryka... a nakonec že celou deníkovou akci jsem rozdělal jen proto, abych se zbavil dluhů...“*¹²⁹ Masaryk se nakonec společně s Macharem za Herbena postavil a ten začal jednat s Antonínem Rennem, v jehož tiskárně chtěl list tisknout. Částka, kterou požadoval, se ale výboru zdála být příliš vysoká, a proto někteří členové, například Jan Jakubec nebo Josef Gruber, z výboru vystoupili.

128 DOUBEK, Vratislav a spol. (eds.), *Korespondence. T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, Praha 2001, s. 16. Dopis T. G. Masaryka Bedřichu Hlaváčovi ze dne 12. 11. 1899.

129 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 13. prosince 1899.

Dne 3. prosince 1899 byl Jan Herben zvolen předsedou užšího výboru družstva. Na rozhodující schůzi, která se konala 16. prosince, oznámil svůj záměr, že povede *Čas* sám a bude ho vydávat pouze třikrát týdně. Poté z družstva vystoupil, což roztrpčilo další podílníky, kteří původně za Herbenem stáli, a to tak, že požadovali vrácení svých podílů. List *Čas* – Herbenův osobní majetek – se tehdy stal tiskovým orgánem nové strany, v jejímž předsednictvu sám Herben zasedal. Místopředsedou byl F. Bouček a členy pak T. G. Masaryk, E. Körner, I. Hálek, G. Jaroš-Gamma a jediný reprezentant podnikatelské sféry – J. M. Podhorský.

Na to, aby list mohl vycházet jako deník, Herbenovi chyběly finanční prostředky. Bylo tedy nezbytné, aby bylo vydavatelství sanováno družstevními podíly spoluúčastníků. Finanční problémy s redakcí listu začaly už v průběhu roku 1899, kdy se Herben spolu s Masarykem a Macharem rozhodli od 1. ledna 1900 vydávat *Čas* třikrát v týdnu a od 1. října jako deník. Masaryk tento deník jako tiskový orgán své nové strany potřeboval a přes počáteční pochybnosti jej plně vložil do Herbenových rukou, protože důvěřoval loajalitě svého „tiskového mluvčího“ i jeho literárnímu talentu a žurnalistické rutině. O zázemí nového deníku se tedy příliš nestaral. Herben ovšem finanční stránku věci poněkud podcenil. Koncem roku měl sice přes tisíc abonentů, ale nedostávalo se mu dostatečného kapitálu. Velmi se spoléhal na přitažlivost jmen T. G. Masaryka, J. S. Machara, K. Pelanta nebo univerzitních profesorů a docentů O. Hostinského, O. Kádnera, F. Drtiny, V. Rubešky, A. V. Krause, J. Vlčka, F. Krejčího, F. Čády, G. Friedricha, J. Jakubce, pedagoga K. Štecha, evangelických kněží Č. Duška a F. Císaře, lékaře E. Babáka a sociologa B. Foustky.¹³⁰

Jan Herben se v *Čase* věnoval též slovenským záležitostem. Těm byla určena pravidelná rubrika již od počátku roku 1902. Ve Slovenských pondělnících *Času* seznamoval Milan Rastislav Štefánik čtenáře se slovenským veřejným životem a kulturou. Ve svých článcích se přikláněl ke spojení Čechů a Slováků a chtěl

¹³⁰ Stanovy družstva tiskařského a vydavatelského „Čas“ v Praze, zapsané společenstvo s ručením omezeným, Praha 1899.

společně usilovat o společné uvolnění ze svazku rakousko-uherské monarchie. Snažil se dokazovat, že záchrana Slováků je možná jen splnutím s Čechy, a proto usiloval o vytvoření pevné česko-slovenské jednoty.¹³¹

Bohužel, nedostatek finančních prostředků při vydávání listu byl příliš výrazný, družstvo nebylo schopno zajistit finance na tiskárnu a bylo nuceno uzavřít na počátku roku 1900 smlouvu s tiskařem a nakladatelem Eduardem Beaufortem. Byl založen zaručovací neboli garanční fond *Času*, jemuž předsedal benešovský advokát F. Veselý. Ten rozeslal členům strany dopis se žádostí o finanční prostředky na podporu stranického deníku a tím k němu připoutal většinu členské základny. Přestože náklad deníku od roku 1900 stále stoupal a ten vycházel v počtu tří, později dokonce tří a půl tisíce výtisků, jeho finanční bilance nebyla uspokojivá a Jan Herben se začal mimořádně zadlužovat u členů strany, svých známých i spřátelených občanů. Fond advokáta Veselého se vyčerpal a družstvo se ocitlo od 5. října 1902 v likvidaci.¹³²

V roce 1903 se v *Čase* začal angažovat sám Tomáš Garrigue Masaryk. Zavedl pravidelné redakční porady, které sám vedl. Herbenovi pak napsal doporučení, jak docílit toho, aby mohl vyvést lis z finančních obtíží. Napsal mu: „*Kdybych měl říci jedním slovem, co mě v Času schází, je to pieta k započaté práci, a tudíž nepokračování v té práci. Situace v Času, jak soudím, vyžaduje zlepšení, energický pokus o zlepšení. Aby dobří lidé neztratili víru!*“¹³³

131 JOHN, Miloslav. *Milan Rastislav Štefánik: život a smrt národního hrdiny*. Olomouc: Votobia, 2000, 143 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7198-412-4, s. 11.

132 Podle: KUČERA, Martin. *Herbenova aféra 1905. K zákulisí reorganizace strany realistů*, Moderní dějiny 3, 1995, s. 34–39; dopis A. Weinfurta (advokáta Jana Herbena) Z. V. Tobolkovi z 2. 11. 1905, in: pozůstalost Z. V. Tobolky, kart. č. 1, LA PNP.

133 POLÁK, Stanislav. *T.G. Masaryk: za ideálem a pravdou*. 2., opravené a rozšířené vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000-2012, v. <1-6>. ISBN 97880861424186.

3.2.9 Herbenova aféra

Již od počátku roku 1903 se začaly v České lidové straně formovat dvě rozdílné frakce. Mladí realisté vstoupili na Tobolkův podnět kvůli nesouhlasu s Herbenovým hospodařením a poměrně levicovou linií jeho listu do opozice vůči „starealistům“, k nimž se řadili například Herben, Machar, Drtina, Hlaváč, Jaroš, Vodák a jiní, a od konce roku 1902 začali vydávat sobotník otevřený „veřejným otázkám“ *Přehled*, čímž se dostávali do konfliktu s T. G. Masarykem. Obě tyto frakce se snažily získat rozhodující vliv ve straně pomocí svého listu a obě tyto skupiny se sjednocovaly v kritice Jana Herbena pro jeho špatné hospodaření v *Čase*. Poukazovaly na to, že při předběžné kontrole účtů listu byl zjištěn dluh ve výši 270 000 korun. Masaryk se obával rozštěpení strany a původně Herbena před invektivami nechránil. Ale skupina kolem časopisu *Přehled* se začala vzdalovat politice realismu.

Masaryk si původně představoval, že *Čas* bude majetkem České strany lidové a že bude podřízen Lidovému družstvu, stejně jako *Přehled*. Herben ale trval na svých vlastnických právech a list přestal být tiskovým orgánem strany. Aby Herben deník udržel, poněkud podléhal čtenářskému vkusu a zavedl tehdy na tu dobu v tomto typu listu nepatřičnou seznamovací inzerci. Začal se stále více zadlužovat a zároveň se i vzdalovat politice České strany lidové. Podřízení Lidovému družstvu odmítl. Dne 23. října 1903 Jan Herben v *Čase* oznámil, že list přestává být oficiálním deníkem České strany lidové. Fakticky jeho rozhodnutí strana akceptovala až na konci roku. František Veselý pak přejmenoval družstevní podíly určené pro *Čas* na „Všeobecnou důvěrnou sbírku“, která měla do budoucna Herbenův list podporovat. Ve finanční agendě však Herben neměl pořádek, dlužné částky si zapisoval jen na papírky a nikde je neevidoval. Strana ale Jana Herbena potřebovala, měl značné novinářské a kulturní konexe a byl schopen obstarávat kvalitní tiskové zpravodajství, díky svým kontaktům mohl zajistit dobré zahraniční zpravodaje a díky tomu patřily zahraničněpolitické referáty *Času* vůbec k nejlepším v českém tisku.

V březnu roku 1904 měl Herben s financováním listu stále větší a větší potíže a uvažoval o dani všem předplatitelům. Bylo to velmi nepopulární opatření a Herben s ním váhal. V květnu ji ale jako „májovou“ musel přeci jen vypsát. Inzerce upadala, počet abonentů klesl pod tři tisíce a Herben zaváděl radikální úspory. Pokoušel se také vyjednávat s tiskařem Beaufortem, s jehož postoji nebyl příliš spokojen. Ve svém dopise mu píše následující: „*V prvních deseti dnech lednové agitace jen 3krát dostali jsme z tiskárny číslo včas... Dnes jsme krom roznášky pražské neposlali na venek ani zbla. To je pro mne propast... A račte se podívat, jak ještě na těch prvních exemplářích vycházely inzerty. Takovým způsobem nemohu čekat, že mě bude Čas a inzerty někdo platit. Proti Vám nemám žádné zbraně. Kdo mi nahradí ty škody vzniklé zpoždováním a kdo mi nahradí pány, kteří u nás inzerovat nechtějí. Naproti tomu, jakmile Váš personál je v úzkých, vždy najde výmluvy na nás...*“¹³⁴

Na jaře roku 1905 vystoupala Herbenova závislost na věřitelích a především pak na tiskaři Beaufortovi do neúnosné míry. Až do září tohoto roku bojoval denně s věřiteli. Od června roku 1904 do podzimu roku 1905 pak Beaufort převzal vedení administrace listu do svých rukou a z příjmů z inzerátů hradil tisk, papír i chod periodika a Herbenovi vyplácel měsíční paušál. Mezitím proběhla reorganizace České strany lidové v Českou stranu pokrokovou. Herben komentoval vznik této nové strany velmi zdrženlivě: „... *strana nebude posuzována dle toho, co hlásá, nýbrž dle toho, co provádí a jak své zásady uplatňuje.*“¹³⁵ Tato jeho rezervovanost ho stála místo ve výkonném výboru strany.¹³⁶

Ve straně se začaly objevovat spekulace, že Jan Herben defraudoval peníze určené pro sirotky po obětech důlního neštěstí v Mostě. Herbenův spolupracovník z redakce Emanuel Chalupný, který v *Čase* na přání T. G. Masaryka vedl vnitropolitickou rubriku, Herbena veřejně obvinil ze zpronevěření 650 korun, které tato

¹³⁴ LA PNP, fond J. Herben, korespondence J. Herben tiskaři Beaufortovi, 21. ledna 1904.

¹³⁵ Čas 20, 1905, 21. 5., č. 124, s.1–2.

¹³⁶ Podle KUČERA, Martin, *Herbenova aféra 1905. K zákulisí reorganizace strany realistů*, Moderní dějiny 3, 1995, s. 34-39.

sbírka vynesla. O tuto aféru se začaly velmi brzy zajímat noviny. Prvním listem, který začal o Herbenově aféře informovat veřejnost, byla *Osvěta lidu*. Na její články pak reagovaly Národní listy, které se zabývaly především postoji T. G. Masaryka k této události a rozebíraly jeho prohlášení: „*S dr. Herbenem jsem mravně hotov.*“¹³⁷ Mezi další periodika, která se touto aférou zabývala, patřila například *Národní politika*, *Obnova*, *Stráž podbrdská* nebo *Našinec*.

Události kolem Jana Herbena dostaly rychlý spád. Na začátku října obdržel od výkonného výboru strany dokument podepsaný Schiezlem, Benešem a Venturou, ve kterém se uvádí: „*Výkonný výbor české strany pokrokové po bedlivé úvaze a po poradě s nejlepšími lidmi strany sděluje Vám toto: To, čeho jste se dopustil s penězi sebranými pro sirotky... lze kvalifikovati jako defraudaci, jež ovšem – byla-li spáchána osobou Vašeho veřejného a společenského postavení – je proviněním nejtěžším. Průkazy, jež jste na obhájení své uvedl, se nezdařily, tvrzení Vaše ostatní jeví se nevěrohodnými. Již tato věc sama činí Vás jako šéfredaktora Času, který – je soukromým Vaším majetkem – ve veřejnosti stále je považován za hlavního mluvčího strany, nemožným. Přestáváme na této věci, poněvadž výk. výbor může právě v ní činěn býti veřejně zodpovědným a poněvadž nechceme prominutím jiných ušetřit nepříjemností Vás i mnohých dobrých straníků. Žádáme od Vás se vší rozhodností, abyste přestal jako stranník býti veřejně jakýmkoliv způsobem činným, abyste nám do 8 dnů oznámil, jak hodláte naložiti s Časem, a abyste se s námi dohodl na způsobu, jímž tuto nutnost oznámíte veřejnosti.*“¹³⁸

Dne 5. listopadu 1905 bylo v *Přehledu* zveřejněno rozhodnutí výkonného výboru strany o Herbenově vyloučení. V této době mu stál po boku jeho přítel J. S. Machar. Herben se mu snažil ve svém dopise z konce října celou událost podrobně popsat: „*Drahý příteli, chtěl jsem tě ušetřit svými dopisy nyní, abych Ti nemusil psát ani slova o veškeré té špíně, ve které vězím... Historie s mosteckými penězy*

¹³⁷ Národní listy 45. *Aféra dra. Herbena*. 1905, 22., č. 322, s. 2.

¹³⁸ LA PNP, fond J. Herben, korespondence J. Herben adresát neznámý, přepis obdrženého dopisu J. Herbenem, 17. října 1905.

byla aranžována ze strany. V Právu lidu byli tak ženerosní, že na mne nevystřelili veřejně, nýbrž Steiner dopsal výboru. Čekali se, že peněz nemám, a že budu mít skandál. Když jsem však peníze v záložně vyzvedl a odevzdal ihned Matici, zloba byla ještě větší: začali vyšetřovat, zda jsem kdy a s kým o odevzdání vyjednával, a dospěli k rozsudku – výkonný výbor! – že mají před sebou defraudaci... Odhodlal jsem se a dal jsem zprávu o fondu do Času. Ať se diskutuje veřejně, jak veliký je můj zločin.¹³⁹ V dopise Herben dále velmi podrobně popisuje finanční situaci listu i peněžní toky související se sbírkou.

Machar 17. prosince napsal pro Čas článek s názvem *O člověka...*, kde se pokusil přítelovo jméno očistit. Herbenovi pomáhal také jeho švagr František Drtina, který navrhl rozhodčí soud, jenž by potvrdil nebo vyvrátil Herbenovu vinu. Na Štědrý den roku 1905 vyšel Macharovi v Čase stylizovaný dopis T. G. Masarykovi, který byl uveden těmito slovy: „*Tomáši, boj dra Herbena s výkonným výborem je dobojován. Sešli se důvěrníci strany, restringovali spor na čistě juridickou otázku: byla-li defraudace, čili nic a po dlouhé debatě usnesli se na tomto dokumentu: Sjezd důvěrníků České strany lidové na schůzi v Praze 17. prosince 1905 konané skončil své rokování těmito projevy: Výkonný výbor uznává, že dr. Herben neměl v záležitosti mostecké sbírky úmysl defraudovati, a odvolává usnesení své ze dne 27. října 1905 o vyloučení jeho ze strany. Dr. Herben prohlašuje, že lituje svých invektiv v Čase a odvolává je...*“¹⁴⁰

Toto období nebylo pro Jana Herbena jednoduché, tisk na něj útočil, jeho spolustraníci se od něj odvraceli a ani u T. G. Masaryka, kterému stál po boku, se nedočkal podpory. V dopisech Macharovi je cítit velká hořkost z Masarykových postojů: „*Děkuji tím více, čím bolestněji pociťuji poměr Masarykův. Poznáš to i z jeho chabého dnešního prohlášení v Času. Na něho mají vždy velký vliv všelijací ti moji odpůrci. On ze strachu, aby mně nenadržoval, ze strachu, že by se zdál být*

¹³⁹ LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 29. října 1905.

¹⁴⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *T. G. Masarykovi*, in: *Prosa z let 1904–1905. Feuillettonů kniha osmá*, Praha 1907, s. 226.

*zaujatým pro mě, pravidelně mě škodí... Proto ti ještě víc děkuji. Bez tebe byl bych osamocen.*¹⁴¹

Josef Svatopluk Machar nebyl jediným, kdo se za Herbena a *Čas* postavil. I advokát a člen realistické strany František Veselý mu velmi pomohl, když otiskl 10. prosince 1905 v *Čase* toto prohlášení: „*Není možné dále pasivně přihlížet tomu, jak zaniká jediný pokrokový deník pro nedostatek peněz. Proto se vytvoří nakladatelské družstvo Pokrok, do jehož rukou deník Čas přejde. S věřiteli dr. Herbena již bylo jednáno a jistinou šedesát tisíc korun lze provést uspořádání všech obchodních dluhů dosavadního podniku.*“¹⁴² Veselý pak s nakladatelem G. Dubským svolali na 12. prosince 1905 schůzi věřitelů Herbenova deníku, aby se s nimi dohodli na vyrovnání, přičemž došlo také k dohodě s největším z věřitelů, nakladatelem Beaufortem. Veselý postupně očistil deník od dluhů, když věřitelé převedli svoje pohledávky na nově vzniklé družstvo Pokrok.¹⁴³

3.2.10 Čas v letech 1906–1915

V lednu roku 1906 byla ustanovena Česká strana pokroková, která vznikla sloučením Lidové strany s frakcí kolem časopisu *Osvěta lidu*, již vedl Alois Hajn. Tato nově vzniklá strana si za svou tribunu zvolila list *Čas*. Na počátku listopadu 1906 byla uzavřena společenská smlouva tiskařského a nakladatelského družstva Pokrok. Společnost s ručením omezeným zřídili Tomáš Garrigue Masaryk, Gustav Dubský, František Veselý, Julius Taussig, František Drtina, Karel Veselý, Ladislav Lehovec, František Tropp, Josef Laichter, František Zahálka, Jaroslav Kracík, Jan Šťastný a Karel Štech. Základní kapitál společnosti činil 50 000 korun. Největším přispěvatelem byl nakladatel Gustav Dubský,

141 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herben J. S. Macharovi, 22. listopadu 1905.

142 DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Než se stal prezidentem: (T. G. Masaryk a realisté – 1882–1918)*. Vyd. 1. Praha: EVA, 1997, 285 s., 8 s. obr. příl. ISBN 80-238-1495-8, s. 135.

143 Podle: KUČERA, Martin. *Herbenova aféra 1905. K zákulisí reorganizace strany realistů*, Moderní dějiny 3, 1995, s. 34–39.

který složil 20 000 korun a ostatní členové vkládali po pěti stech, maximálně po tisíci korunách.

Po aféře Jana Herbena se sirotčími penězi se o etablování „nového“ stranického deníku staral především František Drtina. Chtěl ho rozšířit a věnovat se hlavně jeho propagaci. Stejně jako v roce 1903 se i T. G. Masaryk začal více angažovat při tvorbě listu. Nabádal Jana Herbena k větší důslednosti a nekompromisnosti. V redakci totiž Jan Herben neuplatňoval autoritářské postoje „*Byla to volná republika a povrchní pozorovatel by snadno byl mohl nabýti dojmu, že je až příliš volná, že ji nikdo neřídí a že Čas je listem, do kterého sice tito redaktori i jiní pisatelé píší, ale který se záhadným jakýmsi způsobem rediguje vlastně sám.*“¹⁴⁴

V následujících letech *Čas* fungoval jako tribuna České strany pokrokové. Zvyšoval se počet jeho odběratelů i výtěžek z inzerce. Na jeho stránkách probíhaly kampaně, kterými žila tehdejší doba. Jednalo se například o kampaň za všeobecné a rovné právo hlasovací. To bylo nakonec Františkem Josefem I. 26. ledna 1907 skutečně podepsáno.¹⁴⁵

V průběhu roku si T. G. Masaryk s Janem Herbenem povšimli zvýšeného zájmu o *Čas* i *Naši dobu* v regionu kolem Valašského Meziříčí. Masaryk se zde tedy rozhodl zahájit svou volební kampaň a s Herbenovou pomocí na stránkách *Času* se mu skutečně podařilo porazit (po velmi nepříjemném boji plném osočování) svého protikandidáta Josefa Povondru, klerikála a majitele pohřebního ústavu z Kroměříže, a poslanecký mandát za Valašské Meziříčí získal.¹⁴⁶ Masaryk pak na počátku léta roku 1907 odcestoval za svými politickými povinnostmi do Vídně a deník *Čas* zůstal plně v rukou Jana Herbena.

Od ledna roku 1907 se také list začal intenzivněji zabývat slovenskou otázkou. V této době se začala v deníku objevovat rubrika *Slovenské věci*, v níž její

144 KUNTE, Ladislav. *Otec Herben*, Panorama 4, 1935, č. 14, s. 55.

145 ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, 1001 s. ISBN 80-7277-000-4, s. 794.

146 MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Dopl. a rozš. vyd. Praha: Slávka Kopecká, 2007, 110 s. ISBN 978-80-86631-60-8, s. 45–46.

autoři – především Milan Rastislav Štefánik, občas i sám Jan Herben nebo později Bohdan Pavlů či František Votruba – kritizovali převážně maďarské výboje směrem na Slovensko.¹⁴⁷ Jednalo se třeba o incident ve slovenské vesnici Čerňová, kdy si její obyvatelé vystavěli na vlastní náklady kostel, o jehož vysvěcení požádali tamního rodáka Andreje Hlinku. Tomuto požadavku ale nebylo vyhověno, neboť Hlinka byl po volbách v Ružomberoku suspendován spišským biskupem Alexandrem Párwym, rodákem z maďarského Gyöngyönsa. Dne 27. října 1907 přišli do vesnice za doprovodu četnictva biskupem pověřeni zástupci, aby zmíněný kostel vysvětili. Následovala potyčka s místním obyvatelstvem, při které přišlo devět osob o život a z patnácti těžce raněných zemřelo v průběhu několika dní dalších šest lidí. Lehce zraněno bylo dalších šedesát osob. Dne 2. března 1908 se konal soud s Čerňovany, kde bylo 36 obyvatel této obce odsouzeno v souhrnu ke třiceti šesti a půl rokům žaláře.¹⁴⁸ Časisté ve svém listu přinášeli zpravodajství z tohoto incidentu až do vynesení rozsudku a z článků je patrné, že se postavili na stranu Slováků a počín maďarských kněží odsuzovali.¹⁴⁹

Intenzivněji se slovenským problémům věnovala redakce listu i v tzv. Zázvorkově aféře z roku 1912. Tehdy poslanec za agrární stranu Antonín Zázvorka navázal ze své vlastní iniciativy, jako člen delegace v Pešti, kontakt s maďarským poslancem Jozefem Justhem. Za tento krok mu vyjádřila svou podporu *Samostatnost*. Tu následně *Čas* obvinil z recidivy maďarofilství. *Samostatnost* pak nařkla *Čas* z toho, že vyzývá k boji proti Vídni a Pešti a Slovákům tak ubližuje, spíše než pomáhá.¹⁵⁰

Česká veřejnost se měla s českým pojetím neoslovanských představ seznámit v ucelené podobě na přípravném slovanském sjezdu v Praze, který se měl ko-

147 *Čas* 22, 1907. Číslo 22, 35, 168 a 270.

148 SIDOR, Karol. *Čerňová: (1907–1937): (Čerňovská masakra a pravota)*. Bratislava: Slovák, 1937. 79, [III] s. Knižnica Slovák; sv. 28, s. 20–46.

149 SETON-WATSON, Robert William. *Národnostní otázka v Uhrách*, Brno 1913, s. 359–362; *Čas* 21, 1907, č. 298, s. 2.

150 DOUBEK, Vratislav. *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 191 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-200-0726-1, s. 123–166.

nat v červenci roku 1908. T. G. Masaryk byl dokonce předběžně jmenován mezi účastníky za realistickou stranu. Nakonec se ale členem delegace nestal, došlo totiž k pochybení organizátorů sjezdu a poslancům Pokrokové strany se vůbec nedostalo pozvání. K tomuto sjezdu se realisté stavěli zpočátku vstřícně. František Drtina mu přikládal velkou váhu a naznačil, že bude přípravou „*k velikému dílu vzájemnosti slovanské na poli kulturním a hospodářském*“.¹⁵¹ Jan Herben na stránkách *Času* přivítal zahájení slovanského sjezdu s nadšením: „*Srdečně a přátelsky vítáme dnes všechny Slovany, kteří přijeli anebo přijedou, aby zde pracovali na zbudování velkolepého díla – slovanské vzájemnosti*“.¹⁵² Po opomenutí organizátorů pozvat zástupce Pokrokové strany však jeho nadšení ochablo a k tomuto sjezdu změnil svůj postoj. Redakce *Času* se společně s Janem Herbenem cítila tímto opomenutím velmi dotčena a obviňovala z něj Mladočechy: „*Pro nás kulturní sjezd bez zástupců naší strany kulturním není a litujeme, že mladočeská stranická tak nepěkným způsobem zneužila slovanské vzájemnosti pro své neslovanské stranické malichernictví a nepřátelství.*“¹⁵³

V červnu roku 1914 byl spáchán atentát na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este a byl rozpoután první celosvětový válečný konflikt. Na počátku války zastavila policie Janu Herbenovi všechny jeho veřejné přednášky a postupně byli pozatýkáni přední představitelé politického života – Karel Kramář a Alois Rašín, zatčeni byli též Viktor Dyk, Josef Svatopluk Machar, Alice Masaryková a Hana Benešová.

V průběhu srpna tohoto roku docházel T. G. Masaryk do redakce *Času* téměř denně, četl noviny a velmi pozorně sledoval válečný vývoj. Redakci pravidelně navštěvoval i jeho spolupracovník Edvard Beneš. Tehdy poprvé začala v deníku úřadovat cenzura. Měsíčník realistické strany *Naše doba* již propadl konfiskaci a proslýchalo se, že místodržící hrabě Thun tehdy obdržel seznam „nežádoucích“

¹⁵¹ Čas 22, 1907, 29. 7., č. 179, s. 1.

¹⁵² Čas 22, 1907, 13. 8., č. 191, s. 4.

¹⁵³ Besedy Času 12, 1908, 21. 3., č. 192, s. 2.

lidí, které bylo potřeba zavřít – mezi nimi se objevilo i Masarykovo jméno. Dne 26. září 1914 si novináři z *Času* sjednali schůzku u českého místodržitele Františka Thuna. Přemysl Šámal, Cyril Dušek, Gustav Dubský i Jan Herben přišli bojovat o to, aby list nebyl také zastaven. Jan Herben u místodržitele pronesl tuto řeč: „Dostali jsme výstrahu, že *Čas* bude při nejbližším provinění zastaven. Za provinění naše a za důvody k výstraze udává výnos policejního prezidenta, že jsme často konfiskováni, že nepěstujeme loajalitu... My pokládáme tento výnos za velké nedorozumění. Jasnosti, Vám nemůže být tajno, že my jsme politická strana, která první v Čechách vydala program, v němž jsme budoucnost svého národa zakládali na existenci Rakouska-Uherska. Kdo tak smýšlí, nemůže být neloajální“.¹⁵⁴

Dne 25. listopadu byl Herben jako zástupce *Času* pozván na schůzku českých deníků na policii. Tohoto setkání se podle Herbenových vzpomínek zúčastnili také Raimund Cejnek za *Národní politiku*, Václav Novotný za *Hlas národa*, Servác Heller za *Národní listy*, František Soukup za *Právo lidu* a vládní rada dr. Svátek za *Úřední noviny*. Policejním prezidentem Křikavou, policejním radou Demartinim, dvorním radou Zerbonim a právním zástupcem Sandmannem byli tito zástupci pražských novin a časopisů seznámeni s novými cenzurními pravidly. Zástupcům redakcí bylo přislíbeno, že jejich listy nebudou konfiskovány, ale že budou nejdříve telefonicky upozorňováni, co je podle policie nepřípustné zveřejňovat. Redakce mohly prázdná místa vyplňovat jinými texty. Redaktorům bylo doporučeno, aby se především vyhýbali informacím tohoto typu:

- o neúspěších říšských vojáků na bojištích;
- o hospodářských problémech monarchie;
- o problémech se zásobováním;
- polemiky proti jiným národnostem;

¹⁵⁴ HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 462-463.

- seznamy zatčených osob;
- naopak je žádoucí psát „vlastenecky a nadšeně“.¹⁵⁵

Redakce *Času* se tehdy z obavy před konfiskací listu raději rozhodla přetiskovat články, které den před tím vyšly v *Národní politice* nebo *Neue Freie Presse*. Přesto byl bohužel 26. listopadu přímo v redakci policií zatčen redaktor Cyril Dušek, za kterého převzal funkci odpovědného redaktora Ladislav Kunte, a redakci *Času* neminula důkladná policejní prohlídka. V prosinci 1914 odjel T. G. Masaryk nejdříve do Itálie a poté do Švýcarska. Na jeho přání byl jeho nástupcem v realistické straně ustanoven Přemysl Šámal.¹⁵⁶

Přestože velká část předplatitelů *Času* odcházela bojovat do války a předplatné rušila, časopisu se poměrně dařilo. Od října 1914 zde vycházela oznámení o padlých. List nepřicházel ani o své dopisovatele nejen z Čech, ale i ze zahraničí. Počátkem roku 1915 se objevily velké problémy s distribucí deníku. Pro jeho opoziční stanovisko vůči uherské vládě byl na uherských poštách zabavován. To se obcházelo posíláním listu v uzavřených obálkách. Ale i cenzura hlídala *Čas* velmi obezřetně. Od 28. července do 24. listopadu 1914 byl celkem 79x konfiskován.¹⁵⁷

Dne 26. srpna 1915 byl Ladislavu Kuntemu doručen dopis od c. k. Policejního ředitelství v Praze o zastavení listu. Těsně před tím vycházel deník dokonce dvakrát za den v nákladu až 20 000 výtisků. Důvodem tohoto rozhodnutí byl: „*Zcela nepřijatelný způsob dosavadního psaní vašeho listu, jenž již vícekrát zavedl příčinu k úřednímu zakročení*“.¹⁵⁸ Pracovníci z redakce byli odvedeni na policii k výslechům. Herben byl propuštěn ještě týž den a redaktori Schmidt, Šaška, Fišer a Minařík byli vězněni šestnáct dní. Nejdéle však pobýli ve vazbě Kunte, Dušek,

155 HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 469–470.

156 URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982, 690 s., lxiv s. obr. příl. Členská knihnice, s. 574.

157 PAULOVÁ, Milada. *Tajný výbor Mafie a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*. Praha: ČSAV, 1968, s. 243.

158 HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 508–509.

Hájek a Trapl. Herben se však po zastavení svého listu nechtěl vzdát. Udržel redakci pohromadě, s myšlenkou vydávat periodikum nové, ale neměl příliš mnoho času, protože ho opět tížila finanční situace. Vydávat zpravodaj nemohl, musel by totiž otiskovat vládní zprávy a o to neměl v současné politické situaci zájem.

3.2.11 Obnovení Času po válce

Na konci roku 1919, před novými volbami, se dostala na pořad dne otázka, zda obnovit realistickou stranu a tím i deník *Čas*. Hlasy, které volaly po obnově periodika, se objevovaly, ale Jan Herben list obnovovat nechtěl. V té době se chtěl více věnovat své politické kariéře. Dne 13. června roku 1920 tedy Herbenův *Čas* obnovil jeho dřívější spolupracovník Ladislav Kunte, deník však po necelých třech letech dne 28. ledna roku 1923 zanikl. Část redakce se ho sice ještě snažila udržet jako týdeník, ale bez úspěchu.

3.3 Týdeník Novina

Dne 29. srpna 1915 se konalo zasedání vydavatelského družstva Pokrok za účasti Františka Veselého, Václava Boučka, Františka Krejčího, Přemysla Šámal, právního zástupce listu JUDr. Taussiga, nakladatele listu Gustava Dubského, prokuristy Pospíšila a redaktorů zastaveného *Času* v čele s Janem Herbenem, odpovědným redaktorem Ladislavem Kuntem a vedoucím administrace Janem Hajšmanem. Družstvo se usneslo vydávat beletristické a kulturní periodikum s názvem *Novina*. Šéfredaktorem se stal Jan Herben, vydavatelem pak bylo družstvo Pokrok.¹⁵⁹ Hlavním důvodem vydávání tohoto listu bylo snížení deficitu předčasně ukončeného ročníku *Času* a získání financí pro zaměstnance.

¹⁵⁹ HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 509–512.

První číslo nového literárního a kulturního týdeníku vyšlo v Praze 1. října roku 1915. Redaktorem a vydavatelem byl podle tiráže Jan Herben a redakce sídlila na Václavském náměstí 13 (U Zlaté husy) na Praze 1. Novina vycházela tiskem knihtiskárny „Právo lidu“ (J. Skalák a sp.), vždy v pátek, a roční předplatné stálo 12 korun.

Tento nový Herbenův list měl rozsah šestnáct stran a své pravidelné rubriky. Většina vydání začínala básní, například od A. Horáka, Herbenova přítele J. S. Machara, M. Bílé, J. J. Horčičky, Viktora Dyka a mnoha dalších. Do listu přicházelo množství děl od různých autorů, Herben je pečlivě třídil a s jejich autory pak komunikoval v rubrice *Listárna redakční*. Jeho výtky byly někdy velmi ostré: „*J. T. B. Promarníte velkostatek, máte-li jej, jestliže budete vyhazovat pokaždé 10 haléřů poštovního za takové verše: Blížilo se jaro... když spatřil jsem Tě poprvé, srdce mé hned láskou k tobě vzplálo, to věř mně, jak vlny vzbouřené... Slabá věc! – Vlad. Bur. Ani první, ani druhá zásilka se nehodí. Neznáte ani základů metriky ještě. O. J. Neuveřejním, ačkoli uznávám vážnou snahu – Jaroslav Sudíprav. Ani tentokrát se mi nelíbí – Karel Kopřiva. Mám důvěru, že časem něco kloudného svedete; zatím je to příliš řídké a poněkud plané. – Vladimír Mlýnský. Příliš náměsíční a sentimentální, ačkoli vypravováno slušně.*“¹⁶⁰

I když se Herben v tomto týdeníku vyhýbal jakýmkoli jiným tématům než kulturním, přeci jen se mu občas podařilo zveřejnit nějaké politické postoje, například ve verších J. S. Machara:

V železných dnech

*Svět starý s praskotem se tříští,
co bylo, zaniká a hyne –
vzdor všemu stále věřím v příští,
zda lepší? Nevím – v příští jiné.*

¹⁶⁰ Novina. Týdeník literární a kulturní I. 1915, 6. 12., č. 10, s. 157.

*A zrak je vzpjat – co dech se tají –
 v dál k zamlženým dějin metám –
 dnes tisíce tak naslouchají,
 dnes všichni takto hledíme tam.
 Jsme tiši. V dálce gigantický
 provádí Osud soudy hřmící –
 ba člověk mlčí, jak už vždycky,
 kdy měl by právě tolik říci.¹⁶¹*

Dalšími rubrikami, které se v týdeníku pravidelně objevovaly, byly *Malířovy dojmy a vzpomínky* z pera O. Nejedlého (zápisky z jeho cest), rubrika *Večer v divadle*, která obsahovala kritiky představení, dále kritiky knih, hudebních i výtvarných děl, *Pohled do našich revuů* s upozorněním na zajímavé články, rubrika *Drobnosti* obsahující zprávy o úmrtí významných literátů a jiných umělců, drobné anotace knih a podobně. V listu se občas objevoval i *Dětský koutek*. V téměř každém vydání najdeme povídky, úryvky z knih, anonce na výstavy uměleckých děl a rubriku *Divadelní obzor činoherní* – zprávy z pražských divadel, obsahy hraných kusů a kritické zhodnocení jednotlivých děl. Ve vydání nechyběla ani již výše zmíněná *Listárna redakční*. Ač se redakce *Noviny* politickým i válečným tématům vyhýbala, byl tento list stejně jako deník *Čas* po necelých čtyřech měsících své existence zastaven. Poslední číslo vyšlo dne 7. ledna roku 1916.¹⁶²

161 Novina. Týdeník literární a kulturní I., 1915, 8. 10., č. 2, s. 1.

162 Podle: Novina. Týdeník literární a kulturní I., č. 1–15.

3.4 Herbenova poválečná žurnalistická činnost

Po skončení 1. světové války už Jan Herben žádný další list nezakládal. Plně se věnoval své politické kariéře a nepravidelně psal příspěvky do několika jiných periodik.

3.4.1 Kramářovy Národní listy

Dne 15. srpna 1917 představil lídr realistické strany Přemysl Šámal na schůzce Maffie¹⁶³ v Herbenově letním domě v Hostišově nový koncept spolupráce českých politických stran. Jan Herben si o tomto setkání tehdy poznamenal: „*Přítomni: dr. František Veselý z Benešova, Machar, Jaroslav Kvapil, dr. Šámal, profesor Moudrý z Plzně a švagr Drtina. Politický výklad podal dr. Šámal o tom, jak Mladočeši chtějí svou stranu čistit, potom se pokusit o spojení stran: své, naší, státoprávní a národně sociální. Orgánem nové strany byly by Národní listy s novou redakcí. Národní listy jsou ochotny škrtnout tři ročníky a po případě přijmout nový název. Počítá se se mnou v redakci. Mé námitky věcné – proti Národním listům v každé formě, třeba maskované. Mimo to je mi podezřelý chvat. Já mám pracovat pro Kramářovu diktaturu, aby všechno bylo hotovo, než se vrátí Masaryk?*“¹⁶⁴

Z těchto postřehů je patrné, že Jan Herben touto spoluprací nebyl příliš nadšený. Přesto žádal svého přítele J. S. Machara, aby pro *Národní listy* pracoval také. Přes svou počáteční rezervovanost přispíval Jan Herben do *Národních listů* až do roku 1921, kdy napsal tehdejšímu šéfredaktorovi K. Hochovi: „*Zdá se mi, že Národním listům jsou mé články nepohodlné. Je-li tomu tak, můžeme tímto rokem skončit... Každým způsobem jsem Vaší poznámkou rozladěn. Machar mi řekl, kdyby se to stalo jemu, že by do Nár. listů nenapsal už ani řádky.*“¹⁶⁵

163 Více o tomto spolku v kapitole 5.2 Odbojová skupina Mafie

164 HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 622.

165 LA PNP, fond J. Herben, korespondence, J. Herben K. Hochovi, 1. prosince 1921.

3.4.2 Nebojsa

Ve 20. letech 20. století docházelo v Československu k rozkvětu žurnalistické tvorby. V této době se začalo také objevovat velké množství humoristických časopisů, které reagovaly na různé politické události. První číslo satirického týdeníku *Nebojsa* vyšlo 31. října 1918. Vydávání takového listu se připravovalo již dříve a mělo se jednat o časopis protirakouský, který by bojoval za svobodu národa. Po převratu musela být jeho koncepce změněna, přesto se ale dokázal velmi rychle přizpůsobit nové situaci a zařadil se tak po bok úspěšných satirických a humoristických periodik.

Vydavatelem a odborným redaktorem *Nebojsy* byl Josef Čapek. Redakční rada se pak skládala z jeho bratra Karla, Viktora Dyka, Jana Herbena a J. S. Machara. Ten byl v listopadu roku 1919 vystřídán Karlem Judou. Důvodem byla jeho funkce generálního inspektora armády, která se neslučovala s redakčním požadavkem nestrannosti. Je ale zvláštní, že Herbenova funkce poslance v národním shromáždění překážkou v jeho činnosti v redakční radě nebyla. Ke vzniku samostatné československé republiky a současně i ke zrodu časopisu se redakce vyjádřila takto: „*Nebojsa vstupuje v život v slavných dnech národa našeho, v dnech radosti a jásotu. Chtěl býti spolubojovníkem za svobodu a vidí národ svobodný... Ale boj není dobojován a dílo není ukončeno. Z národa, jehož okovy padly, nutno učiniti národ a lidi svobodné...*“¹⁶⁶

Hlavními osobnostmi tohoto listu byli výtvarníci Josef Čapek, Václav Rabas, Hugo Boettinger, Vlastislav Hofman, Jan Konůpek, Vlastimil Rada, Václav Špála a Rudolf Kremlička. K jeho předním literátům patřili Viktor Dyk, J. S. Machar pod pseudonymem Aliquis, Karel Čapek pod pseudonymem Plocek, Jan Opolský, Karel Juda, Zdeněk Tlamich a Jan Herben. Tři ročníky tohoto periodika z let

---

¹⁶⁶ *Nebojsa* 1, 1918, 30. 10., č. 1, s. 2.

1918–1920 představují zajímavý obraz doby od vzniku samostatného Československa. *Nebojsa* patřil k nejvíce politicky orientovaným časopisům a vyjadřoval se ke všem závažnějším událostem, tehdejší doby. Mezi ně patřily například spor o Těšínsko, obecní volby v roce 1919 nebo okolování bankovek. Velká část obrazových i psaných příspěvků je orientována výrazně protiněmecky i protimaďarsky. Souviselo to s ideovou orientací *Nebojsy*, který podporoval státoprávní demokraty a později národní demokraty. Jan Herben pod svým vlastním jménem publikoval na stránkách *Nebojsy* za dobu jeho existence pouze jednou. Bylo to hned v jeho prvním čísle v *Příhodách z ulice*, kde chválil poklidný průběh revoluce. Vzhledem k tomu, že většina autorů *Nebojsy* publikovala pod pseudonymy, nelze vyloučit, že pod některým, jež se dodnes nepodařilo rozklíčovat, publikoval nadále i Herben. *Nebojsa* byl vydáván až do roku 1920, kdy byl z finančních důvodů pozastaven.¹⁶⁷

3.4.3 Národní práce a Lidové noviny

Již v roce 1923, kdy byl Herben senátorem za národní demokraty, dostal nabídku ke vstupu do Národní strany práce. Ve svém dopise J. S. Macharovi píše: „Včera za mnou přijeli redaktor Peroutka a docent Verunáč. Žádají jménem zakladatelů strany práce, abych se do týdne rozhodl pro ně; vstoupit do strany, podepsat programové svolání a kandidovat do senátu. Jde o těžký krok v mé existenci. Od národní demokracie mám mandát, a tudíž i příjem měsíční. Je mi smutno v té straně, ale nakonec dávala mi svatý pokoj a byla ráda, že se se mnou mohla chlubit, když potřebovala. Nová strana – krok do tmy! Nejsm tak lehkověrný, abych věřil, že při volbách budu zvolen. V případě nezvolení by mi arcidr. Stránský ml. zaručil příjem z Lidových novin, ale cítil bych se svázán a závislý. A ta volební kampaň!“¹⁶⁸

167 Počátky státu ve světle satirického časopisu *Nebojsa*. In: *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny*. Praha: Scriptorium, r. 1999, č. 1, s. 47–59.

168 LA PNP, Praha, fond J. S. Machar, korespondence Jan Herben J. Smacharovi, 7. září 1923.

Dne 20. září 1925 vydal v Lidových novinách toto prohlášení: *Můj úmysl byl odejít ze strany národně demokratické, až se skončí parlamentní období. Z obecné nespokojenosti rodí se však nová strana, Národní strana práce, která bohudík není zatížena žádným hříchem z minulosti, která však chce přejmout pokrokový program, na němž byla zbudována ve svých skvělých a nadšených začátcích národní demokracie. Přestupuji do této strany, neboť se mi zdá, že v ní nebudu muset zapírat směr a taktiku, k nimž jsem se dopracoval po boku T. G. Masaryka.*“ Dále zde podotýká, že senátorský mandát si zatím ponechá, neboť počká, odhodlá-li se strana národně demokratická k žalobě, že ji opustil z důvodů nízkých a nečestných.¹⁶⁹

Tiskovými orgány nové politické strany byly *Lidové noviny* a Peroutkův týdeník *Přítomnost*. O spolupráci Jana Herbena s tímto týdeníkem žádal sám Peroutka již v dřívější době ve svém dopise z 22. prosince 1923. „*Vážený pane doktore, v nakladatelství F. Borového bude pod mou redakcí vycházeti od 11. ledna politiko-kulturní týdeník. Dovoluji si Vás tímto co nejupřímněji vyzvati ke spolupráci, které bych si velice vážil a doufám, že si na mne s něčím vzpomenete.*“¹⁷⁰

Úlohu oficiálního stranického listu zastával týdeník *Národní práce*. Poprvé vyšel ve středu 16. září 1925. Redakce tohoto týdeníku byla totožná s autory, kteří publikovali i v Lidových novinách. Kromě Jana Herbena do ní přispívali K. Čapek, F. Peroutka, K. Z. Klíma, J. Kallab a další. Od roku 1926 se *Národní práce* dokonce tiskla v tiskárně lidových novin.¹⁷¹ V tomto periodiku byla tvrdě kritizována korupce a ostatní strany. Jeho obliba společně s narůstající popularitou strany práce narůstala. V roce 1926 dosahoval její náklad 15 000 výtisků, poté ale její obliba začala klesat, stejně jako obliba této politické strany, která ve volbách neuspěla a v roce 1930 zanikla.¹⁷²

169 *Lidové noviny* 33,1925, 20. 9., č. 471, s. 1.

170 LA PNP, Praha, fond J. Herben, korespondence F. Peroutka J. Herbenovi, 22. prosince 1923.

171 KUBÍČEK, Jaromír. *Český politický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1918–1938*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1982. 315 s.

172 ANEV, Petr. Pokus o stranu inteligence. Sociální složení a organizační vývoj Národní strany práce (1925-1930). *ČLOVĚK: Časopis pro humanitní a společenské vědy* [online]. 2010 [cit. 2013-05-08].

Ačkoli se Herben ocitl v politické penzi, kontakt s okolím neztrácel. Jeho publicistická činnost pokračovala jak v *Národní práci*, kde psal pro svého syna Ivana, který deník vedl, nekrology, tak i v *Lidových novinách*, kde mu čas od času vycházely sloupky na titulní straně (střídal se v nich například s K. Čapkem, E. Bassem nebo A. Krausem). Ani v pozdním věku nepřestal tepat do všeho, co mu připadalo nepravé a nepočetné. Například ve svém článku pro Lidové noviny s názvem *Obecní* kritizoval finanční poměry. „Až když jsem byl hodně větší, pochopil jsem, že obecní je to, co nikomu nepatří, co smí každý požít a otrhat, spást a vůbec okrást! Když jsem pak byl ještě větší, poznal jsem a pochopil ještě víc. Pochopil jsem, že z obecního se platí výborům obecním pitky po schůzích, že obecní býk se pronajímá milostníkům obecním, aby si z obecního pastviska pomohli, a nájem z obecní hospody, je-li už nějaký, že zmizí záhadným způsobem kdesi v neznámu...“¹⁷³

4. Spisovatelská činnost Jana Herbena

V Janu Herbenovi celý život zápasily dvě osobnosti. Osobnost novináře a spisovatele. Pouze jedním neuměl být nikdy. Ve svém dopise příteli J. S. Macharovi píše: *Poslechnu Vás a dám se do nějaké beletrie! Už se dusím, pustnu v plahočivém, nepovznášejícím novinářství. Člověk by zapomněl, že uměl psát.*“¹⁷⁴

Herben se při psaní svých knih pohyboval mezi různými žánry. Psal verše, romány, historické spisy, životopisné studie i vzpomínkové knihy. Začínal jako básník ve studentském almanachu *Zora*, *Obzoru* a slovenské *Nitře*. Úroveň jeho básní ale nedosahovala takové kvality, jakou by si přál, a proto se rozhodl věnovat spíše próze. Jeho učitel F. Bartoš ho v tom velmi podporoval a tvrdil mu, že „nemáme dobrých prozaiků... nějakou básničku ustrouhá ledakdo“.¹⁷⁵

Dostupné z: <http://clovek.ff.cuni.cz/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=2010010105>

173 HERBEN, Jan. *Obecní*. In: *Lidové noviny*, č. 96, 22. února 1926, odpolední vydání, s. 1.

174 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence J. Herbena J. S. Macharovi, 16. března 1895.

175 HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 622.

Již v průběhu svých studií Herben odmítal umělecký idealismus, považoval se za realistu, a to nejen v žurnalistice a v politice, ale i ve své umělecké činnosti. Zastával názor, že umělci by mělo jít především o konkrétní skutečnost, a tak si vytvořil svou vlastní metodu uměleckého realismu. F. X. Šalda ve svých vzpomínkách na Herbena píše: „*Byla to teorie velmi primitivní. Byl to realism úplně statický, loudavý a ospalý, místy střízlivý až do podešvovosti. Vypozorovat několik znaků nějakého vnějškového předmětu nebo nějaké osoby a přenést je na papír pokud možno věrně, to bylo summum jeho umělecké moudrosti. Šel-li ve své praxi beletristické nad to nějakým lyrickým záchvěvem v malbě přírodní, bylo to vlastně vypadnutí z úlohy a dalo se to per nefas.*“¹⁷⁶

Herben si všímal lidových zvyků, mravů i psychologie lidu z oblasti jižní Moravy. V literatuře mu bylo nesympatické vše, co nebylo lidu určeno a z lidu nevycházelo. Patřil k předním sběratelům ústní lidové tvořivosti. Toto vše, společně se svým neobyčejným rozhledem, který získal tím, že sám hodně četl, využil při své spisovatelské tvorbě. Ještě v 19. století vydal směs žánrových obrázků *Slovácké děti*, knihu drobných próz *Na dědině*, kde kritizoval některé povahové rysy moravských Slováků a kde představil postavy, které se objevují i v jeho nejobšáhlejším díle – románové kronice *Do třetího i čtvrtého pokolení*. Tato dvoudílná kronika je o životě selského lidu na moravském venkově na přelomu 18. a 19. století a vznikala v letech 1889–1892. V knize si lze povšimnout mnoha autobiografických prvků. Děj se odehrává v Broumovicích – Herbenově rodné vesnici. Další knihou, kde Herben popsal kraj jemu milý, je kniha *Hostišov* o vesnici na kraji Táborska, kterou si Herben vybral k postavení svého letního sídla. V knize můžeme nalézt přírodní i kulturně historický zeměpis Táborska.¹⁷⁷

Další Herbenovou literární aktivitou bylo psaní historických spisů. Prvním z nich byla jeho disertační práce *Morava mezi léty 1618 až 1619 a politika Karla*

176 ŠALDA, František Xaver. O Janu Herbenovi, novináři a beletristovi. In: *Šaldův zápisník*, IX, 1936/1937, s. 134.

177 Podle: SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., 236 s.

staršího ze Žerotína z roku 1884. Velkým vzorem mu v tomto oboru bylo dílo Františka Palackého, na které chtěl navázat. Dalším jeho historickým spisem byla kniha *Jan Nepomucký. Spor dějin s církví římskou*, kterou vydal v roce 1893 při příležitosti pětistého výročí umučení Jana z Pomuku. Později, v roce 1910, se k tomuto tématu ještě vrátil ve svém díle *Jan z Pomuku a Jan z Nepomuku*, ve kterém opět vyzdvihl úlohu tohoto světce. Tato kniha se setkala s velkou kritikou katolických kněží, zejména na jeho rodné Moravě.

Poslední historický spis, na který bych v souvislosti s Janem Herbenem chtěla upozornit, je *Masarykova sekta a Gollova škola*. Ten vydal Herben v roce 1912 jako odpověď Josefu Pekařovi, který podrobil rozsáhlé kritice stať pod názvem *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu*, kterou vydal v lednu roku 1912 v *Českém časopise historickém* historik a středoškolský profesor Jindřich Vančura. Tato stať vyšla ve sborníku, který Herben vydal k Masarykovým šedesátým narozeninám a kde se čeští i zahraniční Masarykovi současníci vyjadřovali k prezidentovu přínosu pro český národ jak na poli politickém, tak i kulturním. Herben v tomto svém díle hájil správnost Vančurova článku a Pekařovy názory podrobil kritice, při které neváhal použít sarkasmu a Pekaře zesměšňovat. „*Nemám dost místa, abych dokázal četnými fakty gollovství v prof. Pekařovi. I v tom je podoba k mistru, například, jak Pekař přeskakuje v historii od látky k látce. Od Valdštejna ke Kristianovi je zrovna Horymírův skok. Nemaje místa, pravím tedy o tom gollovství: musili byste prof. Pekaře vidět, když přednáší. Dělá v řeči pomlčky a posunky trochu fešácké, trochu kejklářské, pomlaskává, kroučí očima, a než svůj hedvábný facalíček přinese z náprsní kapsy k nosu, vyvede s ním ve vzduchu půvabné barokní oblouky, z čehož něco připomíná mistra, v celku nepochybně patří k aristokratické eleganci, jak si ji p. prof. Pekař představuje. Odborně mohlo by se to nazvat pozitivistickým dandismem.*“¹⁷⁸

178 HERBEN Jan. *Masarykova sekta a Gollova škola*. Praha: Pokrok, 1912. 142 s. Knihovnička Času; 62, s. 111.

Další, velmi podstatnou kapitolou ve spisovatelském životě Jana Herbena jsou životopisné studie. Herben jevil velký zájem o české obrozenecké novinářství. Již v roce 1885 vzdal poctu svému velkému vzoru – Karlu Havlíčku Borovskému – a po přečtení jeho článku *Co jest obec*, který vydaly *Národní noviny* 31. prosince roku 1848, studoval obecní samosprávu, její pravomoci, povinnosti. Materiál, který při tomto studiu nasbíral, pak vydal ve spisku *Vzorná obec*. V roce 1921 pak napsal monografii o českém básníkovi, spisovateli a překladateli Bedřichu Peškovi pod názvem *Úvod k epitafům B. Pešky*. V roce 1926 Herben napsal knihu, kterou věnoval životu a dílu českého novináře Václava Matěje Krameria. Několik studií napsal i o básníkovi Gustavu Pflegerovi Moravském. Nejstarší z nich vyšla v časopise *Domácí krb* v roce 1883.

Největší část Herbenova díla na poli životopisných studií ale patří jeho celoživotnímu vzoru a příteli T. G. Masarykovi. Ve svých dílech ho představil jako bojovníka za národní svobodu, člověka, který se pro „národní věc“ dokázal odloučit na dlouhá léta od domova, štvance hnaného rakousko-uherskými úřady. První pokus o ucelený Masarykův životopis se datuje do roku 1910, kdy Herben při příležitosti Masarykových šedesátých narozenin Herben vydal dílo s názvem *T. G. Masaryk*. V závěrečném doslovu přiznal, že knihu psal ve spěchu a nemohl jí věnovat tolik času, kolik by si sám přál a slíbil, že důkladnější práci o T. G. M. zpracuje k jeho sedmdesátým a osmdesátým narozeninám. Tento slib čtenářům dodržel. V letech 1926–1927 vydal třísvazkovou biografii pod názvem *T. G. Masaryk I–III*. V ní zachytil všechny důležité chvíle prezidentova života, od jeho dětství až do okamžiku, kdy byl potřetí zvolen do prezidentského úřadu. Ve druhém vydání pak doplnil údaje až do Masarykovy osmdesátky. V roce 1938 Herbenův syn Ivan vydal třetí vydání této trilogie, kde popsal Masarykův život až do jeho smrti. V roce 1946 ještě vyšlo další upravené vydání s předmluvou Jana Herbena, který v ní uvedl, že knihy psal bez prezidentova vědomí, a požádal čtenáře, aby je nepovažovali za Masarykem posvěcené.

Herben ve svém díle zprostředkovával pouze to, co sám zažil, a při psaní nebyl nestranný. Masaryka ve svém díle pozvedl na úroveň mytického hrdiny a nevěnoval příliš velkou pozornost ověřování údajů. Odborníci, mezi nimi například Jaromír Doležal či filozof Josef Král, mu vyčítali, že jeho životopis obsahuje mnoho nepřesností a chyb. Literární vědec Václav Černý o kvalitách této práce poznamenal, že „*Masarykova biografie byla psána vášnivě a s temperamentem...*“¹⁷⁹. I přesto byla veřejností Herbenova práce na Masarykově životopise přijata kladně.

V roce 1930 Jan Herben vydal knížku *Chudý chlapec, který se proslavil*, kterou psal srozumitelným jazykem, aby byla stravitelná i pro dětského čtenáře. O rok později napsal *Skicář k Masarykovu životu*, kde shrnul své práce o Masarykovi z různých sborníků a časopisů z let 1906–1930. Jeho poslední kniha, kterou věnoval tomuto tématu, byla *Masarykův rodinný život*, kde Herben zrekapituloval vztah T. G. M. a jeho ženy Charlotty. Tato kniha vyšla v roce 1936, tedy v roce, kdy Jan Herben zemřel.

Do poslední části Herbenovy spisovatelské kariéry bych zařadila jeho vzpomínkové knihy. Jan Herben jich napsal několik. Mezi první z nich patří *Deset let proti proudu* a *Boj o podvržené rukopisy*. Obě díla pojednávají o rukopisném boji, kterými se zabýval v 80. letech 19. století nejen český tisk, ale i vědecké a politické kruhy. Prvně uvedené dílo pak přibližuje i život českého novináře v dobách útlaku ze strany rakousko-uherských úřadů. Další vzpomínkovou knihou Jana Herbena jsou *Lístky z válečného deníku*, které v podobě krátkých denních záznamů sepsal v průběhu první světové války. Díky přispěvatelům do svého deníku *Čas* a členům Maffie měl Herben velmi slušný přehled o dění nejen v českých zemích, ale i na zahraničních válečných frontách. Své denní záznamy doplňoval výstřižky z dobových novin. Tato kniha vyšla až v roce 1933, tedy patnáct let po ukončení válečného konfliktu a vzniku Československa. Herben pomýšlel na její

¹⁷⁹ ČERNÝ, Václav. *Paměti. [III], 1938–1945, Křik Koruny české: náš kulturní odboj za války*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992, 438 s. ISBN 80-7108-059-4, s. 250.

vydání už v průběhu války, ale poslechl rady svých politických přátel, kteří se obávali, aby tím nezpůsobil spory o zásluhy různých politických činitelů na vzniku naší republiky.

Poslední roky svého života věnoval Jan Herben uspořádání a dokončení svého literárního díla, za které byl v květnu roku 1929 zvolen řádným členem IV. třídy České akademie, která ho o dva roky později poctila cenou za celoživotní dílo. Rok před svým skolem, v roce 1935, vydal svou poslední knihu – *Knihu vzpomínek*, kde ve třech částech – *Léta mladosti*, *Proti proudu* a *Válečný deník* – popisuje celý svůj život. „*Všecko, co jsem dělal, dělal jsem jako novinář. I ta beletrie, i ta historie jsou součástí mého povolání novinářského. Jednu stránku svého povolání konal jsem vědomě, programově. Obracel jsem totiž vždy zřetel k průměrnému českému člověku. Průměrné lidi patrně Bůh má rád, proto je nás na světě nejvíc.*“¹⁸⁰ Takto Jan Herben shrnul ve své poslední knize svůj spisovatelský i novinářský život. Jeho kompletní bibliografie nebyla dosud sepsána. O její sestavení se pokusila ve své práci *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)* Jana Spálenková. Její soupis prací vydaných Janem Herbenem uvádím v příloze.¹⁸¹

5. Politické strany a uskupení a Dr. Jan Herben

5.1 Přátelství s Tomášem Garrigue Masarykem

Dalo by se říci, že tak jako rukopisný boj Jana Herbena rozdělil s Juliem Grégrem, v jehož *Národních listech* svoji žurnalistickou kariéru začínal, tak mu na druhou stranu výrazně pomohl ke sblížení s T. G. Masarykem. Od roku 1886 se poměr k budoucímu prvnímu československému prezidentovi stal osou Herbenova

180 HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. V Praze: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 20.

181 SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

života. Podával jeho myšlenky obyčejným lidem tak, aby jim rozuměli, a stál mu po boku ve všech důležitých okamžicích života. Vytvářel masarykovskou legendu a pomocí svých děl ji šířil mezi český lid.

V roce 1905 je od sebe vzdálila Herbenova aféra se sirotčími penězi. Sám Herben tehdy cítil výraznou změnu: „*Od těch dob jsem nikdy nebyl nablízku T. G. M. jako dříve, prasklo ve mně všechno, co mě s T. G. M. spojovalo, a bojím se, že už nikdy se starý poměr nevrátí. Co pěkného si Masaryk o mně myslí, to mi nikdy neprospělo, co o mně veřejně mluvíval, to mne vždy zabíjelo.*“¹⁸²

Až v průběhu první světové války se ukázalo, co působilo mezi oběma muži značná nedorozumění. Byla to Herbenova „domáckost“ a Masarykova „světovost“. Jan Herben Masarykovi sloužil po většinu svého života věrně a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Práce pro něj se mu ale stala svým způsobem osudná. Po válce se stejně jako řada jeho dalších spolupracovníků z Maffie (například Machar, Drtina, Šámal nebo Kvapil) ocitl v „hradní nepřízni“ a vztahy mezi těmi-to dlouholetými přáteli poněkud ochladly.

Na Masaryka však Herben nikdy zcela nezanevřel. Když se dva roky před svou smrtí dozvěděl, že J. S. Machar píše své paměti, kde by se měl o prezidentovi negativně vyjadřovat, napsal mu: „*Milý příteli, v Praze se proslýchá, že píšeš své paměti, kde dokazuješ, že T. G. Je zlý a necitelný člověk. Dokládáš prý se Drtinou a mnou. Prosím Tě, mne vynech. Sloužil jsem mu celý život a nechci, aby se teď mezi T. G. a mne položil stín. Doufám, že mi přátelsky vyhovíš.*“¹⁸³

182 DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Než se stal prezidentem: (T. G. Masaryk a realisté – 1882–1918)*. Vyd. 1. Praha: EVA, 1997, 285 s., 8 s. obr. příl. ISBN 80-238-1495-8, s. 138.

183 LA PNP, fond J. S. Machar, korespondence, opis z konceptu dopisu J. Herbena J. S. Macharovi, 17. září 1934.

5.2 Odbojová skupina Maffie

Odbojové seskupení s názvem Maffie mělo základ v polovině 80. let 19. století, kdy vrcholil rukopisný boj. Kolem Jana Herbena se sešla skupina jeho spolužáků z univerzity, především studentů Gebauerových. Byli mezi nimi Jaroslav Vlček, Ferdinand Jokl, František Táborský a členů stále přibývalo. Scházivali se v temných koutech pražských kaváren a diskutovali o podvržených *Rukopisech*. Používali krycích jmen, aby uchránili osoby své nebo své blízké. Jan Herben ve svých pamětech několik těchto „pseudonymů“ tzv. Athénčků, jak, si tehdy říkali, později prozradil: „*Masaryk byl Té Gé, Gebauerovi přezděno Památka (měl ve zvyku říkat v přednáškách „Památka ať mluví za sebe sama“). Profesor Král byl Rex, dr. Kaizl Říšský rada... My maffiáni mezi sebou neříkali jsme si jinak, než Josefu Peiskrovi Piskoř, Arnoštu Krausovi Jevrej, filosofu Polívkovi Buillon, Ferdinandu Joklovi Jókaj, profesoru Viravskému Votiperka, advokátnímu koncipientovi dru Noskovi Nasíka a profesoru, pozdějšímu zemskému školnímu inspektoru Kaňkovi Tkanička. Mně říkali přátelé Mistr.*“¹⁸⁴

Později, v souvislosti s rukopisnými spory, které mezi sebou vedly *Národní listy* a časopis *Čas*, je Julius Grégr nazval „maffiány“. Seskupení, tehdy již pod oficiálním názvem Maffie, se začalo sdružovat kolem Masaryka a okruhu jeho nejbližších spolupracovníků na počátku první světové války. Podle historičky Milady Paulové, která se domácím odbojem v průběhu první světové války zabývala, se v Čechách vyskytovaly tři tajné spolky, a to ve straně realistické pod vedením Tomáše Garrigua Masaryka, ve straně mladočeské v čele s Karlem Kramářem a ve straně státoprávně pokrokové kolem Lva Sychravy. Ve vedení válečné Maffie byli Karel Kramář, Alois Rašín, Přemysl Šámal, Josef Scheiner a Edvard Beneš. Mezi jejich blízké spolupracovníky pak patřili mimo jiné i Jan Herben, Cyril Dušek, František Veselý, Josef Svatopluk Machar a František Drtina, tedy lidé pohybující

¹⁸⁴ HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. 2. vyd. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 129.

se okolo realistického deníku *Čas*.¹⁸⁵ Historička Milada Paulová rozuměla Maffii tajný revoluční výbor, jehož jménem zahájil T. G. Masaryk zahraniční akci. Tento spolek měl tři hlavní úkoly, a to udržovat styk se zahraničím, provozovat zpravodajskou činnost a zvyšovat svůj vliv na oficiální vedení české politiky. Maffii na počátku války tvořila dvě křídla – realistické a mladočeské. Dočasně tak sjednotila tyto dvě soupeřící politické strany vedené Masarykem a Kramářem.¹⁸⁶

Josef Hotmar ve své knize *Zrození republiky 1914–1918* o vzniku tohoto spolku píše: „*Zakladateli Maffie byli dva univerzitní učitelé – Masaryk a Beneš – tři advokáti – Bouček, Šámal a Veselý – tři novináři – Herben, Dušek a Dubský – a jeden stavitel – Pfeffermann. Řady spiklenců ovšem začaly ihned růst, ačkoli zájmem zakladatelů byl co nejnižší počet a tím jistota před možným vyzrazením účastníků.*“¹⁸⁷

Když T. G. Masaryk odešel do ciziny, byli všichni jeho blízcí spolupracovníci hlídáni policií. Jejich schůzky probíhaly v utajení na různých místech. Ideální se jevil Herbenův letní dům v Hostišově nedaleko Votice. Za jejich první schůzku lze považovat tu v redakci *Času*, která se konala v první den války. T. G. Masaryk i přesto, že trávil většinu války v zahraničí, byl díky členům Maffie o dění doma velmi dobře informován.

Dne 4. září 1915 přijeli do Hostišova za Herbenem Václav Bouček a František Veselý. Přivezli zprávy od Charlotty Masarykové, v jejímž domě byla v pondělí 13. srpna v šest hodin večer vykonána domovní prohlídka. Masaryk byl právě v Paříži, kam za ním 17. září přijel i Beneš. Také Herben očekával prohlídku v Praze. Dne 14. října 1915 byli pozatýkáni redaktoři bývalého *Času*, Jan Herben byl ale též večer propuštěn domů. Domovní prohlídka na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 15. října klepali policisté na Herbenovy dveře. Herben byl ale na prohlídku

185 PAULOVÁ, Milada, *Tajný výbor Mafie a spolupráce s Jihoslovany v létech 1916–1918*, I, Praha 1968, s. 22–23.

186 Tamtéž s. 7.

187 HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914–1918*. Brno: Stilus, 2005, 423 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-903550-4-8, s. 57.

dobře připraven, dokonce se vyšetřujícímu komisaři přiznal: „*Měl jsem na to šest neděl, po případě alespoň měsíc, abych všecko odstranil odtud, co jsem od Masaryka měl.*“¹⁸⁸ Syn Prokop rychle uschoval otcovy zápisky, Herben nebyl zatčen, ale v listopadu odjel do Vídně, aby svědčil v procesu se zadrženými redaktory.

Rozsáhlé zatýkání bylo důsledkem tzv. knoflíkové aféry. Prostředník Bohumil Mareš přinesl Františkovi Soukupovi do redakce *Práva lidu* v knoflíku tajné poselství, přivezené do Čech ze Švýcarska paní Aloisií Linhartovou. František Soukup i Bohumír Šmeral považovali Bohumila Mareše za provokatéra státní policie. Dne 7. října tedy oba sociální demokraté informovali pražskou státní policii. Následovalo zatýkání, které značně narušilo síť Maffie.

Přesto kolem sebe Herben dál vytvářel síť spolehlivých lidí, kteří měli za úkol pravdivě a nenápadně informovat své okolí o dění na frontách a situaci v zahraničí. Zároveň měli rozšiřovat propagační Denisovy „*kletby na Rakousko, jimiž bouřil svědomí svých státníků*“. Herben podle svých slov navázal spojení v různých koutech Čech a Moravy a měl „několik stanic“: na Mělníce p. Petrželku, u Kokořína mlynáře Kučeru, doktora Zahálku v Roudnici, primáře Mesanyho v Pardubicích, inženýra Jelínka a mlynáře Havlíčka v Berouně a Králově Dvoře, statkáře Sixtu na Českobrodsku, Františka Veselého v Benešově, zvěrolékaře Poupu ve Voticích, notáře Černého v Říčanech, rodinu Havelkovou na Čáslavsku, továrníka Krausera v Dobrušce, lékárníka Tůmu v Holicích, doktora Seiferta v Napajedlech, továrníka Štěpánka ve Zlíně, primáře Šantrůčka v Přerově a mlynáře Vávru v Čejči.¹⁸⁹ Jednalo se o dobře postavené a ve společnosti uznávané občany, kteří mohli v případě nutnosti ovlivnit poměrně velký počet lidí, s nimiž se při výkonu svého povolání každodenně setkávali. Se Slovenskem Herben navázal kontakt přes paní Hálkovou, jejíž manžel byl povolán na vojnu. Teprve v dubnu 1917 Herben se Šámalem a Kvapilem zasvětili do principů tajné organizace Vavra Šrobára. Zprávy z Děčína

188 HERBEN, Jan. *Lístky z válečného deníku 1914 až 1918*. V Praze XIX (Bráfova 4): Milena Herbenová, 1933, 87 - [I] s. Knihomilská edice „Réva“; sv. 8, s. 41.

189 HERBEN, Jan. *Ohlas zahraniční revoluce doma: sedmá přednáška v cyklu o našem národním osvobození, pořádaném jednotami ČSOL v Praze I.-II.-V. až VII.* Praha: Památník Odboje, 1924. 47, 1, s. 5.

vozil doktor Chlup, další informace získával Jan Herben od vojáků, kteří domů přicházeli z fronty na dovolenou.¹⁹⁰

5.3 Realisté

Realismus se jako samostatný politický směr akademické inteligence a vysokoškolských studentů zrodil v 80. letech 19. Století, po rukopisné aféře z roku 1886. Mladí pedagogové znovuobnovené české univerzity v Praze v čele s Tomášem Garrigue Masarykem vydávali od roku 1883 vědeckou revui *Athenaeum*. Masarykem v ní byl poskytnut prostor kritikům pravosti *Královédvorského* a *Zelenohorského rukopisu* – přátelům Janu Gebauerovi, Jaroslavu Gollovi a Otakaru Hostinskému.

Masaryk si původně představoval, že se prostřednictvím aféry, která následovala po uveřejnění rukopisné kritiky, vyhraní nezávislý politický proud národního středu, v němž budou lidé, kteří se drží reality, přistupují k ní bez předsudků a svou kritikou budou přispívat ke zkvalitnění veřejné činnosti v českém národě. Dále měl tento proud čelit nacionalismu a stranické rivalitě a pokoušet se přesvědčit vídeňské politiky o českých kvalitách a způsobilosti podílet se na vedení celoříšské politiky. Tato představa začínala dostávat konkrétní obrysy na konci 80. let 19. století. Masaryk kolem sebe soustředil přátele s podobnými politickými názory – Josefa Kaizla, Antonína Rezka, Karla Kramáře, Eduarda Alberta i Jana Herbena. Nezávislost nové strany později zkomplikoval Josef Kaizl, který dočasně přijal poslanecký mandát v říšském parlamentu za staročeskou stranu. Poté následovalo sbližování realistů se stranou staročeskou.

V prosinci roku 1888 dal Jan Herben svůj list *Čas* realistům k dispozici a ti z něj, s jeho pomocí, učinili orgán svého pojetí veřejné práce. Na jaře 1890, po od-

¹⁹⁰ Podle: SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., s. 115.

mítnutí punktačních článků, ztroskotaly pokusy o sloučení realistů se staročeskou stranou, což umožnilo Mladočechům proniknout na špici národního dění a realisty přivedlo k jednání o fúzi právě s mladočeskou stranou. Za příslib poslaneckého mandátu pro tři hlavní realistické představitele a členství ve výkonném výboru pro T. G. Masaryka se nakonec realisté v prosinci roku 1890 sloučili s Národní stranou svobodomyšlnou. Toto sloučení však bylo pro Masaryka pouze východiskem z nouze. Původně pomýšlel na to, že by realisté mohli být třetí plnoprávnou politickou stranou, která by stála mezi Staročechy a Mladočechy. Usiloval tedy později v mladočeské straně o ovládnutí jejich stranického tisku – *Národních listů*, což se mu pro odpor bratří Grégrů nepodařilo. Masarykův odpor vůči mladočechům stále rostl, až vyvrcholil v létě roku 1893, kdy následně v září Masaryk rezignoval na zemský i říšský mandát a na členství v předsednictvu strany. Ocitl se tedy s *Časem* a revui *Naše doba* politicky osamocen.

Ve druhé polovině 90. let realisté naléhali na Masaryka, aby založil vlastní stranu a přeměnil *Čas* v deník. Tehdy došlo k tzv. Hilsnerově aféře¹⁹¹ a Masaryk se opět přimkl k Janu Herbenovi. Ten po celou dobu útoků na Masaryka stál na stránkách *Času* na jeho straně. Původně se Jan Herben domníval, že Hilsneriáda realisty oslabila, ale ta umožnila další krystalizaci směru. Po doznění aféry Masaryk ochotněji přistoupil k založení strany, která sice neměla příliš velkou občanskou základnu, ale díky jeho osobnosti měla značný vliv na českou společnost své doby.¹⁹² Realistům šlo především o to, aby realistické zásady pronikly do všech sfér české společnosti.¹⁹³ Josef Kalvoda ve své knize *Geneze Československa* tvrdí, „že Masaryk v těchto letech pomýšlel spíše na ustanovení vlastní církve, než politické strany... vzýval k vytvoření ‚nového náboženství‘, které překoná všechny formy církevního náboženství... a toto náboženství nemůže být nic jiného, než náboženství nezjevené, ale my hledáme boha nezjeveného, to je náboženský cíl, pro

191 Podrobnosti v kapitole 3.2.5 Herben a Hilsneriáda.

192 MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6. s. 63–64.

193 HERBEN, Jan, HOŘEC, Jaromír (ed.). *Proti proudu*. Praha: Česká expedice, 1997. 238 s., [16] s. obr. příl. Hlas; sv. 6. ISBN 80-85611-79-1, s. 28.

který pracujeme.“ Realistické hnutí nemělo mnoho politicky a společensky činných členů, všichni se vzájemně znali, ale to málo o sobě dávalo vědět takovým způsobem, že byli označováni jako „Masarykova sekta“. Toto označení zřejmě mělo vyjadřovat hlubokou oddanost členů realistické strany vůči svému vůdci. T. G. Masaryk byl svými realistickými přáteli nazýván pastýřem – podněcoval, ale nepřesvědčoval.¹⁹⁴

I Jan Herben volal po pevnějším semknutí realistů, nejlépe v rámci vlastní strany. Do své *Knihy vzpomínek* si k tomuto období poznamenal: „*Ten český inteligent, jenž cítí příčiny našeho ponížení v sobě, musí být odpadlíkem ode všech stran, musí jít sám a čekat, až z takových disidentů vyroste nový tábor inteligence.*“¹⁹⁵

5.4 Česká strana lidová

Tato strana vznikla jako poslední z nejvýznamnějších českých politických stran. Její velkou slabinou bylo, že byla stranou povýtce intelektuální a chyběly v ní lidové a venkovské vrstvy, i když se k nim ve svém sociálně-reformním programu obracela. V prvních pěti letech strana více než moderní zájmovou stranu připomínala debatní nestavovský mezistranický klub. Masaryk sice přitahoval do strany mladé intelektuály, ale Machar s Herbenem je mohli pro svůj autoritativní postoj a jistou nesnášenlivost odrazovat. Přitom byly tyto tři osobnosti pro novou stranu klíčové. Situaci také neprospívalo, že mezi T. G. Masarykem a Janem Herbenem nepanovala v ideologických záležitostech strany úplná názorová shoda. Dne 17. prosince roku 1899 se konala schůze podílníků *Času* a vyslovila požadavek nové strany.¹⁹⁶

194 KALVODA, Josef a VALENTA, Aleš. *Genese Československa*. Praha: Panevropa, 1998. 607 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85846-09-8, s. 29.

195 HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. 2. vyd. V Praze: Družstevní práce, 1936. 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 269-270.

196 MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6. s. 64.

Další spor mezi Janem Herbenem a Masarykem nastal ohledně svolání ke čtenářům deníku. Herben se domníval, že na něj mnozí příspěvatelé strany čekají. Přál si také, aby užší vedení strany jednoznačně zformulovalo koncepci *Času*, který začal vycházet jako oficiální tribuna nově vzniklé České strany lidové. Masaryk mu na to však odvětil: „*Co budeme pořád mluvit in theoriam o svolání, když už má být dávno sepsáno a bylo by.*“ Byl pak velmi překvapen, když mu ho Herben okamžitě předložil. Svolání následně zkritizoval a poté zadal jeho napsání Janovi Jakubcovi. Herben byl velmi uražen, ale Jan Jakubec se mu svěřil, že neví, co by mohl napsat jiného, a tak Herbenovo původní prohlášení lehce rozvolnil a Masaryk byl nakonec spokojen.¹⁹⁷

Prozatímní výkonný výbor strany se ustanovil 17. března roku 1900 a na přelom března a dubna tohoto roku svolal do pražského hostince U Štajgrů ustavující sjezd České strany lidové (realistické). T. G. Masaryk byl hlavním autorem a redaktorem programu a zdůraznil v něm, že politika se musí zamýšlet nad tím, do jaké míry je vůbec možná samostatnost českého státu národa. Veřejnost pak vnímala tyto jeho názory jako státoprávní kacífství. Vznik strany vítali hlavně sociální demokraté. Masarykovo pojetí samosprávy se opíralo o britský model *selfgovernment*. Byl následovníkem Palackého verze autonomismu, založeného na rovnoprávnosti jednotlivých národů, nikoli na nadpráví. Jedním z hlavních cílů strany bylo všeobecné volební právo.

Volby v roce 1901 nedopadly pro stranu dobře. Dohodu s žádnou z politických stran se T. G. Masarykovi vyjednat nepodařilo a docházelo k rostoucí nespokojenosti tzv. mladorealistů v čele se Z. Tobolkou, kteří projevovali nespokojenost s Herbenovým vedením *Času* a hlavně s ekonomickou stránkou věci. To vše vedlo k založení druhé realistické revue *Přehled*. Masaryk ji nejprve podporoval, dokud *Přehled* nevystupňoval svou opozici vůči *Času* do pro něj neúnosných mezí. S *Přehledem* šli téměř všichni realističtí vědci a s *Časem* pak evangelíci. Herbenovci

¹⁹⁷ Podle: LA PNP, fond Bronislava Herbenová, 224/50, rukopis, Deník z let 1898–1899, s. 89.

se považovali za ortodoxní „starorealisty“ a „mladorealisté“ začali vyjednávat s Mladočechy. Využili k tomu Herbenových finančních problémů v listu a udání, že zpronevěřil peníze vybírané *Časem* na sirotky po obětech severočeské hornické stávký. Dne 5. listopadu 1905 se výkonný výbor strany rozhodl Herbena ze strany vyloučit. Tato aféra se vlekla celý podzim a až před Štědrým dnem se jí podařilo vyřešit kompromisem.

Janu Herbenovi bylo členství ve straně nakonec obnoveno a mohl zůstat i v čele stranického deníku *Čas*. Ten byl současně převeden do správy nově založeného družstva, jemuž předsedal nakladatel Gustav Dubský. Tato aféra měla pro stranu značné důsledky. Došlo k postupnému štěpení stranické základny a teprve po úplném doznění této aféry mohla být započata stranická reorganizace.¹⁹⁸

5.5 Česká strana pokroková

V květnu roku 1905 provedl T. G. Masaryk fúzi s kruhem východočeských pokrokářských separatistů kolem *Osvěty lidu* Aloise Hajna. Dne 16. května se v Pardubicích odehrál slučovací sjezd a vznikla Česká strana pokroková. Tímto spojením Masaryk sledoval především odklon od Mladočechů a navázání spojení se socialisty před očekávanými volbami. Strana byla fakticky ustanovena až 21. ledna roku 1906 za předsednictví advokáta Václava Boučka.¹⁹⁹ Za svou tribunu si toto nové politické uskupení zvolilo Herbenův *Čas*. Vzhledem k dozvukům jeho aféry se sirotčími penězi měl tehdy na přeměnu listu velký vliv jeho švagr František Drtina.

Alois Hajn ze strany o rok později vystoupil a jako důvod uvedl, že jeho frakce nesouhlasí s poměry ve straně, především s jejím odchýlením od jejich

198 MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6. s. 65.

199 KUČERA, Martin. *Pokrokáři*. In: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1, s. 314–330.

původního programu a negativním postojem k sociální demokracii. Z Aloise Hajna i jeho bratra Antonína se stali Masarykovi radikální odpůrci, kteří proti němu nesmiřitelně vystupovali na veřejných schůzích i v tisku.²⁰⁰

Ideologicky Česká strana pokroková vycházela z myšlenek realistického hnutí. Ve svém politickém programu pokrokáři požadovali postupnou demokratizaci Rakouska-Uherska, zavedení všeobecného volebního práva, rovnoprávnost všech národů monarchie, posílení národnostně-teritoriální autonomie a odmítání radikalismu. Zároveň požadovali hospodářské a kulturní posílení národa.²⁰¹

Strana se zúčastnila voleb v roce 1907 a do říšského parlamentu se za ni dostali právě T. G. Masaryk a František Drtina. Druhým volbám v roce 1911 předcházela Masarykova ostrá kritika poměrů v monarchii. Konstatoval, že rakouská zahraniční politika je nesamostatná, plně závislá na Německu, říší prostupuje vleklá stagnace a jsou zapotřebí komplexní reformy. V této atmosféře dopadly volby v roce 1911 méně úspěšně, než pokroková strana předpokládala. Spolupráce se sociálními demokraty doznala trhlin a pokrokáři hledali své spojence jinde. V říšském parlamentu tvořil Masaryk se svou stranou, se státoprávními pokrokáři, nespokojenými Mladočechy a moravskou stranou Adolfa Stránského Klub neodvislých poslanců až do počátku první světové války.²⁰²

5.6 Česká státoprávní demokracie

Na konci května roku 1917 se sešla k zasedání říšská rada. Jan Herben, společně s dalšími více než dvěma sty českými spisovateli, novináři, vědci a kulturními činiteli podepsal *Manifest českých spisovatelů* – první veřejné prohlášení

200 HAJN, Alois. *Život novinářův: 1894–1930: výběr článků, feuilletonů, řečí a projevů. I.* Praha: Svaz národního osvobození, 1930. 307 - [ii] s., [9] l. obr. příl., s. 150–151.

201 KUČERA, Martin. *Pokrokáři.* In: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004.* Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1, s. 314–330.

202 MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998.* Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6, s. 66–67.

požadující sebeurčení českého národa. Herben se tehdy zbavil svých pochybností a definitivně vyjádřil své stanovisko k Rakousko-Uhersku a české politice. Manifest nebyl jen souborem několika podpisů předních osobností českého kulturního života, ale cíleně naléhal na politickou reprezentaci, aby se vzdala myšlenky na soužití středoevropských národů v jednom soustátí – Rakousko-Uhersku. S odstupem let přisuzoval Jan Herben tomuto manifestu velkou důležitost. „*Projev náš rozvázal ústa i nespisovatelům, poslanci byli veřejným míněním takřka bičováni k rozhodnosti.*“²⁰³

Na podzim roku 1917 se P. Šámal dohodl s A. Rašínem, Ant. Hajnem a A. Stránským na sloučení jejich politických stran v jednu velkou stranu české buržoazie. Šámal si přál, aby o svůj podíl moci nepřišel ani T. G. Masaryk se svými realisty. Většina České strany pokrokové včetně mladých a moravských realistů spolu s Janem Herbenem a J. S. Macharem, Mladočechy, státoprávními pokrokáři a moravskoslezskými lidovopokrokovci utvořila 9. února 1918 stranu se jménem Česká státoprávní demokracie. Za hlavní úkol si tato strana kladla dobýt politickou samostatnost, být všenárodní stranou a prosazovat sociální reformy. Důrazně však vystupovala proti rušení soukromého vlastnictví a kolektivismu výrobních prostředků.²⁰⁴

Realisté se při ustanovování nové strany rozdělili na dva proudy. Jeden z nich, představovaný J. Herbenem, jeho švagrem F. Drtinou, P. Šámalem a J. S. Macharem, ke státoprávní demokracii přestoupil. Druhá část, kterou zastupovali F. Veselý, C. Dušek, V. Bouček, A. Uhlíř a O. Krouský, se ještě jeden rok snažila udržet existenci samostatné realistické strany. František Peroutka ve své knize *Budování státu* viní tu část realistů, která přestoupila do národní demokracie, z pozdějšího neúspěchu při pokusu o obnovu realistické strany. „*Naneštěstí nejpopulárnější její část byla unesena koncentračními ideály politickými a přes žádost druhých,*

203 HERBEN, Jan. *Ohlas zahraniční revoluce doma: sedmá přednáška v cyklu o našem národním osvobození, pořádaném jednotami ČSOL v Praze I.-II.-V. až VII.* Praha: Památník Odboje, 1924. 47, 1, s. 46.

204 PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky: 1914–1918.* Vyd. 1. Praha: Prospektrum, 1998, 238 s., [20] s. obr. příl. ISBN 80-7175-078-6, s. 73.

*aby se s rozhodnutím počkalo do Masarykova návratu, vstoupila do tvořící se národní demokracie... Ztráta těchto lidí zhatila naděje realistické strany, že bude moci hrát vynikající roli v republice.*²⁰⁵

Dne 6. ledna roku 1918 lidé, kteří se vrátili z války, ze zahraničí i vězení společně s odboráři z Maffie, mezi kterými byl také Jan Herben, vyhlásili na generálním sněmu poslanců Tříkrálovou deklaraci.²⁰⁶ Přípravy k této akci začaly již v březnu tohoto roku, ale Jan Herben při nich chyběl. První ustavující schůze Národního výboru 13. července 1918 se již ovšem zúčastnil. Předsedou výboru byl zvolen hlavní představitel státoprávní demokracie Karel Kramář a čtyři místopředsedové Jaroslav Budínský, Antonín Hajn, Alois Rašín a Přemysl Šámal. Herben v Národním výboru zastupoval státoprávní demokraty.²⁰⁷ Tento Národní výbor připravoval první zákony budoucí republiky a konal administrativní úkony ve snaze zajistit klidné a organizované převzetí moci.²⁰⁸

Státoprávní demokracie se mohla pochlubit elitou českého kulturního i vědeckého života, hlásili se k ní například Josef Holeček, Karel Matěj Čapek-Chod, bratři Čapkové, Viktor Dyk, Alois Jirásek, prof. Josef Thomayer, prof. Ladislav Syllaba a mnoho dalších. Tato strana se již před první světovou válkou mohla opřít o úředníky ve správních úřadech a těšila se i podpoře části českých průmyslníků. Strana měla fakticky mnohem silnější vliv a počet mandátů, který jí byl přidělen v Národním výboru na základě voleb z roku 1911, neodpovídal jejímu skutečnému postavení na české politické scéně. Strana tak měla celkem opodstatněná očekávání ohledně čelní pozice v politickém životě nového samostatného státu.²⁰⁹

205 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. I., 1918-1919.* 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991, 442 s. ISBN 80-7106-036-4, s. 906.

206 PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa. 2., dopl. vyd., v Albatrosu 1.* Praha: Albatros, 2001. 619 s. Klub mladých čtenářů. ISBN 80-00-00987-0, s. 46.

207 PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky: 1914–1918.* Vyd. 1. Praha: Prospektrum, 1998. 238 s., [20] s. obr. příl. ISBN 80-7175-078-6, s. 165.

208 URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918.* Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982. 690 s., lxiv s. obr. příl. Členská knihovna, s. 632.

209 SLÁDEK, Zdeněk. Národně demokratická strana 1918–1939, in: MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998.* Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6, s. 198.

V říjnu roku 1918 se tedy Jan Herben stal členem Národního výboru. Jeho představitelé pak dne 28. října vyhlásili samostatný československý stát. Dne 14. listopadu bylo z tohoto Národního výboru vytvořeno Revoluční národní shromáždění, které předalo moc do rukou první československé vládě v čele s Karlem Kramářem.²¹⁰ Jan Herben, společně s J. S. Macharem, A. Jiráskem, J. Kvapilem, F. V. Krejčím a S. K. Neumanem, byli následně 19. listopadu zvoleni do kulturního výboru Revolučního národního shromáždění.

5.7 Československá národní demokracie

Národní demokracie dovršila svůj vznik na svém ustavujícím sjezdu, který se konal 23. března roku 1919. Na něm přijala název Československá národní demokracie. Vyhlásila program, ve kterém se prezentovala jako strana celého národa a hlásila se k zachování dosavadního systému soukromého vlastnictví.²¹¹

Strana doufala, že bude jednou z nejvýznamnějších politických sil, a její představitelé byli zcela přesvědčeni, že žádná z následujících vlád se nebude schopna obejít bez odborníků ze všech možných oborů, kterými toto uskupení disponovalo.²¹² Strana byla na své intelektuály a odborníky velmi hrdá, jak dokazuje výrok Jana Herbena k sociálním demokratům: „*Dělnictvu musí být řečeno, že není k tomu povoláno, aby předpisovalo inteligenci, co má dělat. To musí vědět inteligence sama a jen ona. K tomu národ svou inteligenci má.*“²¹³

Jan Herben se prakticky ztotožňoval s většinou myšlenek národních demokratů. Stejně jako pro Karla Kramáře pro něj byla ideálem demokracie rovnost lidí a národů, odmítali sociální křivdy, nepřáli si, aby republika vládla diktatura jedné

210 LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář: první československý premiér*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, 363 s., [4] s. barev. obr. příl. Velké postavy českých dějin; sv. 9. ISBN 978-80-7021-898-3, s. 148.

211 SLÁDEK, Zdeněk. *Národně demokratická strana 1918–1939*. In: MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6, s. 198.

212 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. III., 1920*. Vyd. 3. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 885–1349. ISBN 80-7106-038-0, s. 906.

213 Podle: PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. III., 1920*. Vyd. 3. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 885–1349. ISBN 80-7106-038-0, s. 518.

třídy. Jako páteř demokracie vnímali funkční a silnou administrativu a nutnost šířit osvětu a probouzet lid. Program národně demokratické strany prosazoval odluku od církve od státu a odmítal jakékoli státní subvence na jejich provoz. Byl také pro vyvlastnění velkostatků a pro rovnoměrnější rozdělení půdy. V komunálních volbách, které se konaly ještě v roce 1919, ale Kramářova vláda padla, a tak bylo jasné, že národní demokraté budou muset ze svých požadavků slevit.²¹⁴

Podle *Seznamu členů Národního shromáždění československého*, brožury sepsané k 31. prosinci 1918, byl Jan Herben činný v Československém demokratickém klubu a seděl ve sněmovně v křesle s číslem 116. Ve své funkci příliš aktivně nevystupoval, spíše pozoroval nové politické poměry. Uvědomoval si, že jeho pozice v senátu v první polovině 20. let vyplynula spíše ze situace po roce 1918 a je jakousi odměnou za předešlé zásluhy. Ačkoli v *Knize vzpomínek* napsal: „V Revolučním národním shromáždění i v Senátě jsem pracoval rád a horlivě. Zvláště o věcech kulturních a armádních.“²¹⁵ Svého vlivu mnohokrát nevyužil. „Podle poměrně malého zapojení se do politického života ve dvacátých letech dvacátého století soudím, že Jan Herben ztratil v Masarykovi svůj vzor a začal na politické scéně tápat. Byl v Československé národní demokracii. Ztratil ale toho, podle něhož řídil své kroky od poloviny osmdesátých let – T. G. Masaryka. Herben se vzdálil Hradu a jako by nebyl schopný se v některých chvílích politicky rozhodovat sám za sebe. Masaryk se nezařadil nábožensky, byl příliš protestantský pro katolíky a příliš katolický pro protestanty“, a poté, co poznal, že realistické hnutí se samo sobě nemůže stát vlivnou politickou silou v národě, nedovedl se zařadit ani politicky (ačkoli se zkusil spojit se Staročechy a nakonec zakotvil u Mladočechů, aby v roce 1900 založil vlastní stranu). Herben se ale po válce zařadit politicky musel, pokud chtěl zůstat veřejně činný.“²¹⁶

214 LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář: první československý premiér*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2007, 363 s., [4] s. barev. obr. příl. Velké postavy českých dějin; sv. 9. ISBN 978-80-7021-898-3, s. 244.

215 HERBEN Jan. *Knihy vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 164.

216 SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., s. 115.

V první polovině roku 1920 vládla v Československu takzvaná *рудоzelená koalice*, tj. vláda socialistických stran a agrárníků – první vláda Vlastimila Tusara, která vznikla na základě výsledků obecních voleb z roku 1919, kdy v Československu uspěly tyto dva politické tábory. České země procházely rychlou stabilizací – územní i ústavní a politická scéna se stále více polarizovala. Ve volební kampani hrály velkou roli spory okolo pozemkové reformy a naopak ustupovalo do pozadí česko-slovenské napětí.²¹⁷

V dubnu roku 1920 kandidoval Jan Herben za Československou národní demokracii úspěšně do Senátu. Zde pak v noci z 28. na 29. listopadu vyvrcholila jeho politická kariéra, když v Národním shromáždění přednesl své motto do československé ústavy. Herben se nikdy netajil tím, že mu byla vzorem ústava Spojených států amerických, a přesto byl později obviňován z plagiátorství. Zde cituji Herbenův koncept podle jeho *Knihy vzpomínek*:

„1. My, národ československý, chtějíce upevnit dokonale jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný vývoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu své i jiné národnosti, a zabezpečit požehnání svobody příštím pokolením, přijali jsme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 ústavu pro Republiku československou, jejíž znění následuje.

2. My, národ československý, chceme usilovati, aby ústava i zákony země naší byly prováděny v duchu dějin našich, v nichž září postavy Jana Husa, Jana Žižky, Petra Chelčického, Jiřího z Poděbrad, Jana A. Komenského i Karla ze Žerotína, stejně jako v duchu moderních zásad obsažených v hesle o sebeurčení národů, abychom právem mohli vstoupiti do společenství národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.

²¹⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003, 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-195-7, s. 123–124.

3. *My, národ československý, jsouce si vědomi toho, že vlastní naše oběti, ani hrdinství našich legionářů, ani státnická moudrost Tomáše G. Masaryka nebyly by snad stačily, abychom dosáhli svobody 300 let ztracené, kdyby nás nebyla provázela přízeň národů Francie a Anglie, Unie americké a Italie, vyslovujeme těmto šlechetným národům vděčnost a zavazujeme potomky své, aby přes jakákoli nedorozumění v budoucnosti snad možná, po všechny časy této vděčnosti byli pamětlivi.* “²¹⁸

Po volební porážce v roce 1920 se Národně demokratická strana ocitla v opozici. Karel Kramář opustil křeslo předsedy vlády. Jednou z hlavních příčin potíží národní demokracie byla její zahraničně politická koncepce. Zatímco Kramář prosazoval spojení s Ruskem, Masaryk s Benešem byli pro spojení se západními mocnostmi. Napětí mezi těmito předními politiky národní demokracie se projevilo i ve vnitřním životě strany a odehrával se v ní mocenský boj jednotlivých frakcí. Postup vedení národní demokracie vyvolával stále větší nespokojenost realistů, zejména moravské sekce. Bylo jim zatěžko snášet neustálé útoky proti Masarykovi a Benešovi. Několik z nich v čele s Macharem, Peroutkou a Herbenem se rozhodlo národní demokracii v roce 1925 opustit a pod vedením Jaroslava Stránského založili Národní stranu práce. Jan Herben se v říjnu roku 1925 svého senátorského mandátu krátce před koncem volebního období vzdal.²¹⁹

5.8 Národní strana práce

a Československá strana národně socialistická

Za vznikem Národní strany práce stáli lidé z politických i akademických kruhů. Kromě Machara, Herbena a Peroutky mezi ně patřili například bratři Čapkové,

²¹⁸ HERBEN Jan. *Kniha vzpomínek*. Vyd. 2. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 165–166.

²¹⁹ SLÁDEK, Zdeněk. *Národně demokratická strana 1918–1939*. In: MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6, s. 199–200.

E. Beneš, F. Šrámek, ale i Masaryk, o němž se tvrdilo, že na vznik této strany poskytl peníze. Měli k dispozici elitní tiskoviny – brněnské *Lidové noviny* nebo Peroutkovu *Přítomnost*. Generálním tajemníkem Národní strany práce se pak stal Benešův synovec Jiří Beneš. Masarykova podpora této straně byla zjevná, avšak po jeho zkušenostech s výsledky pokrokové strany ve volbách v roce 1920 se raději držel v pozadí.

Ve volbách, které následovaly hned po vzniku této strany, se pokusili oslovit tzv. gážísty – vzdělané, idealisticky motivované lidi, jakými byli státní úředníci nebo učitelé. Tento pokus se ale nezdařil, Národní strana práce ve volbách v roce 1925 získala pouze 1,38 % a skončila na 16. místě. Do následujících voleb v roce 1930 nevydržela, protože po čtyřech letech své existence splynula s Českou stranou národně sociální.²²⁰ Jan Herben za tuto stranu pracoval také jako člen pražského ústředního zastupitelstva a českého zemského zastupitelstva.

Na počátku 20. let 20. století zesílilo uvnitř národně sociální strany napětí a někteří členové z ní postupně odcházeli. Vliv předsedy V. Klofáče ve straně byl značně oslaben ve prospěch místopředsedy J. Stříbrného. Za této situace v roce 1923 vstoupil do strany, z podnětu prezidenta Masaryka, tehdejší ministr zahraničí Edvard Beneš. V roce 1926 vyvrcholily rozpory uvnitř vládní koalice, českoslovenští socialisté poprvé od vzniku republiky odešli spolu se sociálními demokraty do opozice. V té době kulminovala vnitrostranická krize ve straně, kterou završilo vyloučení J. Stříbrného a posílení pozice E. Beneše. Strana se konsolidovala a na sjezdu přijala nový název Československá strana národně socialistická. Pozice strany se posílila vstupem bývalých členů Národní strany práce kolem Jaroslava Stránského.²²¹

---

220 PITHART, Petr. *Jeden pokus o jiné stranictví: Národní strana práce (1925–1930)*. [online]. [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: http://www.pihart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=463

221 Česká strana národně sociální: *Historie ČSNS*. [online]. 2010 [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: <http://www.csns.cz/novinka.php?cln=52>

6. Závěr

6.1 Obraz novináře na přelomu 19. a 20. století

Postavení novináře na sklonku 19. století nebylo jednoduché. V dobách probouzení českého národního uvědomění a polarizace politické činnosti na našich územích byli novináři hlavním nástrojem politických stran sloužícím k informování obyvatelstva o jejich programu a činnosti. Noviny tehdy byly tiskovými tribunami politických stran, ať už je vlastnili jednotlivci, jako například v určitých etapách Jan Herben list *Čas*, nebo je spravovalo nějaké družstvo, které se etablovalo z politické strany.

Povolání žurnalisty sice postupem času nabývalo na vážnosti, ale na příkladu Jana Herbena je vidět, že nebylo příliš dobře honorováno. Sám Herben se k tomuto tématu na sklonku svého života vyjádřil: „... *lidičky, kdybych neměl těch pár tisíc dluhů, tak bych byl hotový žebrák*“.²²² Novináře v této době velmi rozdělovala jejich politická příslušnost a angažovanost. Nebylo výjimkou, že byli za některé své příspěvky pranýřováni a stavěni na okraj společnosti, jak například dokazuje aféra, která se rozpoutala roku 1886 kolem rukopisného boje. Ve válečném období pak byli navíc nuceni čelit z pozice lidí, kteří veřejně prezentovali názory ať už své, nebo politické strany, k níž příslušeli, restriktivním opatřením vůči své osobě či svému listu. V průběhu války byla řada novinářů pozavírána a listů rušena. Jejich práce byla také komplikovaná cenzurními opatřeními a nedostatečnou legislativní podporou, kterou zcela nevyřešila ani nová ústava při vzniku Československa.

---

²²² *Janu Herbenovi na památku: vzpomínají Václav Klofáč, Albert Pražák, K.Z. Klíma, Karel Moudrý.* Praha: František Borový, 1937. 92 - [ii] s., [4] l. obr. Příl., s. 51.

6.2 Přínos dr. Herbena pro národopis a žurnalistiku

Jan Herben byl celoživotním realistou, člověkem, jenž málokdy ustoupil z cesty, kterou si vytyčil. Realismus a touha po pravdě prostupovala celým jeho dílem, ať už žurnalistickým nebo spisovatelským. Literatuře přikládal poznávací a výchovné cíle a spisovatele přirovnával k učiteli.

Při psaní svých knih se pohyboval napříč literárními žánry, ale stavěl se proti uměleckému idealismu a naturalismu pro jeho přílišný důraz na lidské pudy. Podle něj mělo jít umělci pouze o zobrazení konkrétní skutečnosti a to se mu v jeho vlastních dílech dařilo – nejlépe asi v jeho nejrozsáhlejší knize s názvem *Do třetího a čtvrtého pokolení*, kde realisticky popsal život na moravském venkově na přelomu 18. a 19. Století, nebo v díle *Hostišov*, kde vyjádřil svou lásku ke kraji, který si vybral pro své volné chvíle i podzim svého života. Tato kniha se od roku 1937 pohybovala na seznamu povinné školní četby na měšťanských školách.

Další Herbenovou velkou zásluhou je objevování umělců, jimž dával jako neznámým prostor ve svém listu. Patřili mezi ně zejména Petr Beruč, Jan Karafiát se svými *Broučky*, J. S. Machar nebo také malíř Antonín Slaviček, u něhož Herben jako první rozpoznal jeho umělecký talent a otiskl mu v *Čase* jeho skici.

Jako žurnalista byl Jan Herben mistrem krátké věty. Jeho věta měla rytmus i melodii. Jako první zavedl v *Čase* nový typ úvodníku přesně na rozsah prvního sloupce titulní strany. Nutil sebe i své redaktory, aby v tomto přesně vyměřeném prostoru co nejprecizněji vyjádřili to, co chtěli říci. Tyto sloupky patřily k nejčtenějším článkům v tehdejších novinách. Byla to škola vyjadřovací i myšlenkové kázně, jak říci co nejmenším počtem slov co nejvíce obsahu. Herben měl přímo vášnivý odpor k frázi, jež nahrazuje myšlenku a zastírá pravdu, kterou vždy a ve všech oblastech vyžadoval. Ve svém listu také zavedl rubriku *Nepokradeš*, kde tvrdě potíral ty, co opsali nějaký článek a uveřejnili ho pod svým jménem.

Svůj list proměnil v průběhu třiceti let v respektovaný deník. Jako novinář byl nelítostný a pro pravdu se bil do krve. Jeho heslem bylo: „*Ostuda se má psát lidem*“

na záda“. Podle svého dlouholetého redakčního kolegy Ladislava Kunteho byl člověkem velmi pracovitým. Ve svém článku *Otec Herben* o něm napsal: „Šéfredaktor Času byl nejpilnějším a beze sporu nejvýkonnějším členem své redakce. Seděl ve svém kumbálku zavalen spoustou novin, revui, korespondence a rukopisů a vše to zpravidla sám zpracovával a upravoval pro běžně číslo novin; jen výjimečně přinesl některému redaktoru zatřesené místo v některém listu, aby je zpracoval. Jak tuto spoustu tištěného papíru zvládl – a to v čase poměrně krátkém a často přerušovaném redakčními návštěvami a kolokviemi s mladistvými, většinou dodavateli beletristických příspěvků pro nedělní přílohu –, bylo jeho tajemstvím; měl patrně zvláštní a dlouholetou čtenářskou i redaktorskou praxí zbystrěný smysl, že nalézal snadno zrno ve spoustě plev a přehlížeje plevy, nepřehlédl ani jediného zrna. Psal drobným písmem a neopominul žádné příležitosti, aby nám i jiným přispěvatelům kladl na srdce, abychom psali čitelně, už s ohledem na zrak sazečův...“.²²³

Herben za své dílo obdržel mnoho cen. Jednu si ale dovilil odmítnout. Po převratu kdosi sestavoval seznam členů Maffie, kteří měli být prezidentu Masarykovi slavnostně představeni a předat mu album. Ani na jednu tuto akci nebyl Herben pozván. Nepatřil ani mezi sto Maffiánů, kterým byla předána pamětní medaile. Když se členové tohoto spolku u Masaryka setkali, mnozí z nich byli překvapeni, že Herbena ve svých řadách nenašli. Ministr František Udržal se toto opomenutí snažil později napravit, ale Herben tuto poctu odmítl. Písemně mu vyjádřil své rozhořčení: „Dovolte mi, pane ministře, abych Vám podal důvody svého odmítnutí... Měl jsem ve všech situacích svého života smysl pro humor, a proto jsem si obalil do humoru i tuto pilulku jako mnoho jiných. Mlčel jsem a byl bych nepochybně mlčel navždy. Ale já jsem míval nejen smysl pro humor, nýbrž i pro svou čest. A ta mi přikazuje dnes nemlčet a nepřijímat žádného vyznamenání z nouze. Našel se totiž jakýsi klíč. Mám se svézti jako žurnalista r. 1927 s pány Červinkou a Vraným. Takové vyznamenání já odmítám. Já uznávám jediný klíč, kterým se otevírají dveře ku všem poctivým věcem, a ten klíč se jmenuje – pravda. Co se

²²³ KUNTE, Ladislav. *Otec Herben*, *Panorama*, 3/13, 1935, s. 44.

*posud dělo na můj úkor, nebyla pravda. A tu je konec mého humoru: Kéž bych i snesl křivdu a urážku své osoby, nesmím dopustit, abych přispěl svým jménem k falšování historie válečné.*²²⁴

Jan Herben věřil, že člověk žije tak dlouho, dokud je ho na světě třeba. Od války trpěl problémy s okem a dlouhá léta trpěl těžkou cukrovkou a arteriosklerózou. Koncem roku 1936 došlo ke zhoršení jeho zdravotního stavu. V prosinci roku 1936 byl hospitalizován v Borůvkově sanatoriu v Praze, kde na Štědrý den v osm hodin večer zemřel.

6.3 Pokračovatelé rodu

Jan Herben a jeho žena Bronislava měli tři syny – Prokopa, Jiřího a Ivana. Nejstarší Prokop byl v roce 1924 přidělen jako koncipient ke Generálnímu konzulátu Československé republiky v Drážďanech. Díky otcovu slavnému jménu se mu podařilo získat místo koncipienta i v Berlíně. Za první republiky patřil mezi smetánku české společnosti a ve 30. letech pracoval na pražském magistrátu. Za protektorátu zemřel.

Jeho prostřední syn se se svou ženou Elsou a dětmi Alenou a Tomášem přestěhoval roku 1934 do Brna. Jiří pracoval jako úředník v Národní bance. V období druhé světové války byl vězněn v koncentračním táboře. Po únoru 1948 živil rodinu jako hajný. V roce 1968 odcestoval s rodinou za svým bratrem Ivanem do zahraničí, odkud se již nevrátil. Zemřel v roce 1971. Jeho žena se se synem Tomášem později vrátila do Československa.

Nejmladší Herbenův syn Ivan po studiích navázal na otcovu žurnalistickou kariéru. Od roku 1928 byl zpravodajem z parlamentu pro deník *České slovo* a koncem první republiky zastupoval šéfredaktora *Lidových novin*. V průběhu druhé světové války se zapojil do protinacistického odboje a psal pro časopis *V boj*.

---

²²⁴ LA PNP, fond J. Herben, korespondence, dopis ministrovi F. Udržalovi, nedatováno.

V prosinci 1939 byl zatčen gestapem a do konce války uvězněn v koncentračním táboře. Po osvobození se zapojil do politické činnosti, kandidoval za socialistickou stranu do parlamentu a byl šéfredaktorem *Svobodného slova*. Dostal se na seznam osob sledovaných StB. Společně s Ferdinandem Peroutkou se zapojil do sítě britské tajné služby a svými články působil na veřejné mínění. Po únorovém puči odešel se svojí ženou Milenou a synem Milanem do USA, kde pracoval jako šéfredaktor *Newyorských listů* a mezi léty 1950–1965 působil i jako redaktor rozhlasové stanice *Svobodná Evropa*.²²⁵ Zemřel v roce 1968 v Kalifornii.

Jeho potomci zůstali, stejně jako Jiřího dcera Alena, v zahraničí. Část rodiny žije v USA a část v Anglii. Do Československa se vrátil se svou matkou pouze Jiřího syn Tomáš. S manželkou Olgou vychovali dvě děti – syna Tomáše a dceru Annu. Tomáš působí na katedře botaniky Přírodovědné fakulty Univerzity Karlovy a dcera Anna žije v hostišovském domě Jana Herbena a spravuje jeho odkaz pro budoucí generace.

Summary

The thesis *Dr. Jan Herben – Journalist and Politician (1857-1936)* maps the life of this distinguished journalist and politician of the late 19th and early 20th centuries from his studies till the end of his professional career. The introduction to the theses describes the period in which Dr. Herben lived and worked, including the then media legislation and media environment at the turn of the century. Following chapters inform about Dr. Herben's childhood and years of studies, his beginnings as a journalist at Grégr's *Národní listy* newspaper, founding of a new periodical *Čas* which he then published for almost 30 years and which served the Realist Party of Tomáš Garrigue Masaryk. When the publication of the *Čas* daily was discontinued during the first year of war, Dr. Herben published the *Novina* cultural weekly for several months. During his journalistic career, he had to face

²²⁵ DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Politikové na útěku: osudy změněné 25. únorem 1948*. Vyd. 1. Praha: Epocha, 2004, 247 s., [32] s. příl. ISBN 80-86328-39-2.

several media affairs, such as the disputes over the authenticity of two ostensible early medieval Czech manuscripts, reactions of journalists as well as of the general public to the first editorial by Hubert Gordon Shauer *Our Two Questions*, the Hilsner affair or his own accusation of embezzlement of funds for orphans. Next, the thesis focuses on Herben's post-war journalistic activities, in particular in *Lidové noviny* or *Národní práce* dailies. The second part also briefly describes Herben's activities as a writer throughout his whole life. He wrote many historical novels, mainly from the Moravian country life, as well as an extensive biography of the first Czechoslovak President Tomáš Garrigue Masaryk. The third part presents Dr. Herben as a politician who represented various political parties, first as an MP, later also as a Senator, and who authored the motto of the first Czechoslovak constitution. Throughout the thesis, the relation of Dr. Jan Herben to President Tomáš Garrigue Masaryk and the resistance organization called the Maffia with which both men collaborated is also examined. The final part describes Dr. Herben's family as well as successors of this journalist and politician.

Seznam pramenů a literatury

Periodický tisk

Besedy Času, r. 1896–1905

Čas, r. 1886–1915

Humoristické listy, r. 1900

Katolické listy, r. 1899–1900

Lidové noviny, r. 1925–1930

Mladá fronta, r. 1936

Národní listy, r. 1886–1901

Nebojsa, r. 1918–1920

Novina, r. 1915–1916

Radikální listy, r. 1889–1900

Seznam pramenů:

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Pozůstalostní fond Josef Svatopluk Machar

Pozůstalostní fond Jan Herben

Pozůstalostní fond Bronislava Herbenová

Pozůstalostní fond Jaroslava Vlčka

Archiv Univerzity Karlovy

Rigorózní protokol Jana Herbena, poř. č. 25, 1884

Použitá literatura

BAŽANTOVÁ, Ilona. *Karel Kramář a jeho zájem, o hospodářskou a finanční vědu*. In: BÍLEK, Jan, ed. a VELEK, Luboš, ed. *Karel Kramář (1860-1937): život a dílo*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR v nakl. Historický ústav, 2009. 783 s. Moderní dějiny; supl. 2(2008). ISBN 978-80-86495-58-3, s. 69.

BERÁNKOVÁ, Milena. *Český buržoasní tisk v druhé polovině 19. století*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, 143 s. Učební texty vysokých škol.

BERÁKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky: [vysokošk. učebnice pro posl. fak. žurnalistiky]. Díl 1, Český periodický tisk do roku 1918*. 1. vyd. Praha: Novinář, 1981. 274 s., [16] s. obr. příl.

BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. 8. vyd. Praha: Paseka, 2002. 328 s. ISBN 80-7185-504-9.

BĚLINA, Pavel et al. *Kronika Českých zemí*. 3. vyd. Praha: Fortuna Libri, 2008. 8 sv. Edice deníku Lidové noviny. ISBN 978-80-7321-399-2, s. 623.

BÍLEK, Jan (ed.) et al. *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav, 2005, 517 s. ISBN 80-86495-33-7.

BROŽOVÁ, Věra. *Karafiátovi Broučci v české kultuře*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2011, 143 s. ISBN 978-80-7420-018-2.

ČAPEK, Karel, POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Hovory s T. G. Masarykem*. 1., souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, 588 s., [16] s. obr. příl. Spisy / Karel Čapek; sv. 20. ISBN 80-202-0170-X.

ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999, 1001 s. ISBN 80-7277-000-4.

ČERNÝ, Bohumil et al. *Hilsneriáda: (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná: Linda, 1999, 194 s. ISBN 80-238-6060-7.

ČERNÝ, Václav. *Paměti. [II], 1938–1945, Křik Koruny české: náš kulturní odboj za války*. Vyd. 3. V Brně: Atlantis, 1992, 438 s. ISBN 80-7108-059-4.

DOMORÁZEK, Karel. *O Janu Herbenovi*. Praha: Svaz národního osvobození, 1938, 106, [v] s. Knihovna Svazu národního osvobození; sv. 138.

DOUBEK, Vratislav a spol. (eds.). *Korespondence. T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, Praha 2001, s. 16. Dopis T. G. Masaryka Bedřichu Hlaváčovi ze dne 12. 11. 1899.

DOUBEK, Vratislav. *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 191 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-200-0726-1.

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Než se stal prezidentem: (T. G. Masaryk a realisté – 1882–1918)*. Vyd. 1. Praha: EVA, 1997, 285 s., 8 s. obr. příl. ISBN 80-238-1495-8.

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Politikové na útěku: osudy změněné 25. únorem 1948*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2004, 247 s., [32] s. příl. ISBN 80-86328-39-2.

FIALA, Zdeněk, OTRUBA, Mojmír (eds.). *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: Dnešní stav poznání: [Sborník studií. 1. a 2. kniha]*. 1. vyd. Praha: Academia, 1969. 421, [1] s. Sborníky Nár. muzea v Praze. Řada C, Literární historie; sv. 13–14 (r. 1968–1969).

GALANDAUER, Jan. *T. G. Masaryk a vznik ČSR*. Praha: Melantrich, 1988, 40 s. Slovo k historii; roč. 1988, č. 14.

GOLL, Jaroslav. *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*. V Praze: Klub historický, 1908. 1 l., 151, 1 s.

GRÉGR, Eduard. *Deník. I[-II]*. Praha: Český čtenář, 1908–1914. 2 sv. Český čtenář; 1908. 1–3, 27.

HAJN, Alois. *Život novinářův: 1894–1930: výběr článků, feuilletonů, řečí a projevů. I*. Praha: Svaz národního osvobození, 1930. 307 - [ii] s., [9] l. obr. příl.

HAJN Antonín. *Co chce česká státoprávní demokracie?: jednotný pokrokový a demokratický program národní*. V Praze: Nákladem Samostatnosti, 1907, 16 s.

HAIŠMAN, Jan. *Česká mafie: vzpomínky na odboj doma*. 3. nezm. vyd. Praha: Orbis, 1935, 275 s. Stopami dějin. Ř. 2.

HAVELKA, Emanuel (ed.). *Brumovice Janu Herbenovi: K 90. výročí narozenin spisovatele dra Jana Herbena*. V Brumovicích: Přípravný výbor národopisných slavností, 1947. 32-[I] s.

HAVELKA, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin*. Vyd. 1. Praha: Torst, 1995–2006. 2 sv. ISBN 80-85639-41-6.

HAVRÁNEK, Jan et al. *Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802–1918*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1997, 390 s. ISBN 80-7184-320-2.

HERBEN, Jan (ed.). *Boj o podvržené rukopisy: Vzpomínky po 25ti letech*. V Praze: Čas, 1911, 90 s.

HERBEN, Jan. *Brumovice*. Praha: Družstevní práce, 1946, 418-[IV] s.

HERBEN, Jan. *Deset let proti proudu (1886–1896): Vzpomínky a zkušenosti českého novináře. [I. díl]*. [Praha]: J. Herben, 1898, 231 s.

HERBEN, Jan. *Chudý chlapec, který se proslavil*. 3. vyd. [Praha]: Česká expedice, 1990, 126 s., [8] s. obr. příl. Čas; sv. 4. ISBN 80-900123-3-7.

HERBEN, Jan. *Knih vzpomínek*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1936, 685, [4] s. Svět. Nová řada; sv. 13, str. 271.

HERBEN, Jan. *Lístky z válečného deníku 1914 až 1918*. Praha XIX (Bráfova 4): Milena Herbenová, 1933. 87 - [I] s. Knihomilská edice „Réva“; sv. 8.

HERBEN Jan. *Masarykova sekta a Gollova škola*. V Praze: Pokrok, 1912, 142 s. Knihovnička Času; 62.

HERBEN, Jan. *Ohlas zahraniční revoluce doma: sedmá přednáška v cyklu o našem národním osvobození, pořádaném jednotami ČSOL v Praze I.-II.-V. až VII.* Praha: Památník Odboje, 1924, 47, 1 s.

HERBEN, Jan, HOŘEC, Jaromír (ed.). *Proti proudu*. Praha: Česká expedice, 1997, 238 s., [16] s. obr. příl. Hlas; sv. 6. ISBN 80-85611-79-1.

HERBEN, Jan, HUVAR, Michal (ed.). *Zlatými brýlemi*. Vyd. souboru 1. V Brumovicích: Carpe diem, 1998, 117 s. ISBN 80-902354-2-5.

HERBEN Jiří. *Z dějin rodu Herbenů*. In: *Malovaný kraj* 33, 1997, č. 3, s. 13.

HOLEC, František. *Boj o volební právo*. In: *Praha. Měsíčník Národního výboru hlavního města Prahy*, 21, 1990, č. 6. s. 14–15.

HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914–1918*. Brno: Stilus, 2005, 423 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-903550-4-8.

HUVAR, Michal (ed.). *Jan Herben – kronikář rodného kraje: pokus o monografickou koláž*. Vyd. 1. Brumovice: Obecní úřad, 2007. 189 s., [12] s. obr. příl. Edice knih doplněná o DVD; sv. 3. ISBN 978-80-86362-82-3.

CHÁB, Václav. *Jak se dělají noviny: samozřejmé pravdy a praktické rady*. Praha: Svaz národního osvobození, 1932. 133 - [II] s. Knihovna Svazu národního osvobození; Svazek 82.

CHÁB, Václav. *Jan Herben*. Vydání I. Praha: Orbis, 1947. 37-[I] s. Kdo je; [Sv.] 87.

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Vyd. 2., v nakl. KMa 1. Praha: Levné knihy, 2007, 1116 s. ISBN 978-80-7309-463-8.

IVANOV, Miroslav. *Tajemství Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského*. 1., upr., definitivní vyd. Třebíč: Blok, 2000, 509 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-7268-069-2.

Janu Herbenovi na památku: vzpomínají Václav Klofáč, Albert Pražák, K. Z. Klíma, Karel Moudrý. Praha: František Borový, 1937. 92 - [ii] s., [4] l. obr. příl.

JOHN, Miloslav. *Milan Rastislav Štefánik: život a smrt národního hrdiny.* Olomouc: Votobia, 2000, 143 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7198-412-4.

KAIZL, Josef. *Z mého života. [Díl] 2, Od habilitace Dr. Jos. Kaizla r. 1879 až k jeho vstupu do Národní strany svobodomyslné r. 1890.* Praha: Jos. R. Vilímek, [1914]. 9, 684 s.

KAIZL, Josef. *Z mého života. III., Od vstupu Kaizlova do Národní strany svobodomyslné až do jeho smrti.* Praha: Jos. R. Vilímek, [1914]. 2 sv. (938 s.; xvi, s. 940–1229).

KALVODA, Josef, VALENTA, Aleš. *Genese Československa.* Praha: Panevropa, 1998, 607 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85846-09-8.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929).* 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003, 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-195-7.

KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad: vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. /I./, Hrad a Pětka.* Vyd. 1. Praha: Panevropa, 1996, 432 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-85846-06-3.

KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 310 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence: [od Jaroslava Golla po Magora].* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2011, 382 s. ISBN 978-80-204-2373-3.

KOSATÍK, Pavel. *České snění.* Vyd. 1. Praha: Torst, 2010, 398 s. ISBN 978-80-7215-393-0.

KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života.* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010, 339 s. ISBN 978-80-204-2307-8.

KOSATÍK, Pavel. *Devět žen z Hradu*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, 413 s., [36] obr. příl. ISBN 80-204-0776-6.

KRAMÁŘ, Karel. *Paměti Dr. Karla Kramáře*. V Praze: Československý čtenář, [1938]. 395 s. Československý čtenář; sv. 13.

KŘÍŽEK, Jurij. *T. G. Masaryk a česká politika: Politické vystoupení českých „realistů“ v letech 1887-1893*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1959, 326, [3] s.

KUBÍČEK, Jaromír. *Český politický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1918–1938*. 1. vyd. Brno: Blok, 1982, 315 s.

KUČERA, Martin. *Česká strana radikálně pokroková na konci 19. století a jednání s realisty na podzim 1889*. Sborník k dějinám 19. a 20. století 13, 1993, s. 7–23.

KUČERA, Martin. *Herbenova aféra 1905. K zákulisí reorganizace strany realistů*, *Moderní dějiny* 3, 1995, s. 23–53.

KUČERA, Martin. *Pokrokáři*. In: *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1, s. 314-330.

KUČERA, Martin. *T. G. Masaryk a Jozef Kaizl: cesta k ideové konfrontaci*, *Moderní dějiny* 7, 1999, s. 123–165.

KUNTE, Ladislav. *Boj o hrad*. Praha: Svaz národ. osvobození, 1926, 53 s., 1 ins. list. Knihovna Svazu národního osvobození; sv. 35.

KUNTE, Ladislav. *Cesty, kterými jsem šel...* Praha: Čas, 1906, 362 s.

KUNTE, Ladislav. *Osobnost Jana Herbena: (studie o povaze a charakteru velkého novináře)*. Praha: Volná myšlenka, 1937, 37, [1] s.

KUNTE, Ladislav, *Otec Herben*, *Panorama* 3, 1936, č. 13, s. 42.

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 978-80-7106-963-8.

LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář: první československý premiér*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007. 363 s., [4] s. barev. obr. příl. Velké postavy českých dějin; sv. 9. ISBN 978-80-7021-898-3.

MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Dopln. a rozš. vyd. Praha: Slávka Kopecká, 2007, 110 s. ISBN 978-80-86631-60-8.

MACHAR, Josef Svatopluk. *Třicet roků*. 3. vyd. Praha: Aventinum, 1931, 203, [iii] s. Aventinum; sv. 285. Machar, [Josef Svatopluk]: Spisy; sv. XLII.

MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1.

MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, 403 s. ISBN 80-86200-25-6.

MAREŠ, František. *Nepravdivé legendy o Rukopise Zelenohorském a Královédvorském*. Praha: Československá společnost rukopisná, 1938. 30, [II] s.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*. Vyd. 8. Praha: Svoboda, 1990, 352 s. Politické myšlení. ISBN 80-205-0061-8.

MASARYK, Tomáš Garrigue et al. *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 334 s. ISBN 80-86495-09-4.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: (Výtah)*. Praha: Akční výb. NF, [1948–1949], 31 s.

MASARYK, Tomáš Garrigue et al. *T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám*. 2. vyd. Praha: Čin, 1930, 436, [III] s. Masarykův sborník; sv. 4.

MASARYK, Tomáš Garrigue, FRANĚK, Jiří F. (ed.). *Z počátků Athenaea: texty z let 1883–1885*. 1. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2004, 379 s. Spisy T. G. Masaryka; sv. 18. ISBN 80-86142-15-9.

MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha: Votobia, 2000, 238 s. ISBN 80-7220-090-9.

MUDROVÁ, Ivana. *Kam značky nevedou III: a další podivuhodné cesty*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 263 s. ISBN 978-80-7106-891-4.

NĚMCOVÁ, Pavlína. *Románová kronika Jana Herbena* [online]. 2011 [cit. 2013-05-09]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Poláček. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/174329/pedf_m/>.

NEUDORFOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, 446 s. ISBN 80-902622-2-8.

NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Vyd. 5. Brno: Atlantis, 1995, 1804 s. ISBN 80-7108-105-1.

OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4.

OŠMERA, Josef. *Jan Herben*. V Praze: Státní nakladatelství, 1937, [XV] s.

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., v Albatrosu 1. Praha: Albatros, 2001, 619 s. Klub mladých čtenářů. ISBN 80-00-00987-0.

PARGAČ, Jan (ed.) et al. *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha: Littera Bohemica, 1996, 167 s. ISBN 80-85916-12-6.

PATZAK, Václav, KŘÍŽ, Jar. (eds.). *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie: 1896–1936*; upravil Jar. Kříž. Praha: Dělnická akademie, 1936, 59 s.

PAULOVÁ, Milada. *Tajný výbor Mafie a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, ČSAV, Praha 1968, s. 243.

PAVLÁT, Leo, POJAR, Miloš (eds.). *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999: sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.–26. listopadu 1999*. Praha: Židovské muzeum, 1999, 223 s. ISBN 80-85608-28-6.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. I., 1918–1919.* 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991, 442 s. ISBN 80-7106-036-4.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. II., 1919.* 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 453-877. ISBN 80-7106-037-2.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. III., 1920.* 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 885–1349. ISBN 80-7106-038-0.

PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin.* Vyd. 3., v nakl. Academia 1. Praha: Academia, 1999, 418 s. ISBN 80-200-0777-6.

Počátky státu ve světle satirického časopisu Nebojsa. In: *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny.* Praha: Scriptorium, r. 1999, č. 1, s. 47–59.

Podiven. *Češi v dějinách nové doby: (1848–1939).* Vyd. 2., opr., v Akademii 1. Praha: Academia, 2003, 691 s. ISBN 80-200-1143-9, str. 188-189.

POLÁK, Stanislav. *T.G. Masaryk: za ideálem a pravdou.* 2., opravené a rozšířené vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000-2012, v. <1-6>. ISBN 97880861424186.

PRAŽÁK, Albert. *Jan Herben.* Turnov: Jan Jiránek, 1937. 53, [I] s.

PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky: 1914–1918.* Vyd. 1. Praha: Prospektum, 1998. 238 s., [20] s. obr. příl. ISBN 80-7175-078-6.

RŮŽIČKA, Jindřich. *Hubert Gordon Schauer (1862–1892): žurnalista, kritik a inspirátor.* 1. vyd. Litomyšl: Město Litomyšl, 2002, 507 s. ISBN 80-239-1319-0.

SEKERA, Martin. *Grégrovy Národní listy jako badatelský problém.* Dějiny a současnost, 1996, č. 5, s 2–5.

SEKERA, Martin. *Teil 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung.* In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH Peter. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918.* Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973–2010. ISBN 978370016721192, s. 1977–2036.

- SETON-WATSON, R. W. *Národnostní otázka v Uhrách*. Brno: A. Píša, 1913, 547 s.
- SIDOR, Karol. *Černová: (1907–1937): (Černovská masakra a pravota)*. Bratislava: Slovák, 1937, 79, [III] s. Knižnica Slovák; sv. 28.
- SPÁLENKOVÁ, Jana. *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel (1857–1936)*. Praha, 2010. Diplomová práce. FF UK. Vedoucí práce PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc., s. 115.
- ŠALDA, F. X., PISTORIUS, Jiří (ed.). *Kritické projevy*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1949–1963. 13 sv. Soubor díla F. X. Šaldy; 10–22, s. 427.
- ŠALDA, František Xaver. *O Janu Herbenovi, novináři a beletristovi*. In: *Šaldův zápisník*, IX, 1936/1937, s. 134.
- ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 50. století (s edicí seznamu zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009, s. 35.
- ŠETŘILOVÁ, Jana. *Masaryk a Kramář*. Odkaz 1997, č. 6, s. 17–20.
- ŠOLLE, Zdeněk. *Malá česká dreyfusiáda*. Dějiny a současnost 1968, roč. 10, č. 5.
- ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky: počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998, 298 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-204-0696-4.
- TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III, 1879–1914. Část 2, 1891–1914. Praha: Československý Kompas, 1936, 634 - [III] s., [14] obr. příl.
- TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. Vyd. 1. Polná: Linda, 2007, 76 s. ISBN 978-80-254-9218-5.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1982, 690 s., lxiv s. obr. příl. Členská knihnice.

URBAN, Otto, SEKERA, Martin (ed.). *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Vyd. 2., v nakl. Lidové noviny 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 323 s. ISBN 80-7106-500-5.

VRBA, Jan. *Jan Herben*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1937, 82 s.

VYKOUPIIL, Libor. *Václav Royt a Brno*. Forum Brunense 1992, s. 88–99.

Internetové zdroje

ANEV, Petr. Pokus o stranu inteligence. Sociální složení a organizační vývoj Národní strany práce (1925–1930). *ČLOVĚK: Časopis pro humanitní a společenské vědy* [on-line]. 2010 [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <<http://clovek.ff.cuni.cz/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=2010010105>>

Česká strana národně sociální: Historie ČSNS. [on-line]. 2010 [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: <<http://www.csns.cz/novinka.php?cln=52>>

Folklorní sdružení České republiky: 140. výročí Spolku Radhošť. MACHÁČEK, Dušan. FOLKLORNÍ SDUŽENÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Folklorní sdružení České republiky* [on-line]. 2009, 19. 10. 2009 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <<http://www.folklornisdruzeni.cz/140-vyroci-spolku-radhost>>

KUNDERA, Milan. *Nesamozřejmost národa*. Úvodní slovo k VI. sjezdu Československých spisovatelů. Praha 27. června 1967.

PITHART, Petr. *Jeden pokus o jiné stranictví: Národní strana práce (1925–1930)*. [on-line]. [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: <http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=463>

Přílohy

Obrazová příloha

Příloha č. 1: Mladý Jan Herben (foto)

Příloha č. 2: Jan Herben s rodinou (foto)

Příloha č. 3: Maffie v Hostišově (foto)

Příloha č. 4: Pracovna ve Štěpánské ulici 1906 (foto)

Příloha č. 5: Redakce Času 1906 (foto)

Příloha č. 6: Herbenův rodný dům – Broumovice (foto)

Příloha č. 7: Sjezd Realistické strany v Hradci Králové 1909 (foto)

Příloha č. 8: Jan Herben 1910 (foto)

Příloha č. 9: Dům v Hostiřově – současný stav (foto)

Příloha č. 10: Dům v Hostiřově – interiér (foto)

Bibliografie Jana Herbena

HERBEN, Jan. Básně, 1883.

HERBEN, Jan. Bílá Hora, 1920.

HERBEN, Jan. Bratr Jan Paleček, 1902.

HERBEN, Jan. Brumovice, 1946.

HERBEN, Jan. Cyril, Metoděj, život a význam jejich, 1885.

HERBEN, Jan. Čeští spisovatelé a dělnictvo, 1929.

HERBEN, Jan. Deset let proti proudu, 1898.

HERBEN, Jan. Divoženka, 1920.

HERBEN, Jan. Do třetího a čtvrtého pokolení, I 1892, II 1902, III 1937.

HERBEN, Jan. Doživotní prezident republiky, 1927.

HERBEN, Jan. Duch demokracie, Praha 1920.

HERBEN, Jan. Dvacet pět volebních kapitol, 1911.

HERBEN, Jan. František Palacký, 1926.

HERBEN, Jan. Gustav Pfleger Moravský, 1883.

HERBEN, Jan. Herbenova čítanka, 1921.

HERBEN, Jan. Historie o bratru Janu Palečkovi, 1914.

HERBEN, Jan. Hostišov, I 1907, II 1933.

HERBEN, Jan. Hus a seburčení národů, 1921.

HERBEN, Jan. Husitství a bratrství, 1926.

HERBEN, Jan. Chudý chlapec, který se proslavil, 1930.

HERBEN, Jan. Jan Nepomucký. Spor dějin českých s říší římskou, 1893.

- HERBEN, Jan. Jan z Pomuku a Jan z Nepomuku, 1910.
- HERBEN, Jan. Jan Žižka z Trocnova, 1921.
- HERBEN, Jan. K Husovým oslavám, 1919.
- HERBEN, Jan. Karel Havlíček, 1921.
- HERBEN, Jan. Karel ze Žerotína, 1886.
- HERBEN, Jan. Kdybych byl spisovatelem, 1902.
- HERBEN, Jan. Kniha vzpomínek, 1936.
- HERBEN, Jan. Kocour Baghýra a pes Rek, 1934.
- HERBEN, Jan. Legenda svatojánská, 1920.
- HERBEN, Jan. Lipany, 1919.
- HERBEN, Jan. Lístky z válečného deníku 1914-1918, 1933.
- HERBEN, Jan. Masarykova sekta a Gollova škola, 1912.
- HERBEN, Jan. Masaryk politik, 1925.
- HERBEN, Jan. Masarykův rodinný život, 1936.
- HERBEN, Jan. Matěj Václav Kramerius, osvícenský novinář a buditel, 1926.
- HERBEN, Jan. Milan Štefánik, 1919.
- HERBEN, Jan. Mistr Jeroným Pražský, 1883.
- HERBEN, Jan. Morava mezi léty 1618 až 1619 a politika Karla staršího ze Žerotína, 1884.
- HERBEN, Jan. Na dědině, 1893.
- HERBEN, Jan. Nové učení o české šlechtě, 1924.
- HERBEN, Jan. O českém charakteru, 1912.

- HERBEN, Jan. O prezidentu Masarykovi pražským dětem, 1930.
- HERBEN, Jan. Ohlas zahraniční revoluce doma, 1924.
- HERBEN, Jan. Ondřej Kment a jiné povídky, 1947.
- HERBEN, Jan. Otázka náboženská v našem probuzení, 1927.
- HERBEN, Jan. Poprava českých pánů na Staroměstském náměstí v Praze 21. června 1621, 1921.
- HERBEN, Jan. Poslední pohádka, 1920.
- HERBEN, Jan. Pověsti a pravda, 1883.
- HERBEN, Jan. Prameny a počátky demokracie, 1924
- HERBEN, Jan. Pravdivé vyličení života, utrpení a významu mistra Jana z Husince, 1884.
- HERBEN, Jan. President of the Czech-Slovak Republic T. G. Masaryk, 1923.
- HERBEN, Jan. Proti proudu, 1997.
- HERBEN, Jan. Rákoš Rákoczy, 1891.
- HERBEN, Jan. Roztlučeš je prutem železným, 1921.
- HERBEN, Jan. Sebrané spisy, I-VII, 1918-1925.
- HERBEN, Jan. Skicář k Masarykovu životopisu, 1930.
- HERBEN, Jan. Slavnost svatojánská v národě českém, 1901.
- HERBEN, Jan. Slovácké děti, 1890.
- HERBEN, Jan. Středoškolským studentům, 1927.
- HERBEN, Jan. Tábor je náš program, 1920.
- HERBEN, Jan. Tomáš Garrigue Masaryk, 1910.
- HERBEN, Jan. Tomáš Garrigue Masaryk, 1926–38 (I–III)

HERBEN, Jan. Tomáš Garrigue Masaryk, prezident Republiky československé, 1918.

HERBEN, Jan. Tomáš Garrigue Masaryk, první občan nové Evropy, 1925.

HERBEN, Jan. Tomáš Garrigue Masaryk: Sa vie, sa politique, sa philosophie, 1923.

HERBEN, Jan. T. G. Masaryk. Život a dílo prezidenta osvoboditele, 1966.

HERBEN, Jan. Tři chorvátské osady na Moravě, 1882.

HERBEN, Jan. Vliv rodného kraje na dětskou mysl Tomáše Garrigua Masaryka, 1935.

HERBEN, Jan. Výbor ze spisů dr. Jana Herbena, 1916.

HERBEN, Jan. Vzorná obec, 1885.

HERBEN, Jan. Vzpomínka na 300leté výročí popravy českých pánů na Staroměstském náměstí pražském, 1921.

HERBEN, Jan. Zlatými brýlemi, 1998.

HERBEN, Jan. Život a působení Josefa Heřmana Gallaše, 1885.